

GAZDÁLKODÁS

www.hermanottointezet.hu

AKI Agrárközgazdasági
Intézet

Scientific Journal on Agricultural Economics

A mezőgazdasági termelés alakulása egyes EU-tagállamokban 2003 és 2023 között, folyó alapján

millió euró

Országok	2003	2015	2023
EU27	312 211	390 894	536 925
Csehország	2 941	4 711	7 365
Dánia	8 135	10 280	12 814
Észtország	432	935	1 313
Litvánia	1 219	2 972	4 379
Magyarország	5 586	8 008	11 548
Ausztria	5 671	6 888	10 197
Lengyelország	11 711	22 340	36 810
Románia	n. a.	15 465	22 215
Szlovákia	n. a.	2 161	2 914

Forrás: Eurostat-adatok alapján Vajda László munkája

A TARTALOMBÓL

Gazdaságok jövedelem-
termelő képessége

Birtokstruktúra,
birtokkoncentráció

Változások a magyar
agrárkereskedelemben

Területi különbségek
erősödése
Magyarországon

Víziók, elvárások,
valóság

Közös lesz-e az agrár-
politika?

A 70 éves Popp József
akadémikus köszöntése

OTP Agrár Kollégium –
Mi foglalkoztatja
a szakmát?

GRASSLANDHU

Pannon gyepek és kapcsolódó élőhelyek hosszú távú
megőrzése a Priorizált Akció Tervben foglalt
intézkedések megvalósításával

@ grassland@hoi.hu
facebook.com/grasslandlifeip
instagram.com/grasslandlifeip

A **LIFE IP GRASSLAND-HU**
(LIFE17 IPE/HU/000018) projekt
az Európai Unió LIFE programjának
támogatásával valósul meg.

TARTALOM

TANULMÁNY

<i>Keszthelyi Szilárd</i> : Gazdaságok jövedelemtermelő képessége, eszköz- és tőkehatékonyágának változása	371
<i>Tóth Péter</i> : Birtokstruktúra, birtokkoncentráció és üzemstruktúra alakulása Magyarországon 2010–2023 között	382
<i>Jámbor Attila – Vásáry Miklós</i> : Változások a magyar agrárkereskedelemben az EU-tagság húsz éve alatt	400
<i>Káposzta József – Lőrinc Balázs</i> : Területi különbségek erősödése Magyarországon	411

VITA

<i>Vajda László</i> : Víziók, elvárások, valóság	421
<i>Rákos Mónika</i> : Közös lesz-e az agrárpolitika a jövőben? – szakértői pódiumbeszélgetés	438

KRÓNIKA

<i>Szűcs István</i> : A 70 éves Popp József akadémikus köszöntése	445
<i>Oláh Judit</i> : Popp József – egy kutatói életpálya lépcsőfokai	446
<i>Kapronczai István</i> : Popp József – 70 felett is van élet	452
<i>Benedek Fülöp</i> : OTP Agrár Kollégium – Mi foglalkoztatja a szakmát?	454

Tisztelt Szerzőtársunk!	464
Előfizetői felhívás	465
Contents	463

A GAZDÁLKODÁS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

SZÉKELY CSABA

a Szerkesztőbizottság elnöke

KAPRONCZAI ISTVÁN

főszerkesztő

TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

doktori iskolák koordinátora

RIEGER LÁSZLÓ

felelős koordinátor

BORBÉLY CSABA

FERENCZ ÁRPÁD

GODA PÁL

HEGYI JUDIT

KÁPOSZTA JÓZSEF

KEMÉNY GÁBOR

LAKNER ZOLTÁN

MEZŐSZENTGYÖRGYI DÁVID

POÓR JUDIT

RÁKOS MÓNIKA

SZABÓ G. GÁBOR

SZABÓNÉ BENEDEK ANDREA

SZŰCS ISTVÁN

TIKÁSZ ILDIKÓ

TÖRÖK ÁRON

TUDOMÁNYOS TANÁCSADÓ TESTÜLETE

BALOGH PÉTER

CSÁKI CSABA

FERTŐ IMRE

FORGÁCS CSABA

JUHÁSZ ANIKÓ

LEHOTA JÓZSEF

MAGDA SÁNDOR

NÁBRÁDI ANDRÁS

OLÁH JUDIT

POPP JÓZSEF

PUPOS TIBOR

UDOVECZ GÁBOR

with farms typically aligning their developments to available calls for proposals. This did not always result in immediate efficiency gains, as the newly acquired assets were not always fully utilized.

In international comparison, Hungary has made progress in several indicators—particularly in terms of income-generating capacity and the improvement of the output/input ratio. At the same time, significant lagging remains in livestock efficiency compared to other EU member states.

BEVEZETÉS

A gazdaságok jövedelemtermelő képessége, valamint az eszköz- és tőkehatékonyságának változása alapvetően befolyásolja az ágazat versenyképességét és hosszú távú fenntarthatóságát. Jelen tanulmány célja, hogy feltárja és elemezze ezen mutatók alakulását a magyar mezőgazdaságban a 2004 és 2023 közötti időszakban, különös tekintettel azokra a tényezőkre, amelyek meghatározták a vizsgált időszakban tapasztalható változásokat.

A 2004-es év, Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozásának éve, fordulópontot jelentett a hazai mezőgazdaság számára. Az uniós tagság számos új lehetőséget és kihívást hozott, amelyek jelentősen befolyásolták az ágazat szerkezetét, jövedelmezőségét és hatékonyságát. A vizsgált időszakban a mezőgazdasági termelést számos külső és belső tényező alakította, beleértve a közös agrárpolitika (KAP) támogatásait, a piaci árak és az inputköltségek változásait, a technológiai fejlődést, a klímaváltozás hatásait, valamint a munkaerőpiaci változásokat. Ezen tényezők komplex kölcsönhatása révén a gazdaságok jövedelemtermelő képessége és hatékonysága is jelentős változásokon ment keresztül.

ADATBÁZIS ÉS MÓDSZER

Elemzésemben a Tesztüzemi Információs Rendszer (FADN – Farm Accountancy Data Network) adatait használtam fel. Az adatgyűjtés évente mintegy 2000 minta-

üzemet foglal magában, és ezek adatait a gazdaságszerkezeti összeírás adataival súlyoztam. A tesztüzemi minta alapján reprezentált mintegy 100 ezer gazdaság az összes regisztrált gazdaság által használt földterület 92,8 százalékát művelte, az összes számosállat 97,6 százalékát tartotta, valamint az összes standard termelési érték (STÉ) 96,3 százalékát állította elő.

Mivel hosszú távú idősort elemzünk, nagyon fontos, hogy a forintban kifejezett adatokat ne folyó áron jelenítsük meg, mert ez elsősorban az infláció hatását tükrözné. Ezért azt a módszert választottam, hogy az idősor adatait reálértéken, az utolsó év, vagyis 2023 árszintjén mutatom be.

Fontos megjegyezni, hogy a vizsgált időszakban számos, az elemzés alapjául szolgáló adatbázist érintő módszertani változás történt. Például az EU az SFH (standard fedezeti hozzájárulás) módszertanról áttért az STÉ (standard termelési érték) módszertanra. Emellett Magyarország 2023-ban az alsó megfigyelési küszöbértéket 4000 euróról 8000 euróra emelte. Mivel ez az utóbbi módszertani változás csak egy évet érint, az összes korábbi év esetében az alsó megfigyelési küszöbértéket 4000 euró standard termelési értéknek tekintettem.

A jövedelemtermelő képességet és hatékonyságot számos tényező befolyásolja:

- **Támogatások:** Az EU-s és nemzeti támogatások jelentős szerepet játszanak a mezőgazdasági jövedelmek alakulásában. A közvetlen támogatások (pl. területalapú támogatások) a termelők

¹ Saját gyűjtés OECD (2024) és Európai Bizottság (2021) alapján

jövedelmét közvetlenül növelik, míg a beruházási támogatások a termelőszközök fejlesztését és a technológiai fejlődést segítik elő.

- **Piaci árak és inputköltségek (agrárrolló):** A mezőgazdasági termékek piaci árainak és a termeléshez szükséges inputanyagok (pl. műtrágya, növényvédőszer, üzemanyag) költségeinek alakulása közvetlenül befolyásolja a gazdaságok jövedelmezőségét.
- **Gazdaságszerkezeti tényezők:** A rosszul gazdálkodó vállalkozások tönkremennek, erőforrásaik hatékonyabban működő gazdaságokhoz kerülnek. Emellett új, jobban működő gazdaságok jönnek létre.
- **Technológiai fejlődés:** Az új technológiák (pl. precíziós gazdálkodás, digitalizáció) alkalmazása növeli a termelékenységet, csökkenti a költségeket és javítja a hatékonyságot.
- **Klímaváltozás:** A szélsőséges időjárási események (pl. aszályok, árvizek, jégverések) jelentős károkat okozhatnak a mezőgazdasági termelésben, ami csökkenti a jövedelmezőséget és a hatékonyságot.
- **Munkaerőpiac:** A mezőgazdasági munkaerőpiac helyzete (pl. munkaerőhiány, bérek emelkedése) befolyásolja a termelési költségeket és a termelés szervezését.
- **Egyéb agrárpolitikai intézkedések:** A támogatáspolitikán kívül más szabályozások és piaci intervenciók is jelentős hatással lehetnek a gazdaságok jövedelmezőségére.

A tanulmányban elsősorban az első két tényezővel foglalkozom, mivel ezek közvetlenül határozzák meg a jövedelmezőséget. A további öt tényező szintén fontos, azonban ezek közül több az agrárrollón keresztül közép- és hosszabb távon fejt ki hatását.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG JÖVEDELMEZŐSÉGÉNEK ÉS BERUHÁZÁSAINAK ALAKULÁSA 2004–2023 KÖZÖTT

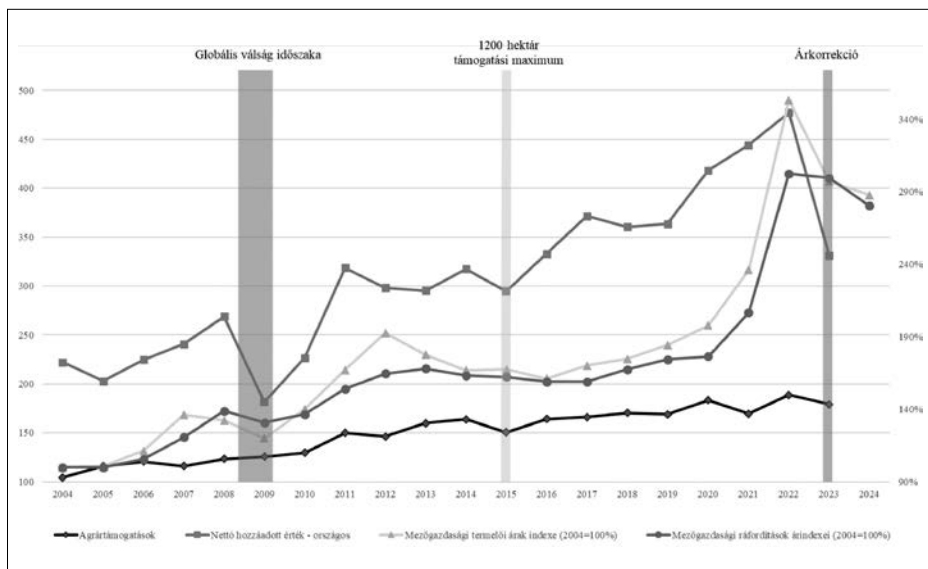
A magyar mezőgazdaság jövedelmezősége az EU-csatlakozás óta növekedési pályán haladt, különösen igaz ez akkor, ha a 2023-as évet nem vesszük figyelembe. A növekedés azonban időnként megszakadt, és visszaesések következtek be. Érdekes módon ezek a visszaesések mindig eltérő okok miatt történtek, így a mezőgazdaság fejlődése különböző szakaszokra osztható (1. ábra).

I. Növekedési szakasz (2004–2009) – Az EU-csatlakozás hatásai

- A közvetlen támogatások növekedése javította a gazdaságok jövedelmezőségét. A „Koppenhágai megállapodás” alapján az újonnan csatlakozott országok támogatási szintje fokozatosan közelített az EU15 tagállamaihoz, a felzárkózás pedig 2013-ig tartott.
- A 2007–2008-as világgazdasági válság (különösen a gabonaféléknél) növelte a bevételeket, ami a hatékonysági mutatókat felhúzta, így az agrárrolló kedvezően alakult.
- A növekedés egyenletes volt, a beruházások bővültek.
- A ráfordítási költségek növekedése és a terményárak csökkenése rontotta a jövedelmezőséget.
- Az állattenyésztési ágazat válsága mélyült.
- A támogatások segítettek stabilizálni a helyzetet.
- Ezt a növekedési szakaszt a 2008–2009-es globális gazdasági válság zárta le.

I. ábra

A jövedelemnövekedés szakaszai 2004–2023 között
(Stages of income growth between 2004–2023)

Forrás: KSH (Agrárrolló) és Tesztüzemi Információs Rendszer, FADN (jövedelmezőség és támogatások)

II. Növekedési szakasz (2010–2015) – Kiegyensúlyozott növekedés

- Az outputárak az időszakban nagyobb mértékben emelkedtek, mint az inputárak.
- A támogatások növekedése is hozzájárult a jövedelem emelkedéséhez.
- Ezt a növekedési szakaszt egy 2015-ös politikai intézkedés zárta le: a gazdaságok 1200 hektárt meghaladó területeire jutó alaptámogatás eltörlése drasztikusan csökkentette a társas vállalkozások jövedelmezőségét. Az egyéni gazdaságokat ugyanakkor ez nem érintette, esetükben a jövedelmezőség tovább emelkedett.

III. A leghosszabb növekedési szakasz (2016–2023) – Rekordárak és jövedelemcsúcsok

- A támogatási rendszer stabilizálódott, a piaci árak emelkedtek.
- A technológiai fejlesztések és a hatékonyság növekedése tovább javította a jövedelmezőséget.

- Az agrárrolló kedvezően alakult.
- A Covid-19-járvány és az orosz–ukrán háború jelentős piaci bizonytalanságot okozott.
- A terményárak 2022-ben rekordot döntöttek, különösen a növénytermesztésben növelve a nyereséget.
- Az inputanyagok drágulása és az aszály súlyos károkat okozott, de a magas terményárak ezeket részben kompenzálták.
- A 2016-tól ismét magasba szöktek az árak, ami hozzájárult a kimagasló jövedelmezőségi értékekhez.
- 2022-ig folyamatosan új jövedelemrekordok születtek
- 2023-ban a piaci árak korrekciója következett be: sok termény ára visszaesett a háborús és pandémiás sokk enyhülésével, ami a hatékonysági mutatók csökkenésében is tükröződik.

A magyar mezőgazdaságban a beruházások és a jövedelem alakulása között nem mutatható ki szoros kapcsolat. Itt ugyanis nem érvényesül az a közgazdasági alapelv,

amely szerint a beruházásokat a jövedelemvárakozások befolyásolják. Erre jó példa a 2009-es év: az EU-csatlakozás óta ekkor, a gazdasági válság közepén érte el a beruházási volumen a legmagasabb szintet. A gazdálkodók ebben az időszakban még az alapvető anyagjellegű ráfordításait is visszafogták annak érdekében, hogy beruházásaikat finanszírozni tudják. Ennek az ellentmondásos jelenségnek az oka, hogy a mezőgazdasági beruházások szinte teljes mértékben támogatásvezéreltek: a mezőgazdasági üzemek jellemzően a kiírt támogatási jogcímekhez igazítják befektetéseiket.

A vizsgált időszakban kizárólag 2006-ban fordult elő, hogy a nettó beruházások negatívba fordultak, vagyis a teljes bruttó beruházás még az amortizációt sem fedezte. Az egyéni gazdaságok esetében ennél is kedvezőtlenebb helyzet alakult ki, mivel nettó beruházásaik 2005 és 2008 között folyamatosan negatívak voltak. Ez azt jelenti,

hogy ezekben a gazdaságokban technikai és technológiai leépülés zajlott (2. ábra).

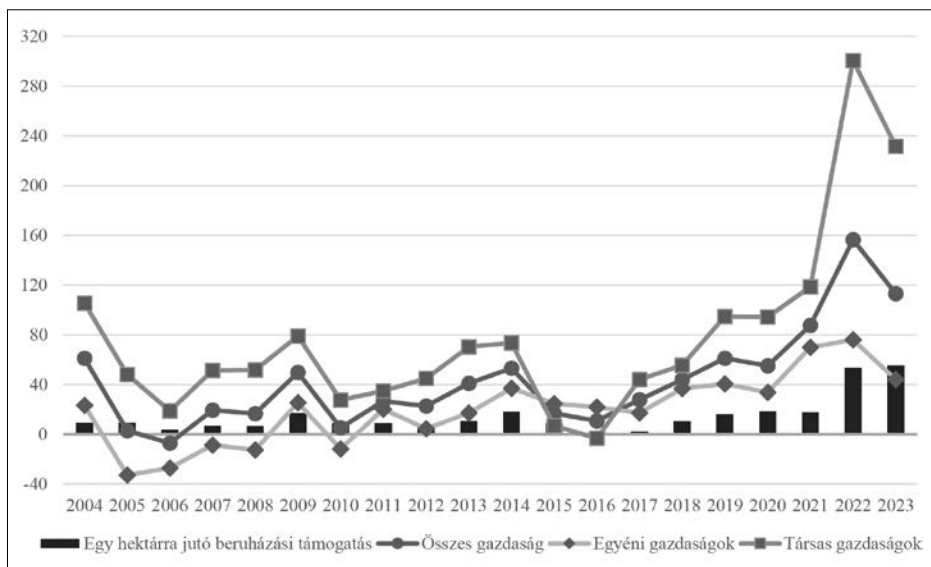
Az egyéni gazdaságok beruházási növekedési szakasza 2011-ben kezdődött meg, és egészen napjainkig tart, tehát már több mint egy évtizedes folyamatos növekedésen van túl. A társas gazdaságok esetében is előfordult egy év, amikor a nettó beruházás negatív lett: ez 2016 volt. Ennek hátterében az állt, hogy a gazdálkodók az új támogatási programokat várták, ezért beruházásaikat ideiglenesen visszafogták.

A társas gazdaságok egy hektárra jutó beruházásai érthetően magasabbak az egyéni gazdaságokénál, hiszen teljesen eltérő termelési szerkezettel rendelkeznek, nagyobb hozzáadott értéket termelnek, és több állatot tartanak. Ennek következtében beruházási igényük is lényegesen magasabb.

Látható továbbá, hogy 2023-ban a mezőgazdasági beruházások visszaestek, ugyanakkor még mindig magas szinten

2. ábra

Egy hektárra jutó nettó beruházás változása egyéni, társas és az összes gazdaság esetén, valamint a beruházási támogatás alakulása 2023-as árakon
(Changes in net investment per hectare for individual, corporate and all farms and changes in investment aid at 2023 prices)

Forrás: Tesztüzemi Információs Rendszer (FADN)

stabilizálódtak, ami arra utal, hogy a technikai és technológiai fejlődés napjainkban is folytatódik.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁG HATÉKONYSÁGI MUTATÓINAK ALAKULÁSA 2004–2023 KÖZÖTT

A beruházási trendek szorosan összefüggnek a hatékonysági mutatókkal. Amikor a gazdaságok több beruházást hajtanak végre (például új gépek, épületek, ültetvények formájában), az eszközállomány bővül. Ha azonban a termelés volumene nem növekszik ezzel arányosan, az átmenetileg rontja az eszközhatékonyságot, hiszen a nyereség több eszközön oszlik meg. Hosszabb távon ugyanakkor a beruházások elengedhetetlenek a hatékonyság növeléséhez: az új technológiák és korszerűbb eszközök bevezetése nélkül a termelékenység megtorpanna.

A támogatásvezérelt beruházások esetében ez a hatás nem mindig érvényesül teljes mértékben (2011-től az eszköz- és tőkehatékonyság kismértékben, de folyamatosan csökkent). Az uniós forrásokból megvalósuló gép- és technológiavásárlások révén a gazdaságok felhalmoztak olyan eszközöket,

amelyeket nem mindig tudtak teljes mértékben kihasználni, vagy amelyek hatása csak később jelenik meg a kibocsátásban. Az eszközarányos megtérülést a vissza nem térítendő támogatások kedvezőtlenül befolyásolják (3. ábra).

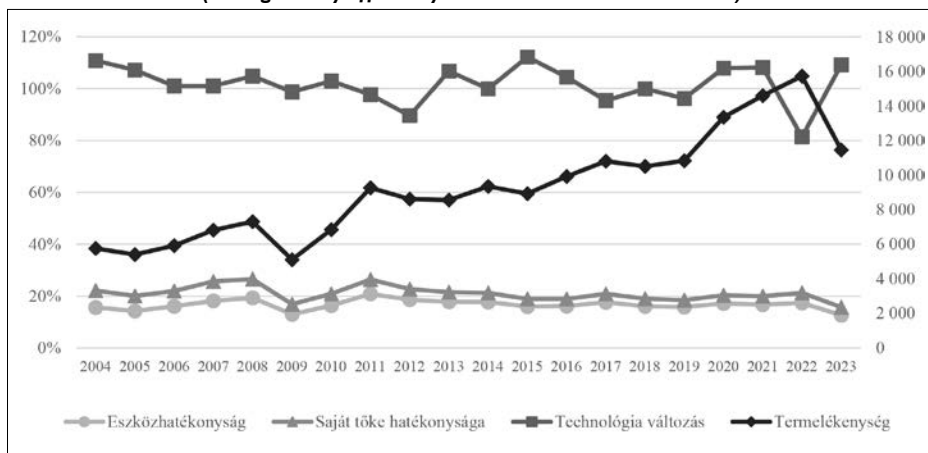
Azonban meg kell említeni az enyhén romló eszközhatékonyság másik okát is: a környezetvédelmi előírásoknak való megfelelés érdekében a termelők számos, a hozzáadott értéket közvetlenül nem növelő beruházást is kénytelenek végrehajtani (például trágyatárolók építése), ez a hatékonyságot szintén csökkenti.

Külön ki kell emelni, hogy a vizsgált időszak végére, 2020–2022-ben, a rendkívüli beruházási aktivitás jelentősen megnövelte a mezőgazdaság eszközértékét (traktorok, kombájnok, öntözőrendszerek, állattartó telepek modernizálása stb.), ami 2023-ban hozzájárult ugyan az eszközhatékonyság csökkenéséhez, de ezek a beruházások várhatóan a következő években fogják meghozni gyümölcsüket a termelési hatékonyság javulásában.

Ha a termelékenységet vizsgáljuk, akkor egyértelműen kedvező a kép: a magyar

3. ábra

Fontosabb hatékonysági mutatók változása 2004–2023 között
(Change in key efficiency indicators between 2004–2023)

Forrás: Tesztüzemi Információs Rendszer (FADN), a teljes tényező termelékenység (TFP) számítását az AKI Agrárgazdasági Modellezési Osztály végezte

mezőgazdaságban 2004 és 2023 között a munkaerőre vetített nettó hozzáadott érték trendszerű növekedést mutat. Ez arra utal, hogy olyan beruházások valósultak meg, amelyek csökkentették az élőmunka-felhasználást, és növelték az egy főre jutó kibocsátást.

Fontos azonban megjegyezni, hogy ennek a folyamatnak lehetnek vidékfejlesztési szempontból kedvezőtlen hatásai is. A munkaerő kiváltása és az automatizáció térnyerése hozzájárulhat a vidéki foglalkoztatottság csökkenéséhez, különösen a kisebb településeken, ahol a mezőgazdaság hagyományosan fontos szerepet játszik a munkahelyteremtésben. Ebből következően, miközben a termelékenységi mutatók javulnak, a társadalmi következményekre is figyelmet kell fordítani.

Az összefoglaló hatékonysági mutatóként használt teljes tényező termelékenység (TFP) a mezőgazdaság valamennyi inputtényezőjének – munka, tőke, föld és eszközök – együttes kihasználtságát és termelési hatékonyságát méri. A TFP éves változása azt mutatja meg, hogy adott ráfordításmennyiség mellett hogyan alakul a kibocsátás, így jól tükrözi az ágazat technológiai fejlettségét, szervezeti hatékonyságát, valamint az innovációk hasznosulását is.

A TFP 2004 és 2013 között ciklikusan változott, ezt követően hosszabb időtávon, 2013 és 2021 között a szintje jellemzően stagnált vagy enyhén csökkent. A 2022-es évben pedig a rendkívüli aszály drámai módon visszavetette a termelést, ami a TFP szintjének jelentős zuhanását eredményezte. Ez a kibocsátás hirtelen csökkenése mellett történt, miközben az inputfelhasználás nem csökkent arányosan, így a hatékonyság látványosan romlott. A természeti csapások hatására bekövetkező visszaesés jól mutatja, hogy a TFP nemcsak technológiai és szervezeti tényezők, hanem külső környezeti hatások következtében is jelentősen változhat.

A TFP vizsgálata alátámasztja az esz-közhatékonyságnál megfogalmazott következtetést: a beruházások egy része nem tudott érdemben hozzájárulni a termelési hatékonyság növeléséhez, különösen akkor, ha azokat nem a valós termelési igények, hanem elsősorban támogatási lehetőségek motiválták. Emellett az inputokhoz kapcsolódó hatékonyság stagnálása a technológiai adaptáció korlátaira, valamint a szerkezeti alkalmazkodás lassúságára is utalhat.

EURÓPAI UNIÓS ÖSSZEHASONLÍTÁS

A következőkben azt vizsgálom meg, hogyan tudta Magyarország kihasználni az EU-csatlakozásból származó előnyöket a többi tagállamhoz képest. A módszertan a következő: meghatároztam a legfontosabb mutatószámokat, és azokat hároméves átlagban vizsgáltam. Először a 2004–2006 közötti időszakot, vagyis a csatlakozás első éveit, majd a 2020–2022 közötti időszakot, a legutóbbi elérhető éveket. A 2023-as évet nem tudtam figyelembe venni, mivel a tanulmány megjelenéséig az Európai Bizottság még nem publikálta a szükséges adatokat. Megvizsgáltam, hogy ezek a fontosabb mutatószámok hogyan változtak a két időszak között.

A változásokat megvizsgáltam a teljes Európai Unióra, itt azonban figyelembe kell venni, hogy a tagállamok száma ebben az időszakban többször is változott. A legfontosabb referenciapontot a velünk együtt csatlakozó 10 tagállam jelenti, mivel ugyanabban az időpontban és ugyanolyan feltételekkel csatlakoztak az Európai Unióhoz, mint mi. Ezenkívül két további tagállamot is kiemelek, amelyekhez gyakran hasonlítják Magyarországot: Ausztriát és Lengyelországot.

Növénytermesztési hozamok: A két fő szántóföldi növény, a búza és a kukorica termésátlagai jelentős változásokat mutatnak az elmúlt két évtizedben. A búza hektáronkénti hozama Magyarországon

17 százalékkal nőtt (4,9 tonna/hektárról 5,38 tonna/hektárra), ami érzékelhető javulás, de elmarad Lengyelország kb. 24 százalékos hozamnövekedésétől (4,94-ről 6,11 tonna/hektár) és az új tagállamok átlagának 26 százalékos emelkedésétől. Ez azt jelenti, hogy bár Magyarországon is nőtt a búzatermelés hatékonysága, a versenytársak – különösen Lengyelország – gyorsabban tudták növelni hozamaikat. Ausztria esetében a búzatermés csak 10 százalékkal emelkedett, ami azzal magyarázható, hogy Ausztria már eleve magas színtről indult (5,2 tonna/hektár felett), és kevesebb tér volt a javulásra. Az EU átlagos búzahozam-növekedése mindössze 9 százalék volt ugyanezen idő alatt, amit részben az is befolyásol, hogy az EU régi tag-

országainak telítettebb termelési potenciálja lefelé húzza az átlagot.

A kukoricatermések esetében a kép vegyesebb. Magyarországon csökkent a kukorica hektáronkénti hozama 7,4 tonna/hektárról 6,4 tonna/hektárra (–13,6 százalék). Ennek oka, hogy az utóbbi évek súlyos aszályai Magyarországot erősebben sújtották, míg például Lengyelországban a csapadékviszonyok kedvezőbbek voltak. Lengyelország kukoricahozama ugyanis közel 56 százalékkal növekedett, 6 tonna/hektárról 9 tonna/hektárra ugrott, így meghaladta a magyar szintet. Az EU10 átlagos kukoricahozama gyakorlatilag stagnált (8,46-ről 8,35 tonna/hektárra, –1 százalék), az EU-átlag pedig kismértékben csökkent

**Fontosabb EU-s mutatók változása a vizsgált
(Changes in key EU indicators over the two**

Tagállam	(SEI10) Búza hozama (t/ha)	(SEI15) Kukorica hozama (t/ha)	(SEI32) Teljes kibocsátás/ teljes ráfordítás (arány)	(SEI36) Növénytermesztési kibocsátás (EUR/ha)	(SE207) Állattenyésztési kibocsátás (EUR/szá.)	
2004–2006 évek átlagadatai						
Ausztria	5,16	10,63	1,08	470,65	1 107,23	
Magyarország	4,59	7,40	0,94	569,47	866,13	
Lengyelország	4,94	5,98	1,26	640,66	718,72	
EU összesen	5,31	9,03	1,13	1 175,51	911,25	
EU10 összesen	4,14	8,46	1,08	607,70	754,93	
2020–2022 évek átlagadatai						
Ausztria	5,69	10,22	1,19	1 158,64	1 906,57	
Magyarország	5,38	6,40	1,13	1 340,18	1 257,31	
Lengyelország	6,11	9,34	1,28	1 200,50	1 550,04	
EU összesen	5,77	8,96	1,18	1 575,24	1 421,74	
EU10 összesen	5,20	8,35	1,15	1 216,38	1 492,18	
Változás a két időszak között (százalék)						
Ausztria	110	96	111	246	172	
Magyarország	117	86	120	235	145	
Lengyelország	124	156	101	187	216	
EU összesen	109	99	104	134	156	
EU10 összesen	126	99	106	200	198	

Megjegyzés: szá. = számosság, ÉME = éves munkaerőegység

Forrás: Európai Bizottság, FADN-adatbázis

(9,0 tonna/hektárról 8,96 tonna/hektárra). Ez arra utal, hogy a kukoricatermesztés terén Magyarország teljesítménye relatíve visszaesett a régiós versenytársakhoz képest. Ez ugyanakkor figyelmeztetés arra vonatkozóan, hogy a Kárpát-medencében a klímaváltozás jelentős versenyhátrányt okozhat (1. táblázat).

Növénytermesztés kibocsátása:

Az egy hektárra jutó növénytermesztési kibocsátás jól tükrözi a szántóföldi növénytermesztés jövedelmezőségének és hatékonyságának változását. Magyarországon egy hektárra jutó növénytermesztési kibocsátása 135 százalékkal nőtt a vizsgált időszakban, ami látványos javulás. Ugyanakkor az EU10 országcsoporthoz hasonló

mértékben nőtt (+146 százalék), vagyis Magyarország nem növekedett gyorsabban, mint a csoport egésze. Lengyelország fejlődése valamivel szerényebb (+87 százalék), ami azt jelenti, hogy Magyarország relatív pozíciója Lengyelországhoz képest javult. Az EU-átlag növekedése kisebb (+73 százalék), ami részben annak köszönhető, hogy a régi tagállamokban már eleve magasabb volt az induló szint, így kevesebb tér volt a növekedésre. Összességében Magyarország növénytermesztése erőteljesen fejlődött a csatlakozás után, de a növekedési üteme nem haladta meg az EU10 országcsoporthét.

Állattenyésztés kibocsátása: Az egy számosállatra vetített kibocsátásváltozás jól tükrözi az állattenyésztés hatékonysá-

I. táblázat

két időszakban: 2004–2006 és 2020–2022 között
periods between 2004–2006 and 2020–2022)

	(SE370) Fizetett bérek (EUR/üzem)	(SE375) Föld- bérleti díjak (EUR/üzem)	(SE606) Összes közvetlen támoga- tás (EUR/üzem)	(SE415) Üzemi net- tó hozzáadott ér- ték (EUR/üzem)	(SE425) Üzemi nettó hozzáadott érték (EUR/ÉME)
	1 144,00	1 740,00	8 083,67	29 242,67	19 217,53
	6 828,00	1 820,33	7 154,33	16 686,00	9 541,51
	749,00	160,67	2 096,67	7 807,00	4 433,88
	5 284,51	2 783,59	9 180,14	28 214,99	17 101,95
	2 578,59	517,70	3 431,56	10 180,37	5 228,32
	3 553,00	3 888,00	9 400,67	56 311,67	36 418,81
	13 319,33	5 242,67	14 980,67	52 958,67	32 063,79
	1 927,67	705,67	5 375,33	20 537,67	13 578,17
	10 052,21	5 083,84	11 134,69	49 856,86	30 144,37
	5 814,34	1 922,17	8 394,63	28 617,75	17 571,08
	311	223	116	193	190
	195	288	209	317	336
	257	439	256	263	306
	190	183	121	177	176
	225	371	245	281	336

gának változását. Magyarországon ez az érték csupán 45 százalékkal nőtt, ami a legalacsonyabb növekedési ütem a vizsgált országok között. Lengyelország ugyan alacsonyabbról indult, de 115 százalékos növekedéssel messze megelőzte Magyarországot. Az EU10 átlaga is majdnem duplázódott (+98 százalék), ami azt jelzi, hogy a legtöbb új tagország erőteljesebb fejlődést mutatott e téren. Ausztria és az EU27 is nagyobb arányban növelték az egy állatra jutó kibocsátásukat, mint Magyarország. Így összességében Magyarország lemaradt az állattenyésztési kibocsátás növekedésében, különösen Lengyelországhoz képest, ahol a termelés intenzívebbé és hatékonyabbá vált. E téren az EU10 mezőnyének alsó felébe csúsztunk vissza.

Bérek és földbérleti díjak: A jövedelmezőség változásához hozzájárultak a termelési költségek (pl. munkaerő, földbérlet) és a ráfordítások is. Magyarországon a kifizetett munkabérek átlagosan 95 százalékkal nőttek (6828 euróról 13 319 euróra gazdaságonként), ami lényegesen kisebb növekedés, mint az EU10 átlag (+125 százalék) vagy Lengyelország esetében (+157 százalék). Ez arra utal, hogy a magyar mezőgazdaságban a foglalkoztatási költségek kevésbé emelkedtek; részben azért, mert már eleve magasabb szintről indultak (a nagyüzemek több fizetett alkalmazottat foglalkoztattak), részben mert a gépesítés révén nem nőtt arányosan a munkaerő-igény.

A földhasználat költségei (bérleti díjak) ezzel szemben Magyarországon közel háromszorosukra emelkedtek (1820-ról 5243 euróra, +188 százalék), ami jelzi a termőföld iránti kereslet és érték megugrását. Az EU10 átlagban is hasonló trend mutatkozott (+271 százalék), Lengyelországban pedig különösen nagy arányú növekedés látszik (+339 százalék), bár a lengyel gazdaságok még így is jóval kevesebbet (706 eurót) fizetnek bérletre, mivel a földtulajdonlás aránya ott magasabb.

Gazdaságok jövedelme (üzemi nettó hozzáadott érték): A támogatások és a termelékenység javulása együtt eredményezi a gazdálkodói jövedelmek változását. Magyarországon az egy gazdaságra jutó nettó jövedelem (üzemi nettó hozzáadott érték) 2004–2006 átlagában 16,7 ezer euró volt, ami 2020–2022-re 52,96 ezer euróra ugrott. Ez több mint háromszoros növekedés, mintegy 217 százalékos változás, ami a vizsgált országok között az egyik legmagasabb. Az EU10 átlagjövedelem is dinamikusan, 2,8-szorosára nőtt, Lengyelországé 2,6-szorosára. Ausztria esetében e mutató csak megközelítőleg duplázódott meg (+93 százalék), fontos látni, hogy az osztrák gazdaságok jövedelme kiindulópontként is jóval magasabb volt. Míg 2020–2022-ben egy magyar gazdaság 52,9 ezer euró nettó értéket állított elő, egy osztrák gazdaság 56,3 ezret – az olló tehát majdnem zárult.

Magyarország jelentősen javított a jövedelemtermelő képességén, és ebben felülmúlta a legtöbb régiós versenytársat. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a magyar gazdaságok nagyobb mérete miatt ez az egy gazdaságra jutó érték nem tükrözi közvetlenül a gazdák életszínvonalát; érdemes ezért a munkaerőegységre jutó jövedelmet is nézni (termelékenység). Az egy éves munkaerőegységre (ÉME) jutó nettó jövedelem Magyarországon több mint 3,3-szorosára nőtt (9541 euróról 32 064 euróra), ami gyakorlatilag megegyezik az EU10 átlagának növekedésével (+236 százalék). Lengyelország ebben némileg elmaradt (+206 százalék), de alacsonyabb bázisáról felzárkózva így is 13 578 eurót ért el 2020–2022-re. Vagyis a magyar mezőgazdaság munkaerő-termelékenysége is látványosan javult a csatlakozás óta.

Hatékonyság: A hozamok mellett fontos mérni a termelési hatékonyságot is. Ezt jól mutatja a teljes kibocsátás és ráfordítás aránya (output/input ráta). Magyarországon ez a mutató 0,94-ről 1,13-ra javult, ami 20 százalékos hatékonyságnövekedést je-

lent. Ezzel 2020–2022-re a magyar mezőgazdaság kibocsátása már 13 százalékkal haladta meg átlagosan a ráfordításokat, szemben a csatlakozás utáni közvetlen időszak negatív egyenlegével (amikor a ráfordítás kicsit magasabb volt a kibocsátásnál). Ez komoly előrelépés a versenyképesség terén, és felülmúlja az EU10 átlagának 5,7 százalékos, valamint az EU-átlag mindössze 4,4 százalékos javulását. Ausztria hasonló mutatója 1,08-ról 1,19-re nőtt (+10,8 százalék), Lengyelországé pedig gyakorlatilag stagnált (1,26-ról 1,28-ra változott, ami mindössze +1,3 százalék). Magyarország tehát jelentősen javította hatékonyságát, és ebben megelőzte a legtöbb összehasonlított országot.

A magyar mezőgazdaság összességében együtt fejlődött az EU10 tagállamaival mind jövedelmezőségi, mind hatékonysági szempontból. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a magyar agrárnövekedést elsősorban a növénytermesztés vezérelte, ez volt a meghatározó ágazat. Ezzel szemben az állattenyésztés fejlődése Magyarországon jelentős elmaradást mutatott a többi tagállamhoz képest.

ÖSSZEGZÉS

A magyar mezőgazdaság jövedelemtermelő képessége és hatékonysága a

2004–2023 közötti időszakban jelentős átalakuláson ment keresztül. A vizsgált két évtized során az ágazat jövedelmezősége összességében növekedett, azonban a fejlődés üteme hullámzó volt, és több külső sokk (gazdasági válság, aszály, agrárpolitikai beavatkozások, háborús és pandémiás hatások) befolyásolta. A beruházások volumene erőteljesen növekedett, ugyanakkor ezek hatékonyságnövelő hatása nem minden esetben érvényesült.

Az eszköz- és tőkehatékonyság stagnálása arra utal, hogy a technológiai fejlesztések és gépbeszerzések nem mindig eredményeztek arányos kibocsátásnövekedést. A teljes tényező termelékenység mutató visszafogott alakulása pedig jól érzékelteti a támogatásvezérelt fejlesztések hátrányait.

Nemzetközi összehasonlításban Magyarország számos mutatóban javította pozícióját, különösen a növénytermesztés területén. Az állattenyésztés ugyanakkor gyengébben teljesített, ami strukturális kihívásokat jelez az ágazaton belül. Összességében elmondható, hogy a magyar mezőgazdaság termelékenysége és jövedelmezősége jelentős fejlődést mutatott a vizsgált időszakban, de a hatékonyság fenntartható növelése érdekében továbbra is fontos a beruházások célzottabb, termelésorientált megközelítése.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

European Commission (2021). *Impact of the CAP measures on the general objective „viable food production”*.

https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cmef/products-and-markets/impact-cap-measures-general-objective-viable-food-production_en

FADN-adatbázis. <https://agridata.ec.europa.eu/extensions/FarmEconomyFocus/FADNDatabase.html>

KSH. Mezőgazdaságiár-indexek és az agrárróló. https://www.ksh.hu/stadat_files/ara/hu/ara0011.html

OECD. (2024). *Agricultural policy monitoring*. <https://www.oecd.org/en/topics/agricultural-policy-monitoring.html>

Tesztüzemi Információs Rendszer. <https://adat.aki.gov.hu/Szakrendszeri/Fadn>

Birtokstruktúra, birtokkoncentráció és üzemstruktúra alakulása Magyarországon 2010–2023 között

TÓTH PÉTER

Kulcsszavak: gazdaságszerkezeti statisztika, standard termelési érték,
földhasználat, állatállomány, gazdaságirányítók
JEL-kód: Q10, Q12, Q15

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A 2010 és 2023 közötti időszakban végrehajtott öt mezőgazdasági gazdaságszerkezeti összeírás eredményei részletes információkat nyújtanak, és kellő összehasonlítást biztosítanak a magyar mezőgazdaság szerkezetében bekövetkezett változások nyomon követésére. A vizsgált 13 évben folytatódott a hazai agrárgazdaságok számának már korábban is megfigyelt csökkenése. A növénytermesztő és állattartó gazdaságok aránya teljesen megváltozott: míg 2010-ben 40-45% volt az arány az állattartók javára, addig 2023-ban már 73% volt a növénytermesztők és csak 14% az állattartók aránya. A vegyes gazdaságok aránya folyamatosan mérséklődött, 2023-ban a gazdaságoknak már csak alig 8%-a tartozott ebbe a kategóriába. A gazdaságok számának csökkenésével párhuzamosan minden művelési ágban folyamatosan növekedtek az átlagos és medián birtokméretek, 2023-ban az átlagos mezőgazdasági terület nagysága 2010. évi értékének 4,5-szerese volt. Az állattenyésztésben is jelentős koncentráció következett be, minden állatfaj esetében visszaesett a tartók száma, 2023-ban már csak 76 ezer gazdaságban tartottak állatot, szemben a 2010. évi 250 ezerrel. Az egyes állatfajok darabszáma változatosan és eltérően alakult. A koncentrációt mutatja, hogy a közel másfél évtized során a legkevesebb, 4000 euró standard termelési értéket (STÉ) előállító gazdaságok száma csökkent a leginkább, míg a 15 ezer eurónál nagyobb STÉ-vel rendelkező gazdaságok részesedése több mint kétszeresére emelkedett. A gazdaságirányítók idősödése folyamatosnak tekinthető, és bár emelkedett a női vezetők aránya, 2023-ban 71%-uk férfi volt. 2010 és 2023 között a gazdaságot irányítók legmagasabb mezőgazdasági végzettségének tekintetében kedvező változások történtek, egyre kisebb a csak gyakorlati tapasztalatokra hagyatkozó aránya.

LAND USE STRUCTURE, LAND CONCENTRATION, FARM STRUCTURE IN HUNGARY BETWEEN 2010 AND 2023

Keywords: farm structure statistics, standard output, land use, livestock, farm managers

JEL-codes: Q10, Q12, Q15

The results of the five farm structure surveys carried out between 2010 and 2023 provide detailed information and sufficient comparative data to monitor changes in the structure of Hungarian agriculture. Over the 13-year period examined, the previously observed decline in the number of farms in Hungary continued. The ratio between crop specialist farms and livestock specialist farms has changed completely: while in 2010 the ratio was 45-40% in favour of livestock specialist farms, in 2023 it was 73% for crop specialist farms and only 14% for livestock specialist farms. The share of mixed farms has been steadily declining, with just under 8% of farms belonging to this category in 2023. As the number of farms decreased, the average and median size of farms increased steadily, with the average utilised agricultural area in 2023 being 4.5 times larger than in 2010. There has also been a significant concentration in livestock farming, with a reduction in the number of farms for all species, with only 76 000 farms in 2023 compared with 250 000 in 2010. The number of different animal species varied and developed differently. Concentration is shown by the fact that, over almost a decade and a half, the number of farms with the lowest standard output (SO) of below 4 thousand euros has decreased the most, while the share of farms with a SO of more than 15 thousand euros has more than doubled. The ageing of managers has continued, and although the proportion of female managers has increased, 71% were male in 2023. Between 2010 and 2023, there have been positive changes in the highest agricultural qualifications of farm managers, with a decreasing share of those with only practical agricultural experience.

BEVEZETÉS

A hazai agrárstatisztika története több mint másfél évszázados múltra tekint vissza. A növénytermesztési, földhasználati adatfelvételek és állatállomány-felmérések mellett a mezőgazdasági gazdaság szerkezeti összefirások mindig kiemelt jelentőségűek voltak. Nem véletlen, hogy a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) már 1895-ben végrehajtotta az első ilyen adatgyűjtését, és ezekre – elsősorban az elmúlt ötven évben – már jól nyomon követhető periodicitással került sor. Ha csak a rendszerváltozás óta eltelt 35 évet nézzük, akkor ez az időszak is több rövidebb korszakra bontható, és miután Valkó (2014) már vizsgálta a 2000 és 2013 közötti éveket, ezért időszerűnek tűnik az azóta eltelt időszak áttekintése. A tanulmány célkitűzése

ezért annak vizsgálata, hogy milyen változások történtek a hazai mezőgazdaságban, az agrárium szerkezetében 2010 óta, hogyan alakultak a birtokméretek, milyen irányú változások történtek a növénytermesztő és állattenyésztő gazdaságok esetében, illetve hogyan alakult a gazdaságirányítók végzettsége, korösszetétele. A mezőgazdaság szerkezeti jellemzői alapvetően határozzák meg az ágazat versenyképességét, fenntarthatóságát, és muníciót szolgáltatnak a különböző szakpolitikai intézkedések (támogatások, jogszabályok, fejlesztések) megalapozásához.

Jelen tanulmány keretei között az alábbi hipotézisek fogalmazhatóak meg:

- a hazai agrárgazdaságok számának csökkenése a 2010 óta eltelt időszakban tovább folytatódott;

- a növénytermesztésre és állattenyésztésre specializálódott gazdaságok számában szembetűnő változások következtek be;
- a gazdaságirányítók legmagasabb mezőgazdasági végzettsége tekintetében pozitív változások következtek be, részben annak köszönhetően, hogy az agrárstatisztika elsősorban már az árutermelő gazdaságokra fókuszál, és a gazdálkodás megköveteli a magasabb szintű tudást;
- a hazai népesség idősödése, az aktív kor kitolódása az agrártársadalomban is megmutatkozik.

MÓDSZERTAN

A KSH évente kétszer hajt végre mezőgazdasági összeírást. Júniusban a földhasználatról és állatállományról, míg decemberben a növénytermesztéssel, agrotechnikával, állattenyésztéssel, mezőgazdasági munkaerővel, mezőgazdasági szolgáltatásokkal, beruházásokkal és ráfordításokkal kapcsolatban kerül sor adatgyűjtésre. A mezőgazdaság szerkezetében bekövetkező változások figyelemmel kísérésére csak egy olyan összetett adatfelvétel alkalmas, mint a mezőgazdasági gazdaság-szerkezeti összeírás. Fontosságát jelzi, hogy végrehajtását minden évtizedben önálló uniós keretrendelet szabályozza és rendeli el (2010 és 2020 között 1166/2008/EK, míg 2020 és 2030 között a 2018/1091/EK). A részleteket, így a felméréndő változók körét minden felméréshez kapcsolódóan végrehajtási rendeletek írják elő (a legutóbbi, 2023-as az (EU) 2021/2286 számú). Az összegyűjtött információk munícióként szolgálnak a hazai és uniós döntéshozók számára, és segítik a gazdálkodókat is döntéseik meghozatalában. 2000 és 2010 között az összeírások gyakorisága még kétháromévenkénti volt (2000, 2003, 2005, 2007), 2010 óta a 0-ra végződő években teljes körű felmérésre (agrárcenzus), míg a 3-ra és 6-ra végződő években mintavételes adatgyűjtésre kerül sor.

A hazai mezőgazdasági statisztikai adatfelvételekben az adatszolgáltatókat három csoportra osztjuk:

- mezőgazdasági tevékenységet végző gazdasági szervezetek (jogi személyiségű és jogi személyiség nélküli vállalkozások)
- kiemelt jelentőségű egyéni gazdaságok (speciális, magasabb gazdaságkülönböbel)
- nem kiemelt egyéni gazdaságok.

A gazdasági szervezetek esetében az adatgyűjtések teljes körűek. Az egyéni gazdaságok, mint megfigyelési egységek, összeírás-szervezési és technikai szempontok alapján két csoportra bonthatók. A kiemelt jelentőségű, speciális küszöbértéket elérő, ún. kiemelt egyéni gazdaságok is teljes körben kerülnek összeírásra. A gazdaságkülönböztől átlépő, nem kiemelt egyéni gazdaságok megfigyelése, azok számossága miatt csak mintavétellel történhet.

A magyar mezőgazdaság szerkezetében az elmúlt évtizedekben bekövetkezett változások a KSH-t is arra sarkallták, hogy modernizálja mezőgazdasági statisztikáit. A felmérések végrehajtása rendkívül költségessé vált, és indokolatlanul nagy terhet rótt az adatszolgáltatókra. A fejlesztés alapfeltétele egy új mezőgazdasági regiszter (Mezőregiszter) kialakítása volt, amelybe integrálhatóak és folyamatosan frissíthetők a mezőgazdaság szempontjából meghatározó nyilvántartások. 2020 óta a felmérések címlistáinak alapja a folyamatosan frissülő, így naprakész Mezőregiszter állománya lett, amelynek gerincét az alábbi adatforrások alkotják:

- Magyar Államkincstár (Egységes kérelem)
- Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal (őstermelői nyilvántartás, állatnyilvántartások, tenyészet információk)
- Nemzeti Agrárgazdasági Kamara (tagok listája)
- Hegyközségek Nemzeti Tanácsa
- Ökológiai gazdálkodást tanúsító szervezetek.

A mérőföldkőnek is tekinthető 2020. évi Agrárcenzus óta a mintába került mezőgazdasági körzetekben nem történik teljes körzetbejárás, a felmérések a Mezőregiszter aktuális állapota alapján készült címlista alapján történnek a nem kiemelt egyéni gazdálkodók körében.

Ezzel a módszerrel jelentősen csökkent a kijelölt adatszolgáltatók száma, és ezáltal az adatszolgáltatók terhei is (számuk például a 2023. évi gazdaságszerkezeti összeírás idején csak 70 ezer volt, szemben a 2016. évi 600 ezerrel). Mindezeket túl a felmérések végrehajtását sikerült költségkímélővé is tenni.

A 2018/1091-es uniós rendelet a mezőgazdasági terület és az állatállomány 98%-os lefedettségi kritériuma mellett fizikai küszöbértékeket (gazdaságküszöb) is meghatároz. A módszertani váltás részeként szükségessé vált a Magyarországon lényegében 1972 óta változatlan gazdaságküszöbnek a módosítása, amely uniós összehasonlításban is rendkívül alacsonynak számított. A felmérések most már sokkal jobban koncentrálnak az árutermelő egységekre, ugyanakkor a statisztika látóköréből lényegében kikerültek a hobbi és háztáji gazdaságok.

A KSH 2020-tól azokat az egységeket tekinti gazdaságnak, amelyek az alábbi feltetelek valamelyikének megfelelnek:

- a gazdaság használatában lévő
 - termőterület (szántó, konyhakert, gyümölcsös, szőlő, gyep [rét+legelő], erdő, halastó, nádas összesen) – legalább 1 hektár, vagy
 - burgonya – legalább 0,25 hektár, vagy
 - friss zöldségfélék és szamóca – legalább 0,25 hektár, vagy
 - illóolajnövények, gyógyhatású és fűszernövények, virágok és dísznövények, vetőmag és palánták, faiskolák – legalább 0,2 hektár, vagy
 - gyümölcsfák, bogyós növények, diófák, citrusfák, egyéb állandó kultúrák – legalább 0,25 hektár, vagy

- szőlőültetvények – legalább 0,1 hektár, vagy
- járható üvegház, illetve fóliasátor/ház – legalább 0,01 hektár, vagy
- termesztett gomba – legalább 0,01 hektár, vagy
- a gazdaságban tartott
 - 1 darab szarvasmarha, bivaly vagy
 - 10 darab juh vagy
 - 10 darab kecske vagy
 - 30 darab 20 kg alatti sertés vagy
 - 2 darab 20 kg-os (vagy afeletti) sertés vagy
 - 50 darab tyúk vagy
 - 30 darab pulyka vagy
 - 100 darab kacska vagy
 - 50 darab lúd vagy
 - 50 darab házinyúl vagy
 - 3 darab strucc.

Meg kell jegyezni, hogy ezek a küszöbértékek míg így is alacsonyabbak bizonyos esetekben az uniós rendeletben meghatározottnál (pl. a mezőgazdasági terület esetében 5 hektár, gyümölcsösnél 0,3 hektár vagy az állatállomány esetében 1,7 állategység lenne a határ). Ugyanakkor a 2020-tól érvényes új gazdaságküszöb meghatározásakor figyelemmel kellett lenni arra, hogy 2010-es teljes körű felmérés eloszlása alapján a hazai adatfelvétel nem felelt volna meg a rendeletben szereplő küszöbértékekkel a lefedettségi kritériumoknak, miután az a mezőgazdasági terület esetében 97,3%, az állatállomány esetében csak 92,4% lett volna. Így alakult ki az uniós küszöbön aluli, ún. kerethővítés és az ahhoz kapcsolódó hazai küszöbértékek. A modernizáció elengedhetetlen eleme maradt az adminisztratív adatbázisokban fellelhető adatok intenzív használata, a kérdőívek hosszának rövidítése. A fejlesztések 2020-tól váltak gyakorlattá a mezőgazdasági statisztikákban. Az összehasonlíthatóság érdekében a gazdaságszerkezeti adatok visszavezetésre kerültek egészen a 2010-es agrárcenzusig, így az elemzés megállapításai összehasonlítható idősorokon alapulnak.

A mezőgazdaság szerkezetében bekövetkezett változások következményeként az egyes gazdálkodási formák közötti éles határvonalak lényegében megszűntek, azok igazából már csak jogi és felméréstechnikai szempontból térnek el. Bár 2023-ban is mintegy 10 ezer gazdasági szervezet végzett mezőgazdasági tevékenységet, de egyedi tevékenységük, termelési értékük egyre több esetben elmarad egy-egy nagyobb, kiemelt jelentőségű egyéni gazdaságétól. Emiatt jelen elemzésben nem teszünk különbséget az egyes gazdálkodási formák között, azokat összevontan kezeljük.

EREDMÉNYEK

A GAZDASÁGOK SZÁMA

Magyarországon 2023-ban 200 ezer alá (198 ezerre) esett az agrárgazdaságok száma, ami a 2010-es értéknél 44%-kal kevesebb. A gazdaságszerkezeti összeíráösszeírások közötti változásokat vizsgálva az látható, hogy a csökkenés változó ütemű, de folyamatos: 2010 és 2013 között 15, 2013 és 2016 között 8, 2016 és 2020 között 12, míg 2020 és 2023 között a legnagyobb mértékű, 18% volt.

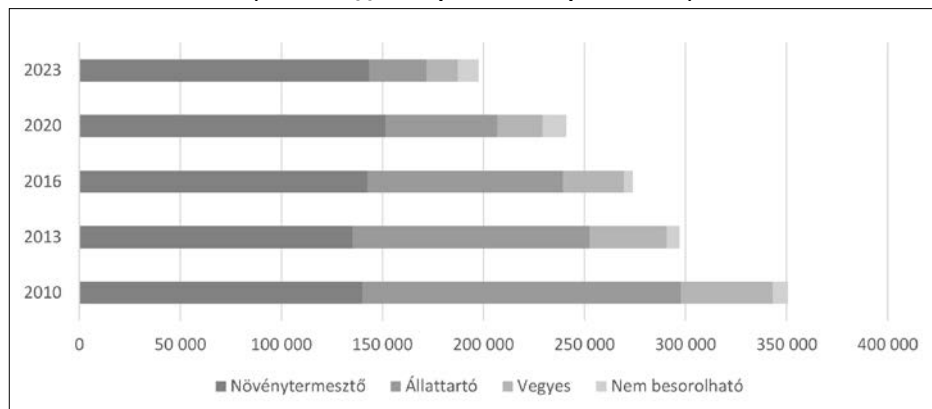
A gazdaságokat legfőbb tevékenységük alapján 3 fő csoportra – növénytermesz-

tő, állattartó, vegyes – lehet osztani (ezek mellett a nem besorolhatók azok, amelyek például erdő-, nádas, halastó területtel vagy támogatásra jogosult, nem használt gyepterülettel rendelkeznek, vagy ugar területük van, esetleg kizárólag szolgáltatást végeztek). A csökkenésben meghatározó szerepet játszott, hogy a legfőbb tevékenységük alapján az állattartó gazdaságok száma 13 év alatt 82%-kal esett vissza, 2023-ban már csak 28 ezer ilyen gazdaság tevékenkedett, szemben a 2010. évi 158 ezerrel. A növénytermesztő gazdaságok száma 135 és 151 ezer között változott, 2023. évi számuk lényegében megegyezik a 2016. évivel. A vegyes gazdaságok száma 13 év alatt harmadára csökkent, 2023-ban kevesebb mint 16 ezer gazdaság tartozott ebbe a csoportba (1. ábra).

Az elmúlt másfél évtizedben a növénytermesztőket ugyan segítette az uniós és hazai támogatáspolitikája, de az egyre szélsősebbé váló időjárással (aszályok, özvönvízserű esőzések, fagykárok) és az ingadozó árakkal, sokszor eladhatatlan terményekkel nekik is szembesülniük kellett. Az állattartókat a mind gyakoribb és különböző állatfajokban megjelenő betegségek, a növekvő takarmány- és energiaárak, az

I. ábra

A gazdaságok száma legfőbb tevékenység szerint, 2010–2023
(Number of farms by main activity, 2010–2023)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

időnként kedvezőtlen piaci körülmények és az ezzel járó alacsony felvásárlási árak sújtották. A sok esetben korszerűtlen technológia miatt veszteséges gazdaságok sorra szüntették meg tevékenységüket, míg a megmaradtak elsősorban a beruházásoknak, korszerűsítéseknek köszönhetik talpon maradásukat (1. táblázat). Sok gazdaságban még azokban az években is elmaradtak a fejlesztések, amikor esetleg nagyobb profitot termeltek.

Az 1198/2014-es felhatalmazáson alapuló rendelet szerint a gazdaságokat tipológiai besorolásuk alapján 9 típusba lehet sorolni. 2010-ben még az abrakfogyasztó állatok szakosodott tartása dominált (a gazdaságok 38%-a tartozott ide), őket a szántóföldi növénytermesztésre szakosodott gazdaságok követték (21%-os arány), a harmadik helyre pedig a vegyes növénytermesztő és állattartó általános gazdaságtípusba sorolt gazdaságok kerültek 13%-os aránnyal. A 13 év során döbbenetes változások következtek be a gazdaságok tipológiájában. Az abrakfogyasztó állatok tartására szakosodott gazdaságok száma 90%-kal esett vissza, 2023-ban már csak 14,4 ezer ilyen gazdaság volt, ami az összes gazdaságnak alig 7%-át jelenti. Bár a gazdaságok száma folyamatosan csökkent, a szántóföldi növénytermesztésre szakosodott gazdaságoké évről évre nőtt, számuk 2023-ban megha-

ladta a 100 ezret, ezzel minden második gazdaság most már ide tartozik. 2023-ban arányaiban a második legtöbb gazdaság szakosodott ültetvénytermesztő (14%), míg a harmadik a vegyesen növénytermesztő, állattartó típusú (8,8%).

A gazdaságok koncentrációját mutatja, hogy a régi és az új gazdaságkülönbözlet közötti (azaz a legkisebb, inkább háztáji jellegű) egységek száma 2010-ben elérte a 224 ezret, 2013-ban a 185 ezret, 2016-ban a 151 ezret tett ki; folyamatos csökkenésük jelzi a vidéki életforma, a falusi népesség viszszaesését (Valkó, 2014). Ezek tipikusan azok a kis „gazdaságok” voltak, amelyeknek korábban 1 hektár alatti területtel rendelkeztek (2020 előtt akár csak 1500 m² konyhakert is elég volt a gazdasággá váláshoz), vagy például csak egy sertést tartottak.

Sok olyan egység van jelenleg is, ami az új gazdaságkülönbözlet határán mozog, hiszen a 2020-as gazdaságok közül 2023-ban 70 ezernek már vagy nem volt, vagy minimálisra csökkent a tevékenysége, megjelent ugyanakkor 30 ezer olyan egység 2023-ban, amelynek 2020-ban még nem volt (gazdaságkülönbözlet eléré) mezőgazdasági tevékenysége. E két adat egyenlegeként következett be a 3 év alatti 40 ezres gazdaságszám-csökkenés.

A gazdaságok megmaradása, jövője szempontjából érdekes lehet, hogy a 2023-

I. táblázat

A gazdaságok száma gazdaságtípusonként, 2010–2023
(Number of farms by type of farming, 2010–2023)

	2010	2013	2016	2020	2023
Szakosodott szántóföldi növénytermesztés	75 090	78 669	86 034	95 817	101 114
Szakosodott kertészet	9 045	8 476	9 373	10 720	7 147
Szakosodott ültetvénytermesztés	44 806	38 062	36 888	36 803	28 082
Tömegtakarmány-fogyasztó állatok szakosodott tartása	12 564	11 734	12 963	11 037	9 919
Abrakfogyasztó állatok szakosodott tartása	131 774	93 951	74 525	37 175	14 444
Vegyes növénytermesztés	11 188	10 166	10 287	8 766	6 981
Vegyes állattartó gazdaságok	11 677	9 777	7 832	3 700	2 281
Növénytermesztés és állattartás vegyesen	47 032	40 016	31 768	23 627	17 417
Összállyba nem sorolt gazdaságok	7 506	6 167	4 290	13 357	10 163
ÖSSZESEN	350 682	297 018	273 960	241 002	197 548

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

as felmérés idején a kérdésre válaszadók 53%-a még legalább 10 évig tervezett gazdálkodni. A válaszok között természetesen döntő tényező az irányító kora, hiszen a 65 év felettiek fele már csak kevesebb mint 5 évvel tervez, örvendetes ugyanakkor, hogy a 40 év alatti fiatal gazdák 86%-a legalább 10 évre. A gazdaságok átadása esetében a leggyakoribb terv a családon belüli átadás, négyből három gazdaságirányító tervez ekképpen. A 2021. évi CXLI. törvény szabályozza az agrárgazdaságok átadását, és a célja az, hogy egyszerűsítse a folyamatot, segítve a nemzedékváltást a mezőgazdaságban.

STANDARD TERMELÉSI ÉRTÉK

A standard termelési érték (STÉ) a gazdaságok által előállított termékek értékét határozza meg, így segítségével megállapítható az egyes üzemek, gazdaságok mérete.

A gazdaságok számának csökkenését az STÉ segítségével is lehet és kell is vizsgálni. 2010-ben még csak a gazdaságok 0,4%-a állított elő 500 ezer eurónál több termelési értéket, arányuk az évek során folyamatosan nőtt, és 2023-ban már elérte az 1,1%-ot.

A bővülés abszolút értékben is szembetűnő, miután 2010-ben még csak 1322 gazdaság, addig 2023-ban már 2207 gazdaság tartozott ebbe a csoportba. Ezzel ellentétes és markáns változások következtek be a 8 ezer euró alatti kibocsátással rendelkező gazdaságok arányában: a 2010-es 83%-os arány 2023-ban 61%-ra mérséklődött (előbbi 291 ezer, utóbbi 120 ezer gazdaságot jelent). 2010 és 2023 között közel két és félszeresére (4,6 ezerről 11 ezerre) nőtt a 100–500 ezer euró STÉ-vel rendelkező gazdaságok száma (2. ábra).

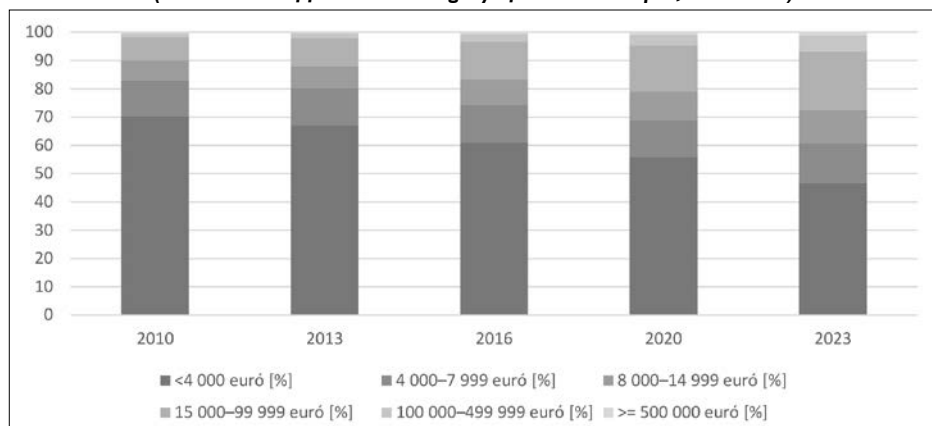
A 8 ezer euró STÉ alattiak a 2010. évi 5,1 milliárd euró 13%-át, az 500 ezer euró felettiek a 44%-át állították elő. 2023-ban a 7,9 milliárd euró STÉ 3,8%-át a 8 ezer euró STÉ alatti, míg 45%-át az 500 ezer euró STÉ feletti gazdaságok állították elő. Érdekes tehát, hogy a legnagyobb gazdaságok kibocsátási aránya lényegében nem változott.

A gazdaságirányítók jövőképét vizsgálva az látszik, hogy a nagyobb, legalább 500 ezer eurós értékkel bírónak a 60%-a, a 4 ezer euró alattiaknak pedig kevesebb mint fele tervez hosszabb távra, azaz azzal, hogy még legalább 10 évig gazdálkodni fog.

2. ábra

A gazdaságok számának megoszlása a standard termelési érték nagyságkategóriái szerint, 2010–2023

(Distribution of farms size category of standard output, 2010–2023)

VÁLTOZÁSOK A
BIRTOKSZERKEZETBEN

2023-ban Magyarország területének mintegy 55%-a minősült mezőgazdasági területnek, ezzel az uniós tagállamok rangsorában is előkelő helyet foglalunk el. A közel 5,1 milliós területnagyság a 2010. évi értéknél 11%-kal magasabb. A mezőgazdasági területen belül az egyes művelési ágak arányában nem történtek érdemi változások. A szántó aránya 2010-ben 83, 2023-ban 82% volt, míg a gyepterület aránya ugyanebben az időszakban 14-ről 16%-ra nőtt. 2010 és 2023 között a gyümölcsös aránya 1,7-ről 1,6%-ra, a szőlőé 1,3-ről 1,2%-ra mérséklődött. A konyhakert területének aránya a mezőgazdasági területen belül 0,2%-ról 0,1%-ra változott.

Az egyes művelési ágakat használó gazdálkodók számának csökkenésével párhuzamosan szembetűnő változások következtek be az átlagos és medián birtoknagyságok tekintetében (2. táblázat).

2010-ben még 325 ezer olyan gazdaság létezett, amely mezőgazdasági területet művelt, az átlagos területnagyságuk 14,0, míg a medián érték 0,9 hektár volt. Abban az évben a gazdaságok fele még 1 hektár alatti, további negyede 5 hektár alatti területen gazdálkodott. 2023-ban már csak 183 ezer gazdaságban műveltek mezőgazdasági területet, 13 év alatt az átlagos területnagyság megkétszereződött (27,8 hektár), míg a medián 4,2 hektárra nőtt.

2023-ig folyamatosan csökkent az 1 hektár alatti gazdaságok aránya (2013: 44%, 2016: 35%, 2020: 27%, 2023: 17%). Az általuk használt terület nagysága 1% alatti, a 2010. évi 40 ezer hektárról 10 ezer hektár alá esett (3. és 4. ábra). Az ábra jól mutatja, hogy a 2000 és 2010 közötti időszakhoz hasonlóan (Valkó és Kincses, 2014) nagyobb arányban szűntek meg 2010 és 2023 között is a kisebb területet használó, lényegében életképtelen gazdaságok.

A 2010-es és 2023-as birtokszerkezet összehasonlításához és a változások meg-

Az egyes művelési ágak átlagos és medián területe, 2010–2023
(Average and median area by land use categories, 2010–2023)

2. táblázat

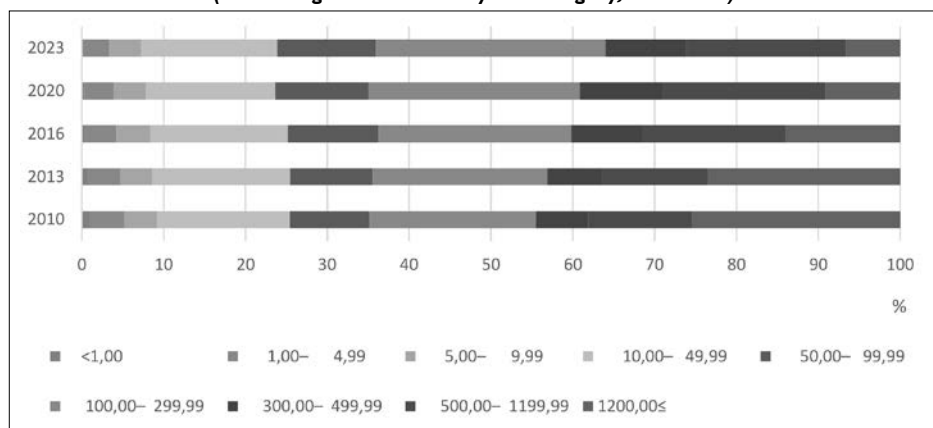
hektár

Év	Mezőgazdasági terület	Szántó	Gyep	Gyümölcsös	Szőlő
Átlag					
2010	14,0	18,0	12,5	1,6	0,8
2013	16,5	20,3	13,6	1,9	1,0
2016	19,5	22,6	14,7	2,2	1,4
2020	22,8	25,8	14,7	2,7	1,8
2023	27,8	29,4	14,7	3,4	2,2
Medián					
Év	Mezőgazdasági terület	Szántó	Gyep	Gyümölcsös	Szőlő
2010	0,9	1,9	1,6	0,3	0,2
2013	1,3	2,3	2,0	0,3	0,2
2016	2,0	3,0	2,4	0,4	0,2
2020	2,6	4,0	2,6	0,5	0,3
2023	4,2	5,1	3,0	0,8	0,3

Forrás: KSH-adatok alapján saját számítások és szerkesztés

3. ábra

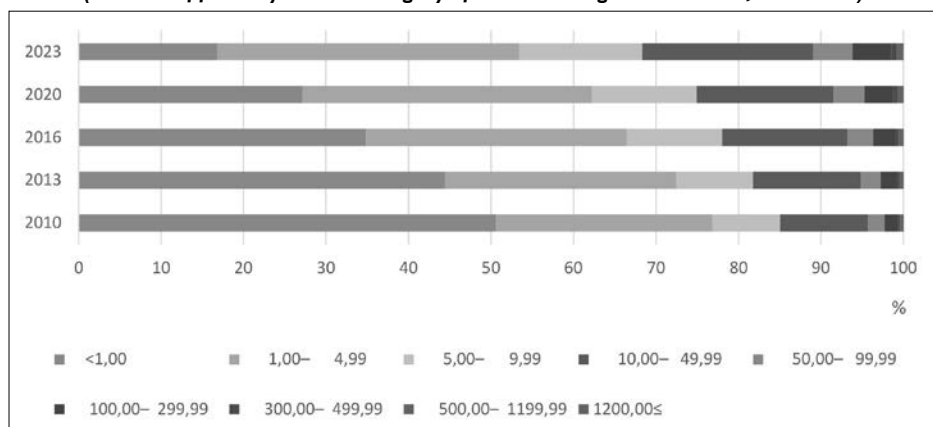
A gazdaságok által használt mezőgazdasági terület nagyságkategóriáinként, 2010–2023
(Utilised agricultural area by size category, 2010–2023)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

4. ábra

A gazdaságok száma a mezőgazdasági terület nagyságkategóriája alapján, 2010–2023
(Number of farms by the size category of the utilised agricultural area, 2010–2023)

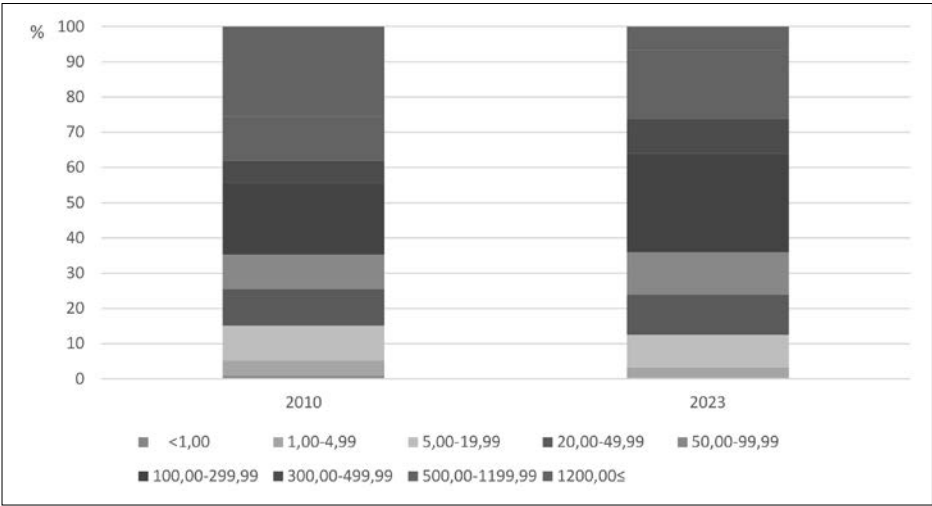

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

értéséhez fontos említést tenni a 2013-as földtörvényről, amely 1200 hektárban határozza meg a birtokmaximumot és 300 hektárban a földszerzési maximumot. Míg 2010-ben a területek 45%-át használták a 300 hektár feletti, illetve 25%-át az 1200 hektár feletti, addig 2023-ban ez az arány a 300 hektár felettiénél 36%-ra csökkent, az 1200 hektárt meghaladóknál már csak 6,6%-ot ért el (5. ábra). Az időszak során jelentősen, 500 ezer hektárral

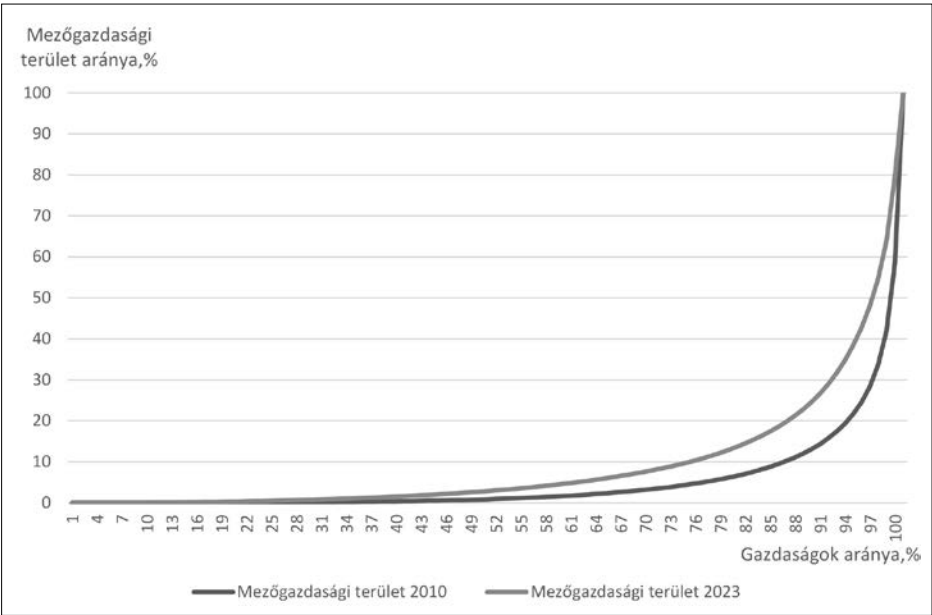
nőttek a 100 és 300 hektár közötti területet használók birtokai, a legnagyobb kategóriába tartozók szignifikáns csökkenése mellett. A koncentráció alakulását a 6. ábra mutatja be a 2010-es és 2023-as évek összehasonlításával. Érdekes adalék ehhez, hogy míg 2010-ben a 300 hektár feletti területek száma 2032 volt, az általuk használt terület 2,03 millió hektár, addig 2023-ban 2743 gazdaság 1,83 millió hektárt használt. Így 2023-ban az átlagos birtokméret

5. ábra
A gazdaságok által használt mezőgazdasági terület nagyságkategóriáinként, 2010, 2023
(Utilised agricultural area by size category, 2010, 2023)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

6. ábra
A mezőgazdasági területet használók és az általuk használt mezőgazdasági terület aránya, 2010, 2023
(Share of agricultural area users and agricultural land area used by them, 2010, 2023)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

a 300 hektár felettieknél 668 hektárra zsugorodott, szemben a 2010. évi 1000 hektárral.

A szántóterület esetében hasonló változások figyelhetők meg. A 2010-es 18,0 hektáros átlagos méret 13 év alatt 29,4, míg a medián 1,9 hektárról 5,1 hektárra nőtt. A szántóföldi növénytermesztéssel foglalkozó gazdaságok 78%-a 2010-ben és 2023-ban is gabonaféléket termesztett. A második legnagyobb növénycsoporttal, az ipari növényekkel foglalkozó gazdaságok száma és aránya is folyamatosan emelkedett: 2010-ben még 37 ezren, 2023-ban pedig már 49 ezren termesztették, arányuk a szántóföldi növénytermesztők között 18-ról 35%-ra nőtt. A gabonafélék termesztését, azok területének nagyságát a vetésforgó mellett az értékesítési és a sokéves időjárási körülmények (klímaváltozással járó kihívások) is befolyásolhatják. Míg 2010-ben a 2,4 millió hektáros területen a kukorica termesztése számított meghatározónak (1,0 millió hektár), addig 2023-ban épp e növénynek a vetésterülete csökkent a leginkább az előző évi aszály hatására. 2023-ban a búza vetésterülete közel 1,1 millió hektár volt. A 2023-as kiemelkedő árpterület (425 ezer hektár) egyszeri kiugrásnak tekinthető, hiszen utoljára 30 évvel korábban termesztették ezt a növényt ekkora területen. Az ipari növények közül kiemelt jelentőségű a napraforgó, termésmennyisége pedig uniós szinten is meghatározó. A szántóföldi növénytermesztés koncentrációjáról az üzemméretek vonatkozásában további sok érdekes következtetést vont le Erdős és Szóllósi (2023) kutatása. Jelen elemzés a bevezetőben említett okok miatt nem részletezi külön az egyes gazdálkodási formákat, de az imént citált kutatás egyik megállapítása szerint a két üzemszerű koncentrációja hasonlóan alakult.

A 2010 és 2023 közötti időszakban a gyepterületet használók száma minimálisan változott, 2010-ben 52 ezer, 2023-ban 54 ezer gazdaságban foglalkoztak ezzel a

művelési ággal. A terület nagysága ugyanakkor folyamatosan bővült, a 2023. évi 789 ezer hektár közel 150 ezer hektárral több a 2010. évinél. Ennek eredményeképpen az átlagos terület 12,5 hektárról 14,7 hektárra emelkedett (igaz a 2023. évi átlag mind a 2016., mind a 2020. évi értékkel megegyező), a medián érték 13 év alatt 1,6 hektárról 3,0 hektárra nőtt.

A gyümölcsös területeket használó gazdaságok száma 2010 és 2023 között megfeleződött, 2023-ban minden nyolcadik gazdaságban volt valamilyen ültetvény. A terület nagysága a 2010. évi 80 ezer hektárral szemben 2023-ban megközelítette a 83 ezer hektárt. Egyenes következménye mindennek, hogy az átlagos területnagyság 1,6 hektárról 3,4-re, míg a medián 0,3-ról 0,8 hektárra nőtt. Legnagyobb területen termesztett gyümölcsünk továbbra is az alma, bár területe 2010 és 2023 között 5,5 ezer hektárral csökkent, így részaránya is kisebb, a 2010. évi 37%-kal szemben 29% volt a teljes területen belül. A második legnagyobb területű faj a meggy, a 13,4 ezer hektáros terület 16%-os arányt jelent, míg ugyanez az érték 2010-ben 18% volt. Jelentős területbővülés következett be a dió esetben (13 év alatt megkétszereződött).

2023-ban legidősebbnek a körteültetvények minősültek, miután az ültetvények ötöde 25 évesnél idősebb volt, az almánál ugyanez az arány 14%. Az ültetvények közül a kajsziarack esetében a legmagasabb a megelőző 5 évben telepített terület aránya (16%).

A szőlő átlagos területe a vizsgált 13 évben 0,8 hektárról 2,2-re, a medián 0,2-ről 0,3 hektárra nőtt.

ÁLLATÁLLOMÁNY

Az állattenyésztés súlyával és szerepével hosszabb időtávon és részletesen foglalkozik Kapronczai (2025) kutatása, ezért a továbbiakban az állatállományban bekövetkezett szerkezeti változásokat ismerteti az elemzés. Ennek bemutatására az egyik

kézenfekvő eszköz egy koefficiens, az ún. állategység használata. Segítségével a különböző állatfajok, több esetben azok korcsoportos kategóriái egy-egy szorzószámot kapnak, és végeredményben összeadhatóvá válik az adott gazdaság teljes állatállománya, továbbá használatával különböző dimenziók mentén összesítések végezhetők.

Míg 2010-ben 250 ezer gazdaságban

tartottak állatot, addig 13 évvel később már csak 76 ezerben. Ez a drámai csökkenés jelentősen közrejátszott a gazdaságok számának visszaesésében, továbbá a gazdaságok legfőbb tevékenységének arányeltolódásában a növénytermesztés felé. A 2023. évi összes állategység alig 7%-kal volt kevesebb a 2010. évi értéknél, a vizsgált időszakban 1,75 és 1,9 millió között mozgott.

3. táblázat

Az állatállomány főbb adatai, 2010–2023
(Main characteristics of the livestock, 2010–2023)

	Mértékegység	2010	2013	2016	2020	2023
Állatot tartók száma	darab	250 376	201 751	170 535	117 330	76 138
Állategység	állategység	1 888 796	1 760 247	1 897 877	1 894 000	1 750 117
Átlagos állategység	állategység	7,5	8,7	11,1	16,1	23,0
Medián állategység	állategység	0,80	0,78	0,81	0,88	0,92
Szarvasmarhátartók száma	darab	19 100	18 119	18 170	16 519	13 903
Szarvasmarhaállomány	ezer darab	705,8	751,4	841,4	933,5	875,0
Átlagos szarvasmarhaállomány	darab	37,0	41,5	46,3	56,5	62,9
Medián szarvasmarhaállomány	darab	5	6	7	9	11
Sertéstartók száma	darab	147 154	109 444	89 074	48 445	24 740
Sertésállomány	ezer darab	3 154,0	2 828,3	2 903,3	2 919,9	2 546,8
Átlagos sertésállomány	darab	21,4	25,8	32,6	60,3	102,9
Medián sertésállomány	darab	3	3	3	3	3
Juhtartók száma	darab	20 120	18 638	17 962	15 017	12 065
Juhállomány	ezer darab	1 178,9	1 130,9	1 191,4	993,6	922,2
Átlagos juhállomány	darab	58,6	60,7	66,3	66,2	76,4
Medián juhállomány	darab	10	10	12	13	20
Baromfitartók száma	darab	207 853	164 659	126 695	78 563	48 737
Baromfiállomány	ezer darab	45 409,0	38 900,0	44 195,0	38 172,0	38 733,0
Átlagos baromfiállomány	darab	218,5	236,2	348,8	485,9	794,7
Medián baromfiállomány	darab	36	31	30	26	21

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

Az egy gazdaságra jutó állategység 13 év alatt 7,5-ről 23-ra emelkedett, ugyanakkor a medián értéke lényegében nem változott, 2023-ban 0,9 állategység volt azokban a gazdaságokban, ahol tartottak állatot. A 0,9 állategység nagyjából 30 pulykának vagy 130 brojlercsirkének vagy például 9 juhnek felel meg (3. táblázat).

A mezőgazdasági haszonállatok valamelyikét tartó, 0-nál nagyobb állategységgel rendelkező gazdaságok számában szembetűnő változások következtek be. 2023-ban a gazdaságok 64%-ában nem tartottak állatot (állategység nélküli gazdaságok), ez az arány 2020-ban még 54, 2010-ben 30% volt. A vizsgált 13 évben szignifikáns változások történtek a tekintetben, hogy a gazdaságokban egyáltalán nem tartottak állatot, vagy tartottak, de maximum 5 állategységnyi. Ebben az időszakban a legfeljebb 5 állategységet tartó gazdaságok aránya 65%-ról 28%-ra csökkent (7. ábra).

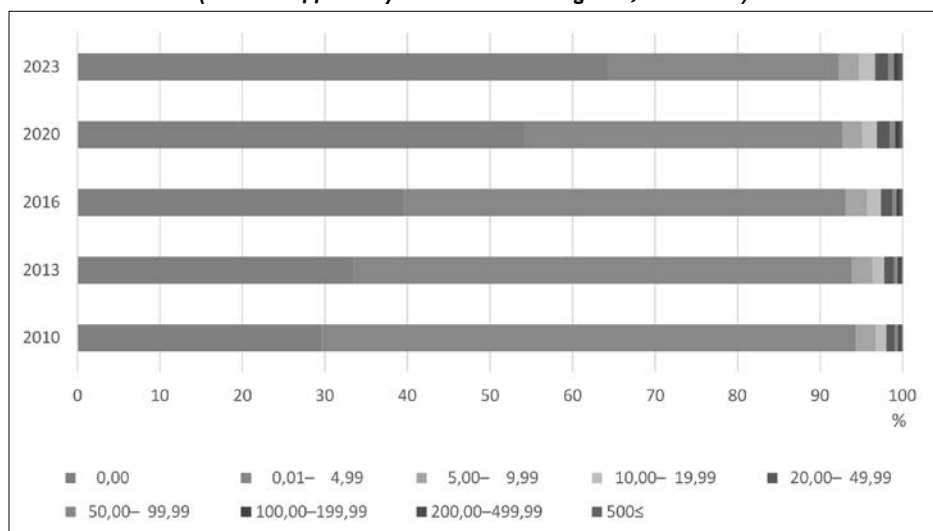
Az állatállomány koncentrációját jól mutatja, hogy lassan, de folyamatosan növekszik az állatállomány a legalább 50 állategységet tartó gazdaságokban. Arányuk a 2010.

évi 55%-kal szemben 2023-ban már elérte a 64%-ot. Ennek éles ellentéte a legkisebb, legfeljebb 5 állategységet tartó gazdaságok állatállománya, ahol abszolútértékben is jelentős, 75%-os csökkenés következett be, így az ebbe a kategóriába tartozó állategység 2023-ban már csak 55 ezer volt, arányaiban pedig már csak 3,2%-ot képviselt a 2010. évi 12%-kal szemben.

A szarvasmarha-állomány esetében kiemelendő a tény, hogy 2010 és 2020 között Magyarország volt az egyetlen európai uniós tagállam, ahol minden évben nőtt a létszám. Ebben az időszakban a 2020-as év jelentette a tetőzést, azóta az uniós tendenciákkal összhangban csökkenés következett be. A 2010 és 2023 közötti időszakban egyre fogyott a tartók száma, így az átlagos állomány 37-ről 63-ra emelkedett. Mind az 5 vizsgált évben a 3–5 állatot tartók száma bizonyult a legnagyobbknak, az egy gazdaságra jutó medián érték pedig 5-ről 11-re nőtt. Valkó és Kincses (2014) kutatása azt állapította meg, hogy a szarvasmarhát tartó gazdaságok 1,6-szoros eséllyel életképesebbek voltak 2000 és 2010 között, mint azok,

7. ábra

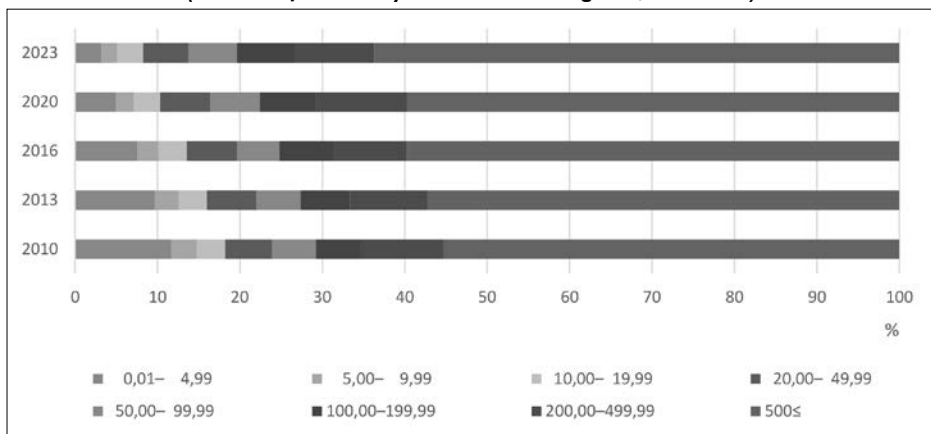
Gazdaságok száma az állategység nagyságkategóriája szerint, 2010–2023
(Number of farms by livestock unit categories, 2010–2023)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

8. ábra

Az állatállomány nagysága az állategység nagyságkategóriája szerint, 2010–2023
(Number of animals by livestock unit categories, 2010–2023)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

amelyek nem tartottak szarvasmarhát. A 3. táblázat jól mutatja, hogy ez a tendencia a következő évtizedben is folytatódott, hiszen éppen az ezen állatfajt tartók esetében következett be a legkisebb csökkenés.

A sertések számának mérséklődése hosszú évtizedek óta tartó folyamat. Utoljára uniós csatlakozásunk évében volt 4 millió fölött a számuk, sőt az elmúlt tíz évben már a 3 milliót sem érte el. 2010 és 2023 között százezerrel lett kevesebb a legfeljebb 5 sertést tartó gazdaságok száma. 2023-ban már a 25 ezret sem érte el azon egységek száma, ahol legalább 1 sertést is találunk, ez az érték 2010-ben még 147 ezer volt. 2023-ban minden harmadik sertéstartó 3–5 állatot nevelt, 2010-ben még a 2 darabot tartók kategóriája számított a legnépesebbnek. Az egy gazdaságra jutó létszám 21-ről 103-ra nőtt, ugyanakkor érdekesség, hogy a medián mind az 5 évben 3 darab volt. Amellett, hogy a sertéstartók száma drámaian csökkent, az ezen állatfajt tartó gazdaságirányítók életkora alacsonyabb volt az átlagosnál, mindössze 17%-uk tartozott a 65 év felettiek közé. A sertést tartó gazdaságok irányítói között kiemelkedően magas a felsőfokú mezőgazdasági végzettséggel rendelkezők aránya, 2010-

ben 10-ből 6, 2023-ban 10-ből 7 irányító tartozott ebbe a csoportba.

A juhok száma 2020 óta egymillió alatt maradt, a tartók száma is 40%-kal kevesebb lett 2010-hez képest, így 2023-ban 12 ezerre esett vissza. Az átlagosan tartott juhok száma 59-ről 76-ra, míg a medián kétszeresére, 10-ről 20-ra nőtt.

A baromfiállomány esetében fontos kiemelni, hogy azok is egy adott referencia-napra (a gazdaságstruktúra összeírások esetében június 1-jére) vonatkoznak, de esetükben rövid idő alatt is jelentős változások következhetnek be a darabszámban. 2010-ben még 200 ezer feletti volt, 2023-ban viszont már az 50 ezret sem érte el azon gazdaságok száma, amelyben valamely baromfiféletet tartottak. Az összállomány az 5 időpontban 38 és 45 millió között változott, és az átlagos létszám 2023-ban már megközelítette a 800 darabot. Az átlag több mint 3,5-szeresre emelkedését elsősorban az okozta, hogy 2023-ban már 75 gazdaságban tartottak 100 ezernél több tyúkot, szemben a 2010. évi 57-tel, és ebben a kategóriában a tyúkok száma 22,2 millió volt (tehát átlagosan 300 ezer), míg 2010-ben 14,4 millió. A többi állatfajjal ellentétben a medián érték rendre csökkent, és 2023-ban

már csak 21 darab volt. Az okokat itt is elsősorban a tyúktartóknál kell keresni, mert bár az 50 alatti egyed tartók száma minden évben kevesebb lett, részarányuk az összes tyúktartóból 2023-ban már 78%-ot ért el szemben a 2010. évi 60%-os aránnyal.

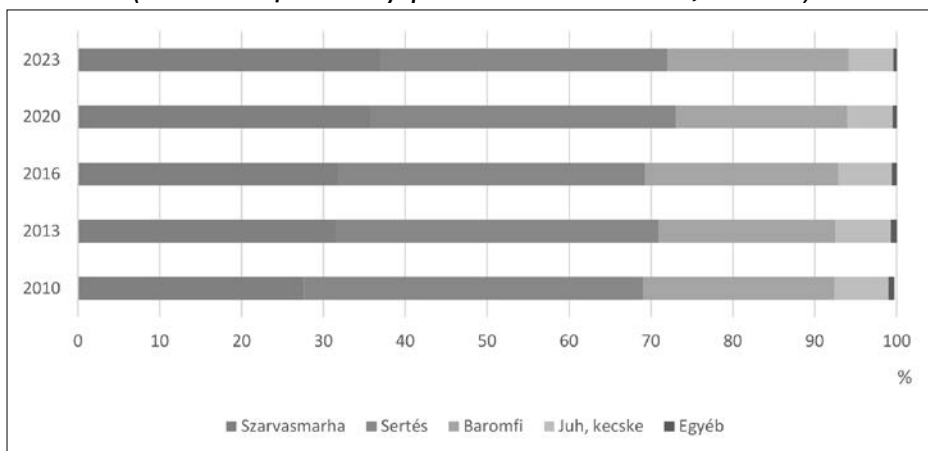
A 9. ábra szemléletesen illusztrálja, hogy 2010 és 2023 között folyamatos és egyértelmű változások következtek be az állatállomány állategységben kifejezett megoszlásában. A vizsgált időszak első évében a sertések még több mint 41%-os, a szarvasmarha 28, míg a baromfi 23%-os arányt képviselt a teljes állategységből. A 13 év során a baromfi részaránya szűk sávok, 21–24% között változott, ugyanezen időszak alatt a szarvasmarha-állomány dominanciája erősödött, a sertése csökkent. A fordulópontot éppen a 2023-as év hozta, amikor az összes állategységből a szarvasmarha már 37, míg a sertés csak 35%-ot képviselt. 2023-ban a juhok és kecskék aránya 1,1 százalékponttal alacsonyabb volt mint 2010-ben (5,5%).

A GAZDASÁGIRÁNYÍTÓK JELLEMZŐI

2010 és 2023 között folyamatosan időszódott a gazdatársadalom, a gazdaságirányítók átlagéletkora egyre magasabb lett. 2023-an az átlag 58,2, ezen belül a férfiaké 57,5, a nőké pedig 59,9 év volt. Az egész időszakot az jellemezte – és ez az uniós átlaggal is megegyezett –, hogy tízből hét gazdaságirányító férfi. Amellett, hogy a vizsgált 13 év során töretlenül emelkedett a 65 év feletti irányítók aránya, éppen ez volt az a korosztály, ahol a legkevesbé, 28%-kal csökkent a gazdaságirányítók száma, szemben a többi korcsoporttal, ahol 44–58% közötti mértékű fogyást figyelhettünk meg. 2010-ben és 2013-ban még az 55–64 éves korosztályba tartozott a legtöbb irányító, 2016 óta viszont egyre nagyobb arányban a 65 év felettibe. A 10. ábrán is jól látszik, hogy arányuk 13 év alatt 28-ról 37%-ra nőtt. 2023-ban közel 11 ezer olyan gazdaság volt az országban, melynek irányítója 80 éves

9. ábra

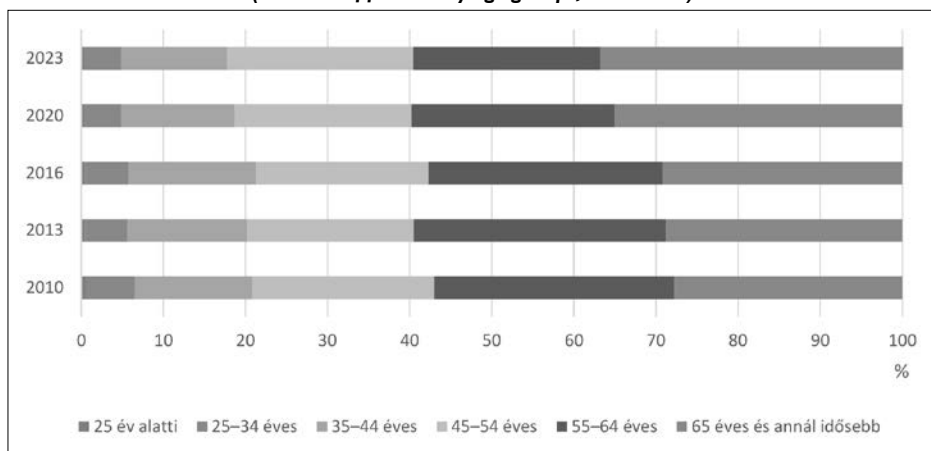
Az állatállomány megoszlása állatfajonként állategység alapján, 2010–2023
(Distribution of livestock by species based on livestock unit, 2010–2023)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

10. ábra

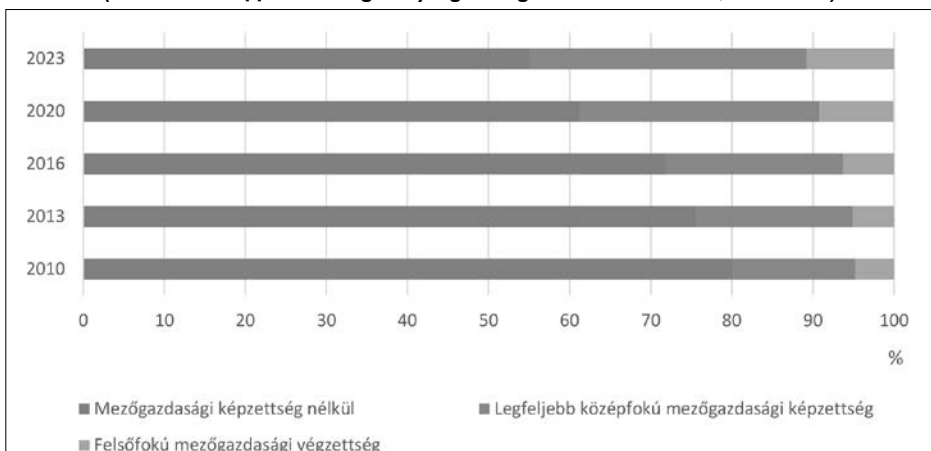
A gazdaságirányítók megoszlása korcsoportonként, 2010–2023
(Number of farmers by age groups, 2010–2023)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

11. ábra

A gazdaságirányítók legmagasabb mezőgazdasági végzettségének megoszlása, 2010–2023
(Distribution of farm managers by highest agricultural education, 2010–2023)

Forrás: KSH-adatok alapján saját szerkesztés

is elmúlt. A fiatal, 40 év alatti gazdálkodók arányaiban nem történt érdemi változás, nagyjából minden tizedik irányító tartozik ebbe a csoportba.

A vizsgált időszakban szembetűnő és érdekes változások zajlottak le a gazdaságirányítók legmagasabb mezőgazdasági végzettségének tekintetében. 2020-ban még az 5%-ot sem érte el a felsőfokú mezőgaz-

dasági végzettséggel rendelkezők aránya, 2023-ban már közel 11% volt. Nemcsak az arányok növekedtek, a gazdaságirányítók száma is harmadával bővült 2023-ban a 13 évvel korábbihoz képest, és az utolsó évben meghaladta a 21 ezret. Ezzel párhuzamosan jelentősen csökkent azon gazdaságirányítók aránya, akik mezőgazdasági képzettség nélkül, legfeljebb gyakorlati ta-

pasztalataikra hagyatkozva vezetik a gazdaságot. A nemek között is szemmel érzékelhető különbségek látszódnak: míg 2023-ban a nők 7,3, addig a férfiak 12,2%-ának volt felsőfokú mezőgazdasági végzettsége, igaz ez az arány a férfiaknál a 2010. évének több mint kétszerese, a nőknél viszont háromszorosa. Tízből hét nő gazdaságirányító csak gyakorlati tapasztalattal vagy alacsony mezőgazdasági végzettséggel rendelkezett.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Az elmúlt másfél évtized tendenciáinak áttekintése után elmondható, hogy Magyarországon is nagyobb arányban szűntek meg azok a – főleg kisebb területen gazdálkodó, kevesebb állatot tartó, kevesebb termelési értéket előállító – gazdaságok, melynek vezetője nem rendelkezett még középfokú mezőgazdasági végzettséggel sem.

A tanulmány terjedelemi korlátai miatt az uniós és globális tendenciák bemutatására nem nyílt lehetőség, az elmondható, hogy a hazai agrárgazdaságok szerkezete az uniós tendenciákkal összhangban mozgott a 2010 óta eltelt időszakban. A gazdaságok számának csökkenésével párhuzamosan folyamatosan növekedtek a birtokméretek, és elsősorban a növénytermesztő gazdaságok tudtak életben maradni, ami az uniós támogatáspolitikai fókuszából következik.

A nemzeti támogatások segítik a növénytermesztőket, ugyanakkor az éves termelési volumen egyre inkább és gyakrabban vált kitetté az időjárás változékonyságának. Hazai szinten az állattenyésztők is egyre többféle és nagyobb keretösszegű támogatással számolhatnak, de a gyakorta megjelenő állatbetegségek, a sokszor elmaradó korszerűsítések, fejlesztések, a növekvő inputköltségek nehezítik a helyzetüket. Az állattartók mindennapjait az alacsony, sok esetben nyomott felvásárlási árak és a piaci ingadozások sem könnyítették meg.

A bemutatott változásokból egyenesen következnek azon szakpolitikai történések és intézkedések fontosságának kiemelése, amelyek többek között a vidék megtartó erejére, a kis- és közepes gazdaságok megerősítésére, a piacra jutási feltételek javítására fókuszálnak. Ide tartozik még a generációváltás, a gazdaságok átadásának segítése, támogatása, az adminisztráció egyszerűsítése is. Utóbbiban a KSH szerepe is kiemelkedő azzal, hogy céljának tekinti az adatszolgáltatói terhek csökkentését, és csak olyan információkat gyűjt, amelyek más forrásból nem érhetőek el. Fontos, hogy a gazdatársadalom is partnere legyen a KSH-nak, adatszolgáltatásaival segítse a Hivatalt, amely így jó minőségű, naprakész, részletes és megbízható adatokkal támogatja a döntéshozók munkáját.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Agrárcenzusok - GSZÖ 2003 - Történet – Központi Statisztikai Hivatal (ksh.hu)
- Agrárcenzusok - Agrárium 2023 gazdaságszerkezeti összeírás – Központi Statisztikai Hivatal (ksh.hu)
- Agrárium, 2023, végleges adatok (ksh.hu) https://www.ksh.hu/docs/hun/agrar/agrarium2023/agrarium_2023_vegleges.xlsx
- Az Európai Parlament és a Tanács 1166/2008/EK rendelete (2008. november 19.) a gazdaságszerkezeti felmérésekről és a mezőgazdasági termelési módszereket vizsgáló felmérésről, valamint az 571/88/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1091 rendelete (2018. július 18.) az integrált mezőgazdasági statisztikákról, valamint az 1166/2008/EK és az 1337/2011/EU rendelet hatályon kívül helyezéséről
- A Bizottság (EU) 2021/2286 végrehajtási rendelete (2021. december 16.) az integrált mezőgazdasági statisztikákról szóló (EU) 2018/1091 európai parlamenti és tanácsi rendelet értelmében a 2023-as referenciaévre vonatkozóan a változók listája és leírása tekintetében szolgáltatandó adatokról, valamint az 1200/2009/EK bizottsági rendelet hatályon kívül helyezéséről

- A Bizottság 1198/2014/EU felhatalmazáson alapuló rendelete (2014. augusztus 1.) az Európai Unióban működő mezőgazdasági üzemek jövedelmére és üzleti tevékenységére vonatkozó számviteli adatok gyűjtésére szolgáló hálózat létrehozásáról szóló 1217/2009/EK tanácsi rendelet kiegészítéséről
- Egyéni gazdaságok összeírása, 2025. május–június – Központi Statisztikai Hivatal (ksh.hu)
- Erdős, A. D. és Szöllősi, L. (2023). A Magyarországon szántóföldi növénytermesztést végző egyéni és társas agrárvállalkozások üzemmeretének, koncentrációjának és hatékonyságának megítélése. *Gazdálkodás*, 67(1), 410–424. https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.67.5.t.pp_410-424
- Kapronczai, I. (2025). Várható szerkezeti átalakulás a magyar mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 69(1), 3–34. https://doi.org/10.53079/GAZDALKODAS.69.1.t.pp_3-34
- KSH (2020). Változott a gazdaságküszöb. Központi Statisztikai Hivatal. Letöltve 2024. március 27. https://www.ksh.hu/docs/hun/agrar/gazdasagkuszob_modositasa_2020.pdf
- KSH (2022a). Agrárcenzus-eredmények – Földtulajdon, földbérlet. Központi Statisztikai Hivatal. Letöltve 2024. április 2. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/foldtulajdon_foldberlet/index.html
- KSH (2022b). Agrárcenzus-eredmények – Földhasználat, állattartás. Központi Statisztikai Hivatal. Letöltve 2024. április 2. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/foldthasznalat_allatallomany/index.html
- KSH (2022c). Agrárcenzus-eredmények – Gazdaságtipológia. Központi Statisztikai Hivatal. Letöltve 2024. április 2. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/gazdasagtipologia/index.html>
- KSH (2022d). Excel-táblázatok. Központi Statisztikai Hivatal. Letöltve 2024. április 2. www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/ac2020.xlsx
- KSH (2022e). Adatok gazdaságtipológia szerinti bontásban. Központi Statisztikai Hivatal. Letöltve 2024. április 2. www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/ac2020_gazdasagtipologia.xlsx
- KSH (2023). Agrárium – előzetes adatok. Csökkenő állatállomány, kevesebb állattartó. Letöltve: 2024. április 2. <https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/agrarium-2023-elozetes-adatok/index.html#cskkenaltilomnykevesebballattart>
- KSH (2024a). Agrárium, 2023, végleges adatok. Központi Statisztikai Hivatal. Letöltve 2024. április 2. <https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/agrarium-2023-vegleges-adatok/index.html>
- KSH (2024b). Agrárium, 2023, táblázatok. Központi Statisztikai Hivatal. Letöltve 2024. április 2.
- Valkó, G. (2014). A gazdaság szerkezet változása 2000 és 2013 között. *Gazdálkodás*, 58(3), 211–221.
- Valkó, G. és Kincses, Á. (2014). A gazdaságok hosszú távú fennmaradását valószínűsítő tényezők a mezőgazdaságban. *Gazdálkodás*, 58(1), 3–12.
2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról

Változások a magyar agrárkereskedelemben az EU-tagság húsz éve alatt

JÁMBOR ATTILA – VÁSÁRY MIKLÓS

Kulcsszavak: EU-csatlakozás, agrárkereskedelem, hatások, kihívások.
JEL kód: Q17

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A cikk a magyar agrárkereskedelem változó mintáit elemzi húsz évvel a csatlakozás után. Az elemzést leíró statisztikákkal és a megnyilvánuló komparatív előnyök módszereivel végezzük el 2001–2023 között. A leíró statisztikák szerint a hazai agrárkereskedelem meglehetősen koncentrált mind célpiacok, mind termékcsoportok szerint. Az Európai Unió súlya alapvetően nőtt a hazai agrárkereskedelemben export és import oldalon egyaránt, amely a kelet-közép-európai agrárkereskedelmi kapcsolatok élénkülésének volt köszönhető.

A csatlakozás után egyértelműen csökkent a megnyilvánuló komparatív előnyök mértéke a Balassa-indexek szerint, ugyanakkor az agrártermékek közel fele meg tudta őrizni versenypozícióját az egységes piacon. A terméktérkép alapján végzett vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a hazai agrárkereskedelem szerkezete egyre inkább letisztult mintákat mutat.

Az eredmények rávilágítanak a hazai agrárkereskedelem szerkezetének állandóságára, amely hosszú távon kedvezőtlen a magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar számára. Húsz év távlatában sem sikerült az agrárkereskedelemben meglévő szerkezeti hiányosságokat orvosolni, úgy néz ki, inkább a status quo fenntartása valósult meg.

CHANGES IN HUNGARIAN AGRI-FOOD TRADE DURING 20 YEARS OF EU MEMBERSHIP

Keywords: accession to the EU, agricultural trade, impacts, challenges.
JEL code: Q17

The article analyses the changing patterns of Hungarian agricultural trade twenty years after accession. The analysis is carried out using descriptive statistics and the comparative advantage methodology for the period 2001–2023. Descriptive statistics show that domestic agricultural trade is rather concentrated both by target markets and by product groups. The weight of the European Union in domestic agricultural trade has increased substantially, both on the export and import side, due to the revival of agricultural trade relations between Eastern and Central Europe.

Jámbor Attila, egyetemi tanár, intézetigazgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, ORCID: 0000-0001-8089-7222, attila.jambor@uni-corvinus.hu

Vásáry Miklós, főiskolai tanár, Budapesti Metropolitan Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, Budapest, ORCID: 0000-0003-4501-6367, mvasary@metropolitan.hu

After accession, the degree of comparative advantage clearly declined according to the Balassa indices, while around half of the product groups managed to maintain their competitive position in the single market. The studies based on the product map also showed that the structure of domestic agricultural trade is becoming more and more homogeneous.

The results highlight the stability of the structure of domestic agricultural trade, which is unfavourable for the Hungarian agriculture and food industry in the long term. Even after 20 years, the structural deficiencies in agricultural trade have not been remedied and seem to have tended to maintain the status quo.

BEVEZETÉS

2024. május 1-én volt húsz éve, hogy hazánk a kelet-közép-európai régió számos országával együtt csatlakozott az Európai Unióhoz. Nagy várakozások előzték meg a 2004-es csatlakozási kört minden érintett részéről, valamint tudományosan is nagy vitát keltett a csatlakozás lehetséges hatásainak a vizsgálata. A húszéves évforduló kiváló alkalom az ünneplés mellett arra, hogy megálljunk, és visszatekintve megnézzük, mennyire volt sikeres ez a két évtized. A cikk célja kifejezetten a hazai agrárkereskedelem folyamatainak hosszú távú vizsgálata és ezek alapján néhány általános következtetés megfogalmazása. Hogyan változtak hazánk versenypozíciói a nemzetközi agrárkereskedelemben? Milyen hatással volt az EU-tagság a hazai agrárkereskedelem szerkezetére? Mely termékcsoportok esetében vagyunk/lettünk versenyképesek? Ezekre a kérdésekre keressük a választ. A bevezetést követő fejezetek a szakirodalmi háttérrel és a módszertant ismertetik, majd az eredmények bemutatása után a következtetések levonásával zárul a cikk.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A csatlakozás mezőgazdasági és élelmiszeripari hatásainak vizsgálatával a régióban viszonylag kevés tanulmány foglalkozott. Az egyik legfrissebb felmérést a témában Jámbor és Gorton (2025) cikke adja, amely a csatlakozás 20 éves agrártápasztalatait elemzi a kelet-közép-európai

régióban. Eredményeik szerint a régió felzárkózása Nyugat-Európához csak méréselten történt meg, ugyanakkor néhány ország (Lengyelország és a balti államok) egyértelműen jobban kihasználta az EU-tagság nyújtotta előnyöket, mint például Horvátország, Szlovénia vagy Magyarország, ahol a felzárkózás üteme a leglassabb volt. Ezek az eredmények megerősítik a tízéves évforduló kapcsán tett megállapításokat (Csáki és Jámbor, 2013; Jámbor et al., 2016). Illetve fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a Gazdálkodásban ezen cikk alapjául szolgáló elemzést végzett már korábban is szerzőpárosunk, a csatlakozás 10. évfordulója apropóján (Jámbor és Vásáry, 2014). Más szerzők továbbá rávilágítanak, hogy amíg az EU-15 és az újabb tagállamok gazdaságai közötti konvergenciára utaló jelek mutatkoznak (Baráth és Fertő, 2016), továbbra is fennállnak a problémák és a szakadékok (Záhorský és Pokrivčák, 2017). Így továbbra is vitatható, hogy a mezőgazdaság és a vidéki területek Európában milyen mértékben közelednek vagy távolodnak el (Giannakis és Bruggeman, 2019) egymástól.

A komparatív előnyök elméletére épülő vizsgálatok nemzetközi szinten is kiterjedten alkalmazottak. Balassa (1965) eredeti RCA-indexe, illetve annak későbbi módosításai széles körben szolgáltak alapul az agrárkereskedelem szerkezeti elemzéséhez. A kelet-közép-európai agrárkereskedelemre vonatkozó empirikus kutatások (lásd Fertő és Hubbard, 2003; Bojnec és Fertő, 2015) rendre azt mutatták ki, hogy

a régió exportja jelentős mértékben alap- és nyersanyagokra épül, míg a magasabb feldolgozottságú termékek terén gyengébb a versenyképesség.

Az elmúlt években megjelent elemzések tovább erősítik azt a képet, miszerint a technikai komplexitás és a feldolgozottsági fok kulcsfontosságú tényezők az agrár- és élelmiszerexport versenyképessége szempontjából. Egy 2024-es EU-szintű vizsgálat kimutatta, hogy az agrár- és élelmiszertermékek közül a tej, hús, gabonafélék feldolgozott változatai rendelkeznek magasabb technikai komplexitással, míg a gyümölcsök, olajok és dohány alacsonyabb kategóriába esnek. Magyarország ebben az elemzésben az alacsony technikai komplexitású országok közé tartozik (Lădaru et al., 2024). Egy átfogó szakirodalmi áttekintés (Serban et al., 2021) szintén rámutatott, hogy az export diverzifikációja mellett a minőség, a szabványoknak való megfelelés és az innováció növelése döntő tényezők a tartós versenyképesség szempontjából. Más kutatásokban – például az EU-országok specializációját vizsgálva – azt találták, hogy nem elegendő a nagy volumenű export, hanem stratégiai specializációra van szükség: olyan termékekben kell koncentrálni, ahol a technológiai tudás, innováció és hozzáadott érték magas (Gnidchenko et al., 2023).

Ezenfelül a Nyugat-Balkán példája is mutatja, hogy az EU-integráció hatására ugyan nőtt az agrár- és élelmiszerexport volumene, de a szerkezetben fennmaradtak azok az elemek, amelyek korlátozzák a feldolgozóipari érték hozzáadásának lehetőségét, különösen, ha az export jelentős részét alacsony feldolgozottságú termékek teszik ki (Jovović et al., 2021). Magyarország esetében a szakirodalom külön is rámutat a külkereskedelem koncentrált szerkezetére, valamint a feldolgozóipar relatív gyengeségére (Jámbor és Vásáry, 2014; Jámbor és Gorton, 2025), ami jól illeszkedik a régió egészére jellemző mintázathoz.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A cikk a megnyilvánuló komparatív előnyök elméletén alapuló módszereket használ. Az eredeti Balassa-index képlete (Balassa, 1965):

$$B_{ij} = \left(\frac{X_{ij}}{X_{it}} \right) / \left(\frac{X_{nj}}{X_{nt}} \right) \quad (1)$$

ahol x az exportot, i egy adott országot, j egy meghatározott terméket, t a termékek egy csoportját, n pedig az országok adott csoportját reprezentálja. Ha $B > 1$, akkor adott országnak megnyilvánuló komparatív előnye van a referenciaországokhoz viszonyítva, ellenkező esetben megnyilvánuló komparatív hátránya (Jámbor és Vásáry, 2014).

A cikk az eredeti index Dalum et al. (1998) által módosított változatát, a megnyilvánuló szimmetrikus komparatív előny indexet (RSCA) használja, amely képlettel:

$$RSCA = (B - 1) / (B + 1) \quad (2)$$

Az RSCA-index -1 és 1 közötti értéket vehet fel, ahol a pozitív értékek a megnyilvánuló exportelőnyt, míg a negatív értékek a megnyilvánuló exporthátrányt jelzik. A cikk az exportspecializáció további vizsgálatához az RSCA-index mellett a Lafay (1992) által kifejlesztett termékszintű kereskedelmi mérlegindexet (TBI) is kiszámítja az alábbiak szerint:

$$TBI = (X_i - M_i) / (X_i + M_i) \quad (3)$$

ahol a jelölések megegyeznek az első képlet jelöléseivel. A termék szintű kereskedelmi mérlegindex kimutatja, hogy adott ország nettó exportőr ($TBI > 0$) vagy importőr ($TBI < 0$) az adott termékből. A terméktérképet arra szokták használni, hogy megvizsgáljuk, adott ország azokat a termékeket exportálja (importálja), amelyből megnyilvánuló komparatív előnye (hátránya) van.

A számítások elvégzéséhez a cikk a WITS kereskedelmi adatbázist használja HS6-os bontásban és agrárkereskedelmen a mező-

gazdasági termékek és élelmiszerek kereskedelmét érti (HS1-24). A cikk a 2001–2023 közötti időszakot fedi le, néhány esetben több kisebb időszakra bontva az elmúlt két évtizedet.

EREDMÉNYEK

A magyar agrárkereskedelem változásai a csatlakozás után

A magyar agrárkereskedelem mértéke a csatlakozás után kisebb kilengésekkel ugyan, de folyamatosan nőtt (1. ábra). A hazai agrárexport 2001-ről 2023-ra nominálértéken közel meghatszorozódott, míg az agrárimport közel megtízszereződött. A hazai agrárkereskedelmi egyenleg 2012–2013-ban érte el a maximumát, azóta nagyságrendileg 4 milliárd dollár körül stabilizálódott, az export/import aránya ugyanakkor 10 éve folyamatosan romlik (érdemes megjegyezni, hogy az EU-tagság 20 évében a Magyar Nemzeti Bank adatai alapján annyit romlott a forint a dollárral szemben, hogy ezek a változások forintban még nagyobbak).

Ami a hazai agrárkereskedelem célpiacon szerinti megoszlását illeti, az uniós csatlakozás egyértelműen erősítette az integrációt, hiszen amíg 2001–2003 között

az EU-n kívüli országok aránya az agrárexportban 26%, az agrárimportban pedig 33% volt, addig ugyanezen arányok 2021–2023 között 13 és 11%-ra módosultak. Az agrárkereskedelmünk közel fele továbbra is az EU-15 országokkal zajlik, ugyanakkor szignifikánsan nőtt a csatlakozás óta a kelet-közép-európai térség országaival folytatott agrárkereskedelem mértéke.

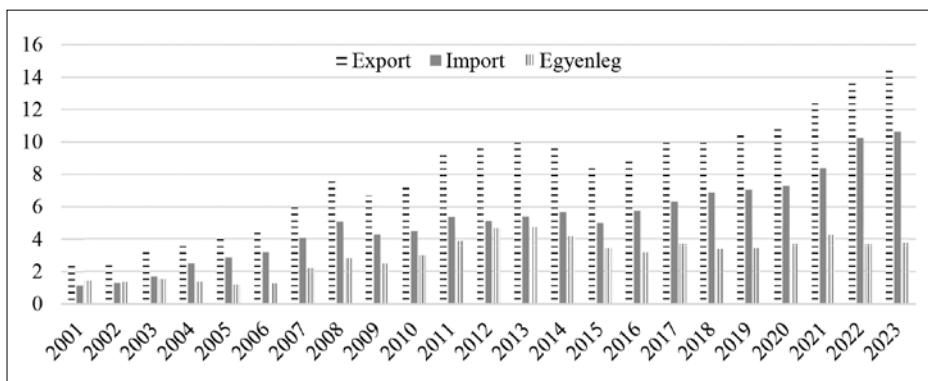
Hazánk legfontosabb agrárexport célpiacai a vizsgált időszakban Németország, Olaszország, Románia, Ausztria és Lengyelország voltak, részesedésük a teljes hazai agrárexportból a csatlakozás előtt 43%, a csatlakozás után 54% volt, azaz az agrárexport koncentrációja továbbra is magas és növekvő mértékű (1. táblázat). Ami az agrárimportot illeti, a kulcspartnerek listája Hollandia kivételével az exportéval megegyező, ugyanakkor az importkoncentráció 36%-ról 54%-ra való növekedése még erősebb koncentrációra utal, mint az export esetében. A táblázatból jól látható a regionális agrárkereskedelem növekvő szerepe is, amire fentebb utaltunk.

A hazai agrárkereskedelem termék-szerkezete a tagországok szerinti bontáshoz hasonlóan koncentrált képet mutat (2. táblázat). A magyar agrárexportban kiemelkedően fontos szerepe van a gabonaféléknek

I. ábra

A magyar agrárkereskedelem alakulása 2001–2023 között nominálértéken
(Trends in Hungarian agricultural trade between 2001 and 2023 in nominal terms)

milliárd dollár

Forrás: WITS-adatok (2025) alapján saját szerkesztés.

I. táblázat

A magyar agrárkereskedelem legfontosabb kereskedelmi partnerei a piaci részesedések alapján*

(The most important trading partners of Hungarian agricultural trade by market share)

százalék

Export			Import		
Ország	2001–2003	2021–2023	Ország	2001–2003	2021–2023
Németország	18	15	Németország	12	17
Olaszország	7	12	Lengyelország	7	13
Románia	7	12	Szlovákia	4	10
Ausztria	7	9	Hollandia	9	8
Lengyelország	4	5	Ausztria	4	7
Összesen	43	54	Összesen	36	54

* A táblázat az öt legnagyobb részesedéssel rendelkező országot jeleníti meg a 2021–2023-as időszak átlaga alapján csökkenő sorrendben.

Forrás: WITS-adatok (2025) alapján saját szerkesztés.

(10), az élelmiszeripari melléktermékeknek (23), a húsoknak (02), az italoknak (22) és az egyéb ehető élelmiszereknek (21): összesített piaci részesedésük mindkét vizsgált időszakban közel 50% volt. A csatlakozás után nagymértékben visszaesett a húsok részaránya az exportban, főként az italok (22) és egyéb ehető élelmiszerek (21) javára.

A magyar agrárimport termékcsoportok szerinti megoszlásának változása az exporthoz hasonló képet mutat. Az élelmiszeripari melléktermékek (23), hústermékek (02), egyéb ehető élelmiszerek (21), gabonakészítmények (19) és tejtermékek (4) összesített részesedése az EU-ból származó hazai agrárimportban mindkét időszakban 40% körül mozgott. A csatlakozás után itt nagymértékű változásként csak az egyéb élelmiszeripari melléktermékek (23) csökkenő importja jelenik meg. Érdemes ugyanakkor megjegyezni, hogy a mezőgazdasági melléktermékek, a hústermékek és egyéb élelmiszerek mind az exportban, mind az importban az öt legfontosabb termékcsoport közé tartoznak, amely ágazaton belüli agrárkereskedelmi mintákra utal.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a magyar agrárkereskedelemnek a csatlakozás után egyre nagyobb része bonyolódik az Európai Unióval. A ter-

mékszerkezetre jelentős hatással nem volt az uniós tagság. A csatlakozást követően a hazai agrárexport tagországonkénti és termékenkénti bontása egyaránt a koncentráció magas, egyúttal növekvő szintjét mutatja, míg az agrárimport esetében országok szintjén magas és erősödő, termékek szintjén magas, de csökkenő a koncentráció.

Az agrárkereskedelem specializációja

Az RSCA-indexek kiszámításával láthatóvá válnak a hazai agrárkereskedelem specializációs mintái (3. táblázat). Először is világos, hogy összesen hét termékcsoport: élő állatok (01), hústermékek (2), állati melléktermékek (5), gabonafélék (10), malomipari termékek (11), zöldség- és gyümölcstermékek (20) és élelmiszeripari melléktermékek (23) rendelkezett minden vizsgált időszakban megnyilvánuló komparatív előnnyel a 24 termékcsoportból. Másodsor az is látható, hogy 2001–2003-ról 2021–2023-ra 10 termékcsoport RSCA-indexei csökkentek, utalva ezzel a komparatív előnyök és a versenypozíciók romlására. A legmagasabb RSCA-index (0,56) az élő állatoknál (1) fordult elő, míg a legalacsonyabb (–0,95) a halaknál (3).

2. táblázat

A magyar agrárkereskedelem legfontosabb termékei a piaci részesedések alapján*
(*Most important products of Hungarian agricultural trade by market shares*)

százalék

	Export			Import	
Termék**	2001–2003	2021–2023	Termék**	2001–2003	2021–2023
Gabonafélék (10)	13	14	Élelmiszeripari melléktermékek (23)	20	9
Élelmiszeripari melléktermékek (23)	7	11	Hústermékek (2)	5	8
Hústermékek (2)	21	10	Egyéb ehető élelmiszerek (21)	8	8
Italok (22)	4	8	Gabona-készítmények (19)	6	7
Egyéb ehető élelmiszerek (21)	3	8	Tejtermékek (4)	5	6
Összesen	47	51	Összesen	44	37

* A táblázat az öt legnagyobb részesedéssel rendelkező HS2 szintű termékcsoportot jeleníti meg a 2021–2023-as időszak átlaga alapján csökkenő sorrendben.

** A termékcsoportok pontos nevei megtalálhatók a HS2-rendszerben. A zárójelben a csoportot azonosító kódszámok vannak megadva.

Forrás: WITS-adatok (2025) alapján saját szerkesztés

Az eredményeket részletesebben elemezve az élő állatok egyértelmű komparatív előnyökkel rendelkeztek a csatlakozás előtt és után is, sőt az előnyök némileg nőttek is. A húskban meglévő komparatív előnyök csökkenése nem meglepő jelenség, mivel a hazai állattartó szektor az uniós csatlakozás óta komoly nyomás alatt van a növekvő takarmányárak, energiaköltségek és az éles verseny következtében kialakult fogyasztói árak miatt. A halak esetében meglévő komparatív hátrányok szintén nem meglepők, tekintettel az ország adottságaira. A tejtermékek esetén mutatkozó komparatív hátrány részben magyarázható az állattartó szektor hanyatlásával, részben a régiós országok komoly tejtermelő hagyományával és versenyével. Meglepő ugyanakkor, hogy annak ellenére, hogy az ország területének közel 20%-a erdő, a faexport nem rendelkezik komparatív előnnyel.

A nagy hazai tradíciókkal bíró zöldség- és gyümölcssektorban meglévő komparatív hátrányok és romló versenypozíciók azonban komoly aggodalomra adnak okot, és csak részben magyaráz-

hatók a fogyasztói szokások változásaival. A kávé-, tea-, lakk- és dohánygyártás negatív eredményei nem meglepőek az ország adottságainak ismeretében, ahogyan az sem, hogy az ország mezőgazdasági területeinek 80%-át kitevő szántók komparatív előnyt kölcsönöznek a gabonaféléknek (ám a csökkenés itt nehezen magyarázható). A malomipari termékek versenyelőnye összefüggésben van az alapanyag-termelő szektor sikereivel, ám az olajos növények terén romló tendenciák nem kedveznek a szektor versenyképességének.

A növényi termékek (döntően nád, gyékény stb.) esetében meglévő komparatív előnyök meglepőnek számítanak, ugyanakkor csökkennek, ahogyan a cukor „semleges” teljesítménye is, hiszen mára hazánkban egyetlen cukorgyár üzemel csak. A zsírok és olajok, valamint a húskészítmények teljesítményei részben magyarázhatók az állattartó szektor hanyatlásával, ugyanakkor meglepő a feldolgozott élelmiszerek és egyéb termékek javuló versenypozíciója, figyelembe véve az élelmiszeripar helyzetét és kilátásait.

3. táblázat

A magyar agrárkereskedelem RSCA-indexei termékcsoportonként, 2001–2023
(RSCA indices of Hungarian agricultural trade by product group, 2001–2023)

Termékcsoport*	2001–2003	2014–2016	2021–2023
Élő állat (01)	0,43	0,44	0,56
Hústermékek (02)	0,42	0,20	0,11
Halak (03)	–0,95	–0,92	–0,95
Tejtermékek (04)	–0,08	–0,08	–0,03
Állati melléktermékek (05)	0,58	0,16	0,24
Fák (06)	–0,49	–0,48	–0,24
Zöldségek (07)	0,07	–0,18	–0,25
Gyümölcsök (08)	–0,37	–0,65	–0,69
Kávé, tea, fűszerek (09)	–0,43	–0,57	–0,66
Gabonafélék (10)	0,30	0,36	0,28
Malomipari termékek (11)	0,12	0,03	0,16
Olajos növények (12)	0,13	0,02	–0,13
Lakk, gumi (13)	–0,92	–0,81	–0,94
Növényi termékek (14)	0,55	–0,16	–0,19
Zsírok és olajak (15)	–0,36	–0,01	0,05
Húskészítmények (16)	0,06	–0,04	0,07
Cukor (17)	–0,34	0,02	–0,02
Kakaó (18)	–0,32	–0,27	–0,13
Gabonakészítmények (19)	–0,47	–0,29	–0,18
Zöldség- és gyümölcstermékek (20)	0,44	0,20	0,17
Egyéb ehető élelmiszerek (21)	–0,19	0,19	0,22
Italok (22)	–0,35	–0,07	0,08
Élelmiszeripari melléktermékek (23)	0,20	0,33	0,38
Dohány (24)	–0,80	–0,37	–0,17

* A termékcsoportok pontos nevei megtalálhatók a HS2-rendszerben. A zárójelben a csoportot azonosító kódszámok vannak megadva.

Forrás: WITS-adatok (2025) alapján saját szerkesztés.

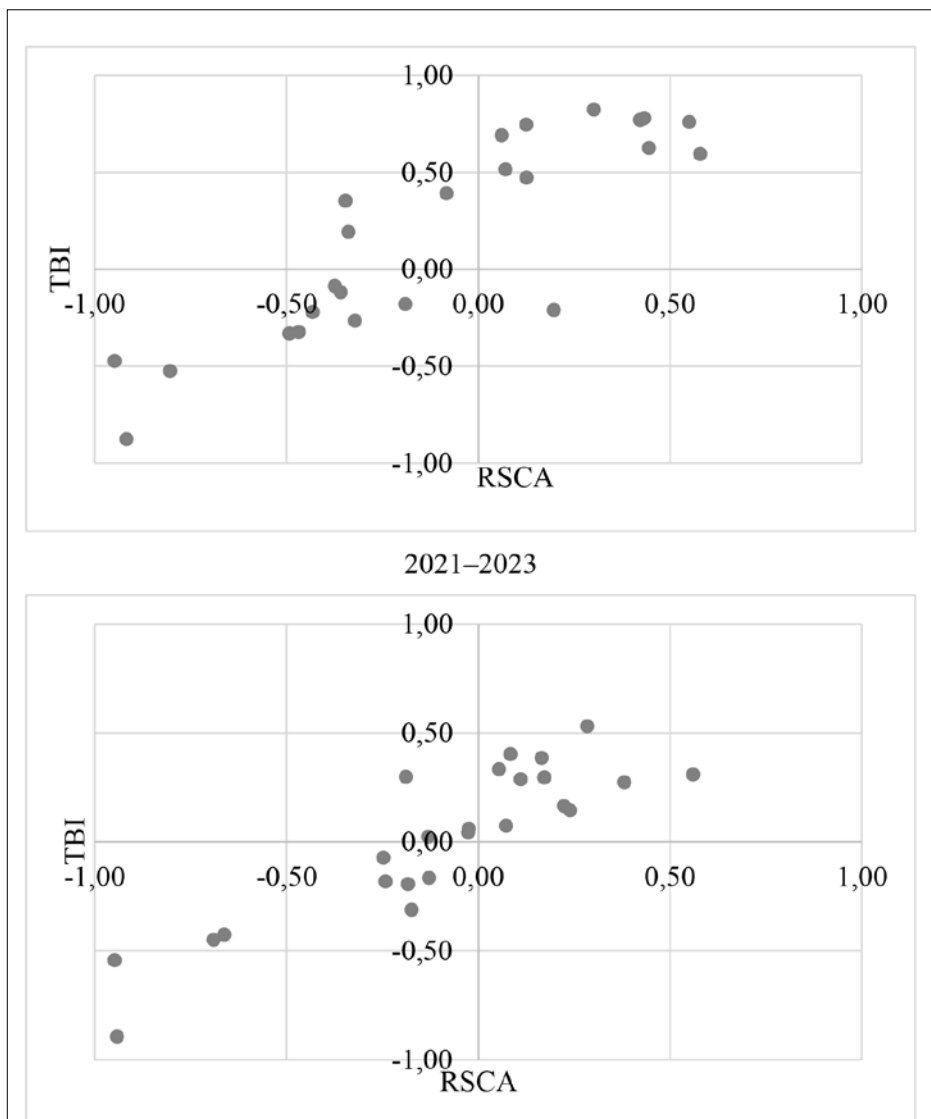
A hazai agrárkereskedelem specializációs mintáinak további elemzését teszik lehetővé a módszertani részben definiált terméktérképek. A korábbi megállapításainkkal ellentétben (Jámbor és Vásáry, 2014) 20 év múltán azt lehet látni, hogy a magyar agrárkereskedelem termékszerkezete letisztult, a legtöbb termék az „A” és „D” kategóriák valamelyikébe tartozik, vagyis van belőle előnyünk és exportáljuk („A”), illetve nincs előnyünk, de importáljuk („D”). Hazánk romló versenypozíciót ugyanakkor a terméktérképek is jól alátá-

masztják, hiszen látható, hogyan csökkent az „A” kategóriába (komparatív előny és nettó exportőri pozíció) tartozó termékcsoportok előnyeinek a mértéke.

2021–2023-ban az „A” kategóriába tizenegy termékcsoport tartozott: az élő állatok (01), a hústermékek (2), állati melléktermékek (5), gabonafélék (10), malomipari termékek (11), zsírok és olajak (15), húskészítmények (16), zöldség- és gyümölcstermékek (20), egyéb ehető élelmiszerek (21), italok (22) és az élelmiszeripari melléktermékek (23). A „D” kategóriába ezzel

2. ábra

A magyar agrárkereskedelem terméktérképei, 2001–2023
(Product maps of Hungarian agricultural trade, 2001–2023)
 2001–2003

Forrás: WITS (2025) adatok alapján saját szerkesztés.

szemben kilenc csoport került: halak (03), fák (06), zöldségek (07), gyümölcsök (08), kávé, tea, fűszerek (09), lakk (13), kakaó (18), gabona-készítmények (19) és dohány (24). A „B” kategóriában 2021–2023-ban

nem volt termék, a „C” kategóriában pedig négy termékcsoporthoz tartoztak: tejtermékek (4), olajos növények (12), növényi termékek (14) és cukor (17). A csatlakozás után húsz évvel csökkentek a komparatív előnyeink,

de szerkezetileg nagy változás nem történt. Ugyanakkor jó tendencia, hogy a 2. táblázatban azonosított, hazai agrárexportot vezető termékek közül a csatlakozás után minden termék „A” kategóriás.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a fenti eredményeket óvatosan kell kezelni, mivel a módszertannak megvannak a maga korlátai. Először is az alapadatok sokszor nem megbízhatók, mivel (1) a részek összegei nem feltétlenül adják ki az egészet, (2) nem minden ország jelent minden egyes évben teljeskörűen kereskedelmi adatokat, (3) a kereskedelmi besorolások közötti választás torzíthatja az eredményeket, és (4) az egyik ország importja nem feltétlenül felel meg egy másik ország exportjának. Másodszor a Balassa- (és az RSCA-) indexek nagyon érzékenyek a nulla értékre (lásd pl. az első képletet), ami szintén torzíthatja az eredményeket. Harmadszor, más kereskedelmi partner választása ugyancsak más eredményekre vezethet. Mindezek ellenére úgy gondoljuk, eredményeink összhangban vannak a korábbi empirikus vizsgálatok többségével és a valósággal is (Jámbor és Vásáry, 2014).

Az agrárkereskedelem jövője?

Az agrárkereskedelmet az EU és a globális kereskedelmi folyamatok fejlődése érdemi módon tudta segíti az elmúlt időszakban. Jelentős és tartós kereskedelmi torzítás vagy korlátozás nem jelent meg, továbbá az egységes belső piac érdemi módon tudta biztosítani a külpiaconkat és így a hazai agrár-külkereskedelmi többletet.

Viszont az ágazat szerkezeti sajátosságai egyértelműen leképeződnek a kereskedelemben is, hiszen még mindig jelentős a növényi eredetű termékek, továbbá az alap- és félkész termékek részesedése az exporton belül, míg inkább a magasabb feldolgozottságú termékek importja domináns az import esetében.

20 év tanulságai alapján örömmel lehet ugyanakkor arra tekinteni, hogy az ágazati

külkereskedelem képes volt helyt állni a belső piacon, és stabil a külkereskedelmi többlete. Az elmúlt időszak alatt nem sikerült jelentős mértékben fejleszteni és emelni a feldolgozó- és élelmiszeripari kapacitásokat, továbbá a versenyképességi és hatékonysági lemaradás sem mérséklődött az uniós versenytársakhoz képest, ahogy az export szerkezetében sincsenek előremutató változások. Az uniós tagság és az uniós források adta lehetőséget nem sikerült olyan mértékben kihasználni, hogy a külkereskedelem termékszerkezete hatékonyságot tükröző, versenyképes áru-alapon támaszkodó és a változó piaci, illetve fogyasztói igényekre rugalmasan reagálni képes állapotba jusson. A támogatott beruházások ugyan jelentős volumenűek voltak, de önmagukban nem tudták biztosítani a fejlesztés magasabb színvonalát.

A napjainkban megjelenő globális és európai szintű politikai és gazdasági kihívások árnyékában a hazai szereplőknek a termelékenység, a hatékonyság és egyúttal a reziliens állapot kialakítását kellene előtérbe helyezniük annak érdekében, hogy – a lehetséges és várható uniós bővítés mellett valamint a világgazdasági turbulenciák ellenére is – az uniós tagságunk következő 20 éve prosperáló legyen.

KÖVETKEZTETÉS ÉS JAVASLATOK

A tanulmány eredményei alapján egyértelmű, hogy Magyarország agrárkereskedelme az EU-csatlakozás után szorosabban integrálódott az európai piacba, miközben a külkereskedelmi többlet fennmaradt. A termékszerkezet azonban alig változott: továbbra is a növényi eredetű és alapvetően alacsony feldolgozottságú termékek dominálnak, míg a magasabb hozzáadott értékű élelmiszerek szerepe csekély. A komparatív előnyök mérséklődése és a specializáció letisztulása arra utal, hogy a magyar agrárkereskedelem szerkezeti kihívásai húsz év után is fennállnak.

A jövőre nézve több irányban fogalmazhatók meg javaslatok. Szakpolitikai szinten szükség lenne a feldolgozóipar kapacitásainak és hatékonyságának fejlesztésére, amely elősegítené a magasabb feldolgozottságú termékek arányának növelését az exportban. Fontos a külpiacok diverzifikációja is, amely csökkentené a jelenlegi magas földrajzi koncentrációból fakadó kockázatokat. Vállalati szinten a versenyképesség kulcsa az innováció, a minőségbiztosítás, a fenntarthatósági szempontok erősítése és a fogyasztói igényekhez való gyors alkalmazkodás. A magyar élelmiszeriparnak a nemzetközi trendekhez illeszkedve nagyobb hangsúlyt kellene helyeznie a minőségi, egészségtudatos és környezetbarát termékek előállítására. Kutatási szinten érdemes a vizsgálatot

kiterjeszteni más kelet-közép-európai országokra, ami lehetővé tenné a regionális összehasonlítást. Emellett fontos kutatási irány a kereskedelem, a technikai komplexitás és a fenntarthatóság összekapcsolt elemzése, különösen a klímaváltozás és a globális piaci zavarok fényében.

Összességében Magyarország agrárkereskedelmének következő húsz éve akkor lehet sikeres, ha a jelenlegi stabil, de szerkezetileg kedvezőtlen helyzetből stratégiai szemléletváltással tud kilépni. Ehhez nemcsak a támogatási rendszer fenntartására, hanem tudatos fejlesztéspolitikára, vállalati innovációra és regionális együttműködésekre van szükség, amelyek elősegíthetik a magasabb hozzáadott értékű, versenyképes exporttermékek térnyerését.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- Balassa, B. (1965). Trade Liberalization and „Revealed” Comparative Advantage. *The Manchester School*, 33, 99–123.
- Constantin, M., Sapena, J., Apetrei, A. és Patarlageanu, S. R. (2023). Deliver Smart, Not More! Building Economically Sustainable Competitiveness on the Ground of High Agri-Food Trade Specialization in the EU. *Foods*, 12(2), 232. <https://doi.org/10.3390/foods12020232>
- Csáki, Cs. és Jámbor, A. (2013). The impact of EU accession: lessons from the agriculture of the new member states. *Post-Communist Economies*, 25(3), 325–342. <https://doi.org/10.1080/14631377.2013.813139>
- Dalum, B., Laursen, K. és Villumsen, G. (1998). Structural Change in OECD Export Specialisation Patterns: Despecialisation and ‘Stickiness’. *International Review of Applied Economics*, 12(2), 423–443.
- Giannakis, E., és Bruggeman, A. (2019). Regional disparities in economic resilience in the European Union across the urban–rural divide. *Regional Studies*, 54(9), 1200–1213. <https://doi.org/10.1080/00343404.2019.1698720>
- Jámbor, A. és Gorton, M. (2025). Twenty years of EU accession: learning lessons from Central and Eastern European agriculture and rural areas. *Agricultural and Food Economics*, 13(1). <https://doi.org/10.1186/s40100-025-00346-w>
- Jámbor, A., Somai, M. és Kovács, S. (2016). 10 Years of EU Membership: Diverging Performances in New Member States Agriculture. *Ekonomicky Casopis*, 64(5), 458–476.
- Jámbor, A. és Vásáry, M. (2014). A magyar agrárkereskedelem tíz évvel a csatlakozás után. *Gazdálkodás*, 58(3), 237–246.
- Ladaru, G. R., Lombardi, M., Petre, I. L., Dobrota, C. E., Platania, M. és Mocanu, S. (2024). Analysis of Export Competitiveness of Agri-Food Products at the EU-27, Level through the Perspective of Technical Complexity. *Sustainability*, 16(13), 5807. <https://doi.org/10.3390/su16135807>
- Lafay, G. (1992). The Measurement of Revealed Comparative Advantages. In Dagenais, M. G. and Muet, P. A. (eds), *International Trade Modelling*. Chapman & Hill, London.

- Matkovski, B., Zekic, S., Dokic, D., Jurjevic, Z. és Duric, I. (2021). Export Competitiveness of Agri-Food Sector during the EU Integration Process: Evidence from the Western Balkans. *Foods*, 11(1), 10. <https://doi.org/10.3390/foods11010010>
- Mizik, T. (2021). Agri-Food Trade Competitiveness: A Review of the Literature. *Sustainability*, 13(20), 11235. <https://doi.org/10.3390/su132011235>
- Popescu, L., Găman, M., Mihai, L.-S., Mihai, M. és Drăgan, C. O. (2025). Study on the Evolution and Forecast of Agricultural Raw Material Exports in Emerging Economies in Central and Eastern Europe. *Agriculture*, 15(17), 1811. <https://doi.org/10.3390/agriculture15171811>
- Záhorský, T. és Pokrivčák, J. (2017). Assessment of the Agricultural Performance in Central and Eastern European Countries. *AGRIS on-line Papers in Economics and Informatics*, 9(1), 113–123. <https://doi.org/10.7160/aol.2017.090110>

Területi különbségek erősödése Magyarországon

KÁPOSZTA JÓZSEF – LŐRINC BALÁZS

Kulcsszavak: társadalmi egyenlőtlenség, periféria, urbanitás/ruralitás, alacsony presztízs

JEL-kód: R10, R11, R14

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A területi különbségek erősödésének elemzése a hazai térgazdaság rendszerében kulcsfontosságú témát ölel fel, mivel a gazdasági fejlődés nem egyenletesen oszlik el az egyes régiók között, így a regionális különbségek számos társadalmi és gazdasági kihívást generálnak. Az utóbbi évtizedekben a Magyarországon tapasztalt fokozódó területi különbségek – különösen a főváros és a vidéki területek között – rávilágítanak a térgazdasági rendszerek komplexitására, valamint a lokális és globális tényezők interakciójára. Ezen jelenségek átfogó elemzése segíthet megérteni, hogy a centrum-periféria trendek hogyan befolyásolják a helyi gazdaságok fejlődését, illetve azt, hogy milyen szerepet játszik a kohéziós politika a területi egyenlőtlenségek hatásainak mérséklésében. A területi különbségek erősödésének megértéséhez elengedhetetlen a gazdasági fejlődés és a térbeliség összefüggései közötti vizsgálat. Mindezek alapján elemzésünkben arra keressük a választ, hogy milyen gazdasági és társadalmi tényezők befolyásolják a differenciálódás folyamatának növekedését. Hipotézisvizsgálatunk arra irányult, hogy bizonyítsuk, hogy a centrumtérsegekben kialakult elszívó hatás olyan mértékűvé vált Magyarországon, hogy egyes járássok félperiférikus állapotukból periférikussá váltak, így gazdasági szempontból gyakorlatilag alkalmatlanok a felzárkóztatásra. Vizsgálataink alapján bizonyítottuk, hogy a különböző területi egységek, melyek gazdasági tevékenységeik, demográfiai jellemzőik és infrastruktúrájuk mentén differenciálódnak, eltérő fejlődési pályákat mutatnak, amelyeket eddig leggyakrabban a gazdasági és politikai tényezők összefüggésében elemeztünk. Jelenleg a technológiai innovációk és a fenntartható fejlődés kontextusában is fontos, hogy ne csupán a gazdasági mutatók, hanem a társadalmi kohézió és a környezeti fenntarthatóság szempontjait is integráljuk a térgazdasági elemzésekbe. Elemzéseinkkel bizonyítottuk, hogy a vizsgált időszakban Magyarországon nőtt az abszolút vidékies járássok száma, ami a periferizálódás növekedését mutatja. Ezen tényezők figyelembevételével lehetséges a térgazdaság mélyebb megértése, amely elengedhetetlenül szükséges a vidéki és városi területek közötti egyenlőtlenségek mérsékléséhez. Tanulmányunkban a hazai járási rendszert vizsgálva igyekszünk olyan összefüggések kapcsolataira rámutatni, amelyek a területi különbségek kialakulása, illetve sajnálatos növekedése esetén indikátorként jelzik a térgazdasági átalakulás folyamatait.

Káposzta József, egyetemi tanár, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék, ORCID: 0000-0002-1239-8541, Gödöllő, kaposzta.jozsef@uni-mate.hu

Lőrinc Balázs, osztályvezető, KSH, Környezeti- és energiasztisztikai osztály, balazs.lorinc@ksh.hu; doktorjelölt, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola, ORCID: 0000-0002-9513-2959, Gödöllő, lorinc.balazs@phd.uni-mate.hu

INCREASING TERRITORIAL DISPARITIES IN THE DOMESTIC SPATIAL ECONOMIC SYSTEM

Keywords: social inequality, periphery, urbanity/ruralism, low prestige
JEL code: R10, R11, R14

Analysing the widening of regional disparities is a key issue in the domestic spatial economic system, as economic development is not evenly distributed across regions, and regional disparities generate a number of social and economic challenges. The increasing spatial disparities in Hungary in recent decades, especially between the capital and rural areas, highlight the complexity of spatial economic systems and the interaction of local and global factors. A comprehensive analysis of these phenomena can help to understand how centre-periphery trends affect the development of local economies and the role of cohesion policy in mitigating the effects of territorial disparities. An examination of the links between economic development and spatiality is essential to understanding the widening of territorial disparities. The different territorial units, differentiated by their economic activities, demographic characteristics and infrastructure, show different development trajectories, which have so far been analysed most often in the context of economic and political factors. Nowadays, in the context of technological innovation and sustainable development, it is important to integrate not only economic indicators but also aspects of social cohesion and environmental sustainability into spatial economic analyses. Taking these factors into account reflects a deeper understanding of the spatial economy, which is essential to reduce disparities between rural and urban areas. In our study, we try to point out the links between the domestic district system and the processes of spatial economic transformation that are indicative of the emergence and unfortunate increase in spatial disparities.

BEVEZETÉS

A térgazdaság, mint a gazdasági tevékenységek földrajzi elhelyezkedésének és azok interakcióinak rendszere, kulcsfontosságú szerepet játszik a térbeli különbségek és a gazdasági fejlődés megértésében. A térgazdaság általunk értelmezett fogalma nem csupán a termelési és fogyasztási folyamatok térbeli eloszlására vonatkozik, hanem magában foglalja a különböző társadalmi, kulturális és politikai tényezők hatásait is, amelyek a gazdasági teljesítményt az eltérő földrajzi egységekben különbözőféleképpen befolyásolják. Elemzésünk célja, hogy feltárjuk, miként alakultak a térbeli különbségek a hazai térgazdaságban, milyen trendek vezettek a jelenlegi állapothoz és hogyan befolyásolják a kialakult különbsé-

gek a gazdaság jövőbeli stratégiai irányait. A térgazdaság vizsgálatunkban – a térbeli struktúrák és a gazdasági kooperációk hálózatának tanulmányozása révén – egy komplex adattá alakul, amelyet a termelési tényezők, mint a munkaerő, a tőke és a természeti erőforrások különböző földrajzi eloszlása határoz meg. Mindezek alapján a lokális gazdaságok versenyképessége és fejlődése nemcsak az ipari és szolgáltatási ágazatok koncentrációjától, hanem azok kapcsolatrendszerétől, azaz a helyi szereplők közötti együttműködésektől is függ.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A hazai térgazdaság történeti áttekintése során fontos megvizsgálni a térsztruktúrákat, amelyek a gazdasági fejlődés különböző időszakában alakultak ki. A XIX. század végén,

a dualizmus időszakában különösen élesedik a regionális egyenlőtlenségek kérdése. Ebben az időszakban az iparosodásra, illetve a mezőgazdasági tevékenységekre épülő struktúrák kezdtek kialakulni, amelyeket a gazdasági központok – például Budapest – éles kiugrása jellemzett, ezáltal a vidék gazdasági pozíciója gyengült, ami pedig a térbeli különbségek fokozódását eredményezte. A második világháborút követően az államszocialista gazdasági rendszer bevezetése alapvetően átszervezte a térgazdasági viszonyokat (Enyedi, 2004; Horváth, 2004). Az állami tervezésre épülő gazdaság egyfajta centralizált rendszert hozott létre, amely a fejlődést lokális szinten próbálta egyenlíteni, ugyanakkor a központi döntések gyakran figyelmen kívül hagyták a térségek specifikus szükségleteit. A fejlődés egyes térségekben erősebben és gyorsabban zajlott, míg mások, például a periférikus területek, stagnálásnak indultak.

A különbségek áthidalása érdekében a hatvanas évektől kezdődően megjelentek a regionális fejlesztési programok, melyek célja a területi egyenlőtlenségek csökkentése volt. A rendszerváltást követően a hazai térgazdaság új kihívásokkal nézett szembe, hiszen a piaci mechanizmusok bevezetése újraértelmezte a területi viszonyokat. Ekkor indult el a privatizációs folyamat, amely a gazdasági szereplők pozícióját és a fejlesztési irányokat átalakította (Nemes-Nagy, 2005). A magántulajdonra épülő gazdasági modellek megjelenése növelte a városok közötti versenyt, és a közpolitikák fókuszsa is elmozdult a regionális egyenlőtlenségek kezelésének, illetve a versenyképesség növelésének irányába. Az Európai Unióhoz való csatlakozás újabb dimenziókat nyitott, hiszen jelentős forrást biztosított fejlődési projektekhez, ugyanakkor új kihívásokkal és versenytársakkal is meg kellett birkóznunk a hazai térségeknek, mely folyamatok napjainkban is egyre erősödnek (Káposzta et al., 2016; Tóth és Káposzta, 2021; Lőrinc és Káposzta, 2024).

Mindezek alapján megfogalmazhatjuk, hogy a területi különbségek kialakulását jelentősen befolyásolja a térbeli heterogenitás hatása, ami a gazdasági folyamatokat alapjában is befolyásolja, hiszen látható, hogy az egyes térségek eltérő gazdasági stratégiák és preferenciák mentén fejlődnek, ami a térgazdaság sokszínűségéhez vezet (Ekers et al., 2012; Hersperger et al., 2018). A területi különbségek elemzése során, ezek alapján érdemes figyelembe venni, hogy a különböző fejlesztési politikák és a helyi igények kielégítése mennyire befolyásolja egy adott régió gazdasági dinamizmusát (Káposzta és Nagy, 2022). Ennek a komplex rendszernek a megértése elengedhetetlen a fenntartható fejlődéshez, hiszen a térgazdaság szempontjából jelentős változások nem csupán a helyi közösségeket, hanem az egész ország versenyképességét is befolyásolják, így lehatárolhatóak azok a területi egységek, amelyek a gazdasági és társadalmi különbségek növekedése miatt nem képesek a területi integrációra, illetve a gazdasági növekedésben való felzárkózásra.

Mindezek alapján a területi különbségek jelentősége a nemzetközi térgazdaság rendszerében mára már nem csupán elméleti kérdés, hanem alapvetően befolyásolja az adott területek gazdasági fejlődését, a társadalmi egyenlőségek fokozódását és a vidéki élettér megmaradását. A nemzetközi területek közötti fokozódó eltérések a természeti erőforrások, a gazdasági alapstruktúrák, valamint a technológiai fejlettség szintjében gyökereznek, de napjainkra a 21. század speciális társadalmi egyenlőtlenségei is jelentős különbségeket generáltak. A területi különbségek alakulása nemzetközi szinten az elmúlt évtizedekben rendkívül komplex és nem egységes képet mutatott. Az EU-n belül két fő folyamat figyelhető meg: a tagállamok közötti konvergencia és a tagállamokon belüli (regionális) divergencia, amit gyakran a váltómozgásos konvergencia elméletével írnak le:

- **Konvergencia** a tagállamok között (felzárkózás): A kevésbé fejlett tagországok (különösen a 2004 után csatlakozott kelet-közép-európai [KKE] országok) vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP-je (bruttó hazai termék) hosszú távon közelít az uniós átlaghoz. A felzárkózás (konvergencia) elsősorban az egész nemzetgazdaságot jellemző makrogazdasági teljesítményt mutatja. Ennek fő eszköze az EU kohéziós politikája, amelynek célja a gazdasági, társadalmi és területi kohézió erősítése és a régiók közötti fejlettségi különbségek csökkentése.
- **Divergencia** a tagállamokon belül (regionális különbségek növekedése): Szinte valamennyi KKE-tagállamban megfigyelhető, hogy a nemzetgazdasági felzárkózással párhuzamosan nőttek az országon belül, az egyes régiók közötti jövedelmi különbségek. Ez azt jelenti, hogy a fejlettebb régiók (elsősorban a fővárosok és azok agglomerációi) gyorsabban növekednek, mint a fejletlenebb, peremvidéki területek (az ún. fővárosi-vidéki olló nyílik) (Brenner, 2004; Salamin, 2018).

Ezen különbségek folyamatos erősödése az elmúlt évtizedekben feszültségek forrásává vált, ami destabilizálhatja a társadalmi kohéziót. A gazdasági és szociális egyenlőtlenségek miatt a politikai rendszerek közötti feszültségek növekedtek. Egyes területek elmaradottsága az adókedvezmények, a támogatások és az állami beavatkozások iránti fokozódó igényekhez vezetett, ezáltal folyamatosan növelve a területi egyenlőtlenségek mértékét (Emmenegger et al., 2012). Mindezek is bizonyították, hogy a területi különbségek alakulása nem csupán gazdasági, hanem szociális és politikai dimenziókat is érint, ezért komoly figyelmet kell fordítani az ezek megértésére irányuló kutatásokra, hogy hatékony válaszokat adhassunk a régiók közötti eltérések okaira és következményeire (Porter, 1980; Moore-Cherry és Tomaney, 2019).

KUTATÁS CÉLJA

A térgazdaság, mint a gazdasági tevékenységek földrajzi elhelyezkedésének és azok interakcióinak rendszere, kulcsfontosságú szerepet játszik a térbeli különbségek és a gazdasági fejlődés megértésében. A térgazdaság fogalma nem csupán a termelési és fogyasztási folyamatok térbeli eloszlására vonatkozik, hanem magában foglalja a különböző társadalmi, kulturális és politikai tényezők hatását is, amelyek befolyásolják a gazdasági teljesítményt a különböző földrajzi egységekben. Tanulmányunk célja, hogy feltárjuk a területi különbségek növekedésének összefüggéseit, azok hatását a társadalmi és gazdasági folyamatokra a város és a vidék kapcsolatrendszerének elemzésén keresztül, hiszen a hazai térgazdaság változásának rendszerében fennálló dinamikák alapos megértése a tudományos kutatói közösség mellett a döntéshozatali folyamatok számára is kritikus jelentőségűek. Különös figyelmet érdemelnek a régi és új gazdasági struktúrák közötti ellentétek, amelyek nemcsak a jelenlegi politikai diskurzusra, hanem a jövőbeli fejlesztési elképzelésekre is kihatással vannak. Kutatásunk eredményei alapvetően hozzájárulhatnak a hazai térgazdaság folyamatainak megértéséhez, hatékonyabb fejlesztéséhez és a fenntartható fejlődés előmozdításához.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A területi fejlődés mutatói kulcsfontosságú szerepet játszanak a térgazdaság dinamikájának és az eltérő régiók közötti különbségek megértésében. E mutatók három fő kategóriába sorolhatók: gazdasági, társadalmi és környezeti mutatók. **Gazdasági mutatók** szempontjából a fejlődés mérése általában a bruttó hazai termék (GDP) növekedésén, a munkaerőpiaci aktivitáson, valamint a beruházási arányokon alapul. E mutatók lehetővé teszik a helyi gazdasági teljesítmény szisztematikus nyomon

követését, azonban figyelembe kell venni a regionális sajátosságokat, amelyeket a gazdasági szerkezet, az iparági eloszlás, valamint a beruházások nagysága is befolyásol. A bruttó hazai termék (GDP) eloszlása, a foglalkoztatási arány és a jövedelmi szintek variabilitása mind lényeges tényezők, amelyek a különböző térségek gazdasági helyzetének értékelésére szolgálnak. Mindezen mutatók összessége jelzi a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedését, ami szoros összefüggésben áll a gazdasági teljesítmény és a társadalmi kohézió alakulásával. A **társadalmi mutatók** kiterjednek az életminőségi mutatókra is, mint például az oktatás szintje, a jövedelemeloszlás, valamint az egészségügyi ellátottság. A társadalmi tőke, amely a közösségi interakciók és hálózatok minőségét méri, szintén kiemelkedő jelentőségű. Ezen tényezők alakulása nem csupán a gazdasági mutatók hatását tükrözi, hanem a társadalmi struktúrák és a közösségek fejlődését is befolyásolja, szoros összefüggésben állva a régiók versenyképességével. A hazai térgazdaság rendszerében a társadalmi mutatók, mint például az iskolázottsági szint, a foglalkoztatottsági arány, a közszolgáltatások elérhetősége és minősége, valamint a szegénységi mutatók, alapvetően befolyásolják a regionális fejlődést. A társadalmi mutatók nem csupán a lakosság jólétét tükrözik, hanem a különböző területek közötti különbségek mélyebb okaira is rávilágítanak. A **környezeti mutatók** feltárják a területi fejlődés fenntarthatóságának aspektusait. Ide tartoznak az erőforrások felhasználásának hatékonysága, a szén-dioxid-kibocsátás mértéke, valamint a biodiverzitás és a zöld területek megőrzésének szintje. Ezek a mutatók a régiók hosszú távú fejlődési pályáinak fenntarthatóságát és az ökológiai egyensúly megőrzését szolgálják, s egyre inkább előtérbe kerülnek a tervezési és politikai döntéshozatal során.

A mutatók főbb kategóriái után szeretnénk bemutatni a vizsgálatunkban használt **urbanitás/ruralitás indexet**, ami azt

fejezi ki, hogy az adott járás népességének hány százaléka él 120 fő/km²-nél nagyobb népsűrűségű településen. Az indikátor szerepel – többek között – a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendeletben, a kedvezményezett járások besorolásának egyik indikátoraként, továbbá számos, a hazai területi egyenlőtlenségeket taglaló kéziratban is (Pénzes, 2015; Szűcs és Káposzta, 2018; Tóth, 2024). Jelen tanulmányunkban a 2011-es és a 2022-es magyarországi népszámlálás járási (LAU 1) és települési (LAU 2) szintű népességszámadatait felhasználva hajtottuk végre a hazai járások tipizálását (5–6. ábra). A 197 darab LAU 1 téregységet 4-4 kategóriába soroltuk az alábbiak szerint, mindkét vizsgált évben:

1. abszolút vidékies, ahol a járás lakónépességének legfeljebb 25,0 százaléka él 120 fő/km²-nél nagyobb népsűrűségű településen;
2. vidékies, ahol a járás lakónépességének 25,1–50,0 százaléka él 120 fő/km²-nél nagyobb népsűrűségű településen;
3. városias, vidékies jelleggel, ahol a járás lakónépességének 50,1–75,0 százaléka él 120 fő/km²-nél nagyobb népsűrűségű településen;
4. városias, ahol a járás lakónépességének legalább 75,1 százaléka él 120 fő/km²-nél nagyobb népsűrűségű településen.

A térképi megjelenítéshez a QGIS 3.16.4 térképszerkesztő programot, míg a táblázatok létrehozásához a Microsoft Office programcsomagot használtuk.

EREDMÉNYEK

Az alacsony jövedelmű térségek gazdasági stagnálása, a munkanélküliség növekedése és a képzési lehetőségek korlátozottsága meghatározó tényezőként befolyásolja a területi különbségeket, miközben a jobb gazdasági helyzetű térségek vonzzák a befektetéseket és a tehetséges munkaerőt. Ennek megfelelően a társadalmi tőke, amely a közösség tagjai közötti kapcsolatok minőségéből fakad, e mutatók

alakító erejével párosulva tovább erősíti vagy csökkenti a területi különbségeket, így a szegénységi mutatók kulcsszerepet játszanak a társadalmi eltérések elemzésében. A jövedelmi egyenlőtlenségek és az anyagi helyzet romlása nem csupán a háztartások szintjén érezteti hatását, hanem generálja a társadalmi feszültségeket és a migrációs folyamatokat is. Mindezek mellett a munkaerőpiacra való belépés nehézségei és a társadalmi szolgáltatásokhoz való hozzáférés együttesen tovább rontják a társadalom általános egészségi állapotát, amely végső soron visszahat a térgazdaság dinamikájára. Mindezek alapján azt gondoljuk, hogy a gazdasági, társadalmi kihívásokkal küzdő területek elemzése a hazai térgazdaság rendszerében elengedhetlenné vált a regionális fejlesztések sikerességének megértéséhez. Hazánkban évtizedek óta több régió is szenved a gazdasági stagnálástól, az alacsony infrastrukturális fejlettségtől és demográfiai problémáktól (elvándorlás, elöregedés), amelyek együttesen hozzájárulnak a területi egyenlőtlenségek fokozódásához. Ilyen terület például a keleti országrész, ahol a munkaerőpiac korlátai és a fiatalok elvándorlása már tartós problémát jelent. Az alacsony GDP és a gyenge vállalkozói környezet csak tovább fokozza

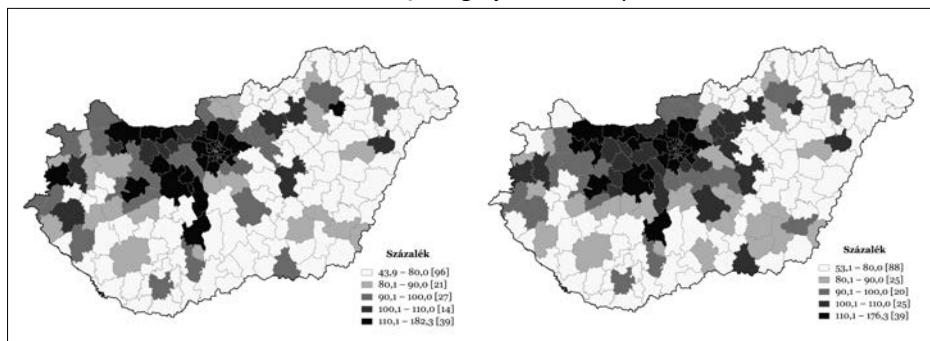
a helyi lakosság leszakadását, mivel a gazdasági növekedés stagnálása miatt ennek hatása nem tud hozzájárulni a szükséges szociális szolgáltatások és területfejlesztések felhajtóerejéhez (1–2. ábra).

A leszakadó térségekben az elvándorlásból fakadó munkaerőhiány következtében a betelepülő vállalkozások száma csökken, így a jövedelmi helyzet is jelentősen romlik, ami a fogyasztás csökkenéséhez vezetve további gazdasági szűkülést okoz. Ezek a kihívások nem csupán gazdasági, hanem társadalmi aspektusokat is érintenek. A hátrányos helyzetű településeken gyakori a tartós munkanélküliség, a szegénység és a marginalizáció, amelyek gyengítik a helyi közösségek társadalmi kohézióját.

A fiatal generációk elvándorlása nemcsak az aktív munkaerő csökkenéséhez vezet, hanem a helyi kultúra és identitás gyengülését is okozza. E területeken tehát sürgető szükség van célzott fejlesztési stratégiákra, amelyeknek nemcsak gazdasági, hanem közösségi és szociális fejlesztéseket is előtérbe kell helyezniük. A gazdasági és társadalmi hátrányokkal küzdő területek helyzetének javítása érdekében meggyőződésünk, hogy a fenntartható fejlődés koncepciójának integrálása elengedhetetlen. A helyi erőforrások és potenciálok maxi-

I–2. ábra

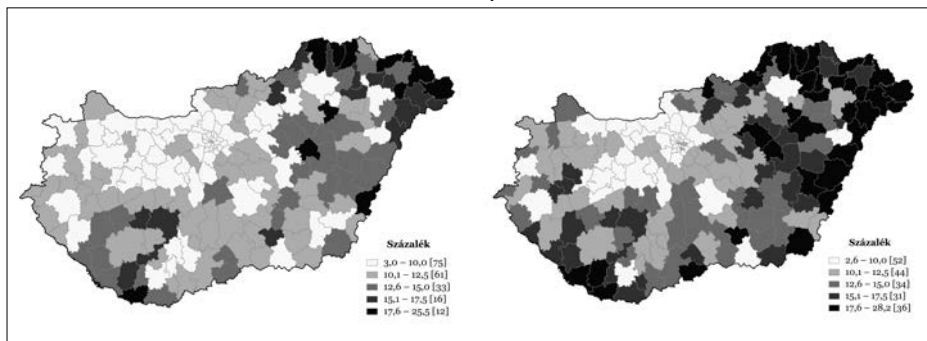
Egy lakosra jutó szja-adóalapba tartozó jövedelem az országos átlag százalékában
Magyarország járásaiban (2011, 2022)
(Per capita personal income tax base income as a percentage of the national average in the districts of Hungary – 2011, 2022)

Forrás: az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TelR) adatai és szja-adatok alapján saját szerkesztés, 2025

3–4. ábra

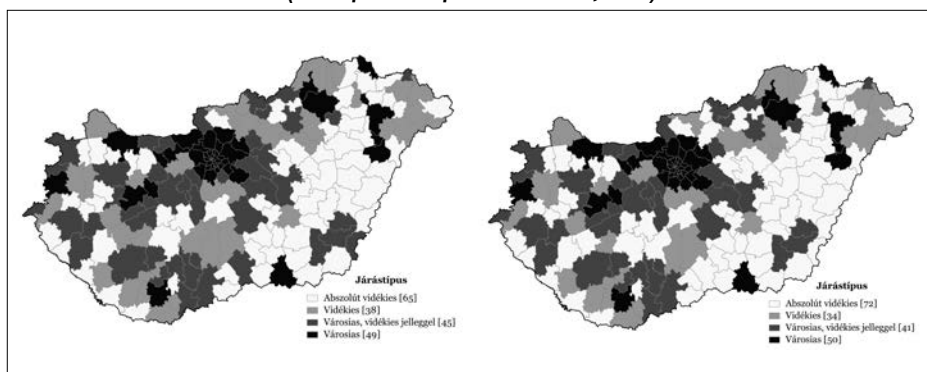
**Alacsony presztízsű foglalkozásokban dolgozók aránya a foglalkoztatottakon belül
Magyarország járásaiban (2011, 2022)**
(Share of low-prestige occupations among employed persons in the districts of Hungary – 2011, 2022)

Forrás: KSH-népszámlálás alapján saját szerkesztés, 2025

5–6. ábra

Járások tipizálása (2011, 2022)
(Classification of districts – 2011, 2022)

Forrás: KSH-népszámlálás alapján saját szerkesztés, 2025

mális kihasználása mellett kulcsszerep jut a közlekedési infrastruktúra fejlesztésének, a helyi vállalkozások támogatásának, valamint a társadalmi tőke erősítésének. Az aktív munkaerő elvándorlásának következtében megindul az adott terület előregedési trendje, ami mellett jelentősen csökken a magasabb presztízsű foglalkoztatottak aránya is. Ezen változási irány jelentősen rontja az adott terület gazdasági és társadalmi erejét, így olyan trendeket indít el, amelyeket csak nagy anyagi ráfordításokkal, állami szerepvállalással lehet lassítani, fékezni (3–4. ábra). Mindezek mellett a

közfoglalkoztatások korszerűsítése és a közösségi részvétel ösztönzése is hozzájárulhat a régiók revitalizálásához. A legnagyobb kihívás tehát abban rejlik, hogy a különböző érdekelt felek – így a helyi önkormányzatok, civil szervezetek és vállalkozások – együttműködésével olyan holisztikus megoldásokat találjunk, amelyek tartós fejlődést és mérhető előnyöket biztosítanak.

A fenti tényezők összetett hatására a járássok gazdasági arculata mellett az adott területek társadalmi összetétele is megváltozik, így lassan a vidékiesség, a vidék jelentése a leszakadás és az elszegényedés

szinonimáivá válik. Mindezek alapján a periféria bővülése a félperiféria kitörési, fejlődési lehetőségét erősen hátráltatja (5–6. ábra).

KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Elemzéseink is bizonyítják, hogy a területi különbségek erősödésének elemzése a hazai térgazdaság rendszerében számos összetett tényező és folyamat hatását tükrözi, amelyek egymással kölcsönhatásban állnak. Az utóbbi évtizedek gazdasági változásai, a globalizáció, a regionális fejlesztési politikák és a helyi közösségek életerejének különbözőségei jelentős mértékben hozzájárultak a területi eltérések fokozódásához. Különösen megfigyelhető a népsűrűség és a gazdasági tevékenységek közötti diszrepancia, amely alapvetően befolyásolja a regionális versenyképességet. A különböző települések közötti forráshiány és az infrastruktúra szintjének különbségei a fejlettebb térségek felemelkedését segítik elő, míg a hátrányos helyzetű területek stagnálnak vagy fogynak. A hazai térgazdaság dinamikáját a helyi szintű szociális, gazdasági és környezeti tényezők átfogó vizsgálata révén érdemes megérteni. A szektorok közötti együttműködés és a globális piaci trendek hatása kiemelkedően fontosak, mivel a helyi erőforrások kihasználása és a fenntartható fejlődés érdekében szükséges stratégiák kidolgozása elengedhetetlenné vált. Elemzésünk igyekszik rámutatni arra, hogy a kormányzati beavatkozások – mint például a regionális fejlesztési támogatások vagy a helyi vállalkozások ösztönzése – nélkül nincs ezen területeknek felzárkózási lehetősége. Az önkormányzatoknak és a helyi döntéshozóknak figyelembe kell venniük a területi adottságok konkrét jellemzőit, hogy a fejlesztési programok valóban hatékonyan célsozzák meg a hátrányos helyzetű területek felzárkóztatását.

Hipotézisünk elemzése alapján vizsgálatunkkal bizonyítottuk, hogy a centrum-

térségekben kialakult elszívóhatás olyan mértékűvé vált Magyarországon, hogy egyes járások félperiférikus állapotukból periférikusak lettek. Ezek alapján belső perifériák alakultak ki a Közép-Tisza-vidék, Dél-Heves és a Nagykunság több járásában is.

Kutatásunkkal rávilágítottunk arra, hogy a területi különbségek erősödésének megértése nem csupán a gazdasági teljesítmények számbavételére korlátozódik, hanem jelentős szerephez jut az emberi tényező minősége is. Az egyes társadalmi csoportok közötti feszültségek és a regionális identitás erősítése is döntő fontosságú. A hazai térgazdasági modellek innovációja és az interaktív helyi stratégiák alkalmazása a jövőben kulcsfontosságú lehet a fenntartható fejlődés és a társadalmi kohézió szempontjából. A különbségek kiegyenlítése nem csupán gazdasági, hanem szociális, politikai és környezeti dimenziókat érint, amelyeket figyelembe kell venni a tartós megoldások megtalálása érdekében, épp ezért számos fejlesztési program indult el, amelyek a vidék fejlesztésére fókuszáltak. Ilyen a jelenleg is működő Magyar Falu Program mellett a közös agrárpolitika vidékfejlesztési pillére által támogatott Vidékfejlesztési Program, a Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégiák, a Modern Városok Program és a Modern Települések Program.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a hazai térgazdaság jövőbeli trendjei és kilátásai szoros összefüggésben állnak a globális és helyi gazdasági, társadalmi, valamint környezeti tényezőkkel, amelyek mind jelentős hatással lesznek a területi különbségek alakulására. Meggyőződésünk szerint az egyik legfontosabb fejlesztési irány a digitalizáció gyors ütemű terjedése, amely nemcsak a gazdasági folyamatokat, hanem a munkaerőpiacot és a térszervezési szokásokat is átalakítja. A technológiai fejlődés révén a városi és vidéki térségek közötti határok fokozatosan elmosódnak,

I. táblázat

Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégiák eredményei
(Results of the Hungarian National Social Inclusion Strategies)

Célterület	Főbb tartalom	Eredmények
Átfogó program	Szegénység, társadalmi kirekesztődés csökkentése, foglalkoztatás növelése, oktatási esélyegyenlőség, egészségügy.	A szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya az elmúlt években folyamatosan csökkent.
Célzott fejlesztések	A leghátrányosabb helyzetű (LHH) térségek felzárkóztatása dedikált források révén (pl. az „Új Magyarország Felzárkóztatási Program”).	Több tízmilliárd forint elköltése az LHH-kistérségek gazdasági, szociális, oktatási és társadalmi infrastruktúrájának javítására.
Oktatás	Az oktatási esélyegyenlőséget növelő programok, integrált oktatás.	Az integrált oktatás terjedése intézményi szinten, bár a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók eredményei csak lassan mutatnak javulást.

Forrás: saját gyűjtés, 2025

lehetőséget teremtve a távoli munkavégzésre és a települések közötti mobilitás fokozódására. E tendencia következtében a helyi gazdaságok diverzifikációja várható, amely új üzleti modellek és lehetőségek megjelenését eredményezi, különösen a szolgáltatási szektorban.

Stratégiai javaslatok, jövőkép

Vizsgálataink alapján megállapítható, hogy a stratégiai jövőkép meghatározó aspektusa a fenntarthatóság és a zöldgazdaság térnyerése, amely új kihívásokat és lehetőségeket jelent majd a hazai térgazdasági rendszerek számára. Az éghajlatváltozás következményei és a környezeti fenntarthatóság iránti növekvő igények gyakran meghatározzák a területi fejlesztési irányokat. A közlekedési infrastruktúrális beruházások, a megújuló energiaforrások kihasználása, valamint a zöldvárosok és -közösségek kialakítása mind olyan intézkedések,

amelyek segíthetik a területi különbségek csökkentését, és egyensúlyt teremthetnek a városi és vidéki területek között. Ezen elvek alkalmazása során a helyi közösségek aktív szerepvállalása elengedhetetlen, hiszen csak így érhető el a fenntartható fejlődés célja. A jövőbeni várakozások között véleményünk szerint fontos szerepet játszik a globális gazdasági környezet alakulása is, amely új kihívásokat hozhat a költségvetési politikák és a regionális fejlesztések terén. Az EU-s támogatások és a nemzetközi együttműködések, amelyek az innovációt és a technológiai fejlődést célozzák, véleményünk szerint kulcsszerepet játszanak a magyar térgazdaság jövőbeni erősödésében. A fenntarthatósági célokhoz való alkalmazkodás, a digitális átalakulás és a közösségi részvétel együttesen formálja majd a térségek jövőbeli fejlődését, tükrözve ezzel a területi különbségek megértésének és kezelésének folyamatosan változó dinamikáját.

IRODALOMJEGYZÉK

- 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járáások besorolásáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2014-290-20-22> (Letöltve: 2025. május)
- Brenner, N. (2004). Urban governance and the production of new state spaces in Western Europe, 1960–2000, *Review of international political economy*, 11(3), 447–488.

- Hersperger, A. M., Oliveira, E., Pagliarin, S., Palka, G., Verburg, P., Bolliger, J. és Grădinaru, S. (2018): Urban land-use change: The role of strategic spatial planning. *Global Environmental Change*, 51, 32–42. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2018.05.001>
- Ekers, M., Hamel, P. és Keil, R. (2012). Governing suburbia: Modalities and mechanisms of suburban governance. *Regional Studies*, 46(3), 405–422. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00343404.2012.658036>
- Emmenegger, P., Häusermann, S., Palier, B., Seeleib-Kaiser, M. (2012): How We Grow Unequal. In P. Emmenegger, S. Häusermann, B. Palier and M. Seeleib-Kaiser (szerk.), *The age of dualization: The changing face of inequality in deindustrializing societies* (pp. 3–26.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199797899.003.0001>
- Enyedi, Gy. (2004). Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon, *Magyar Tudomány*, 9, 935–941. <https://doi.org/10.17649/tet.11.3.439>
- Horváth, Gy. (2004). Területi egyenlőtlenségek Európában, *Magyar Tudomány*, 9, 962–977. *Magyar Tudomány* 49. (110.) évf. 9. sz. (2004. szeptember)
- Káposzta, J. és Nagy, H. (2022). The major relationships in the economic growth of the rural space. *European Countryside*, 14(1), 67–86. <https://doi.org/10.2478/euco-2022-0004>
- Káposzta, J., Ritter, K. és Nagy, H. (2016). Local economic development in transition economies: A tool for sustainable development of rural areas. In *Global Perspectives on Trade Integration and Economies in Transition* (pp. 281–298). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-0451-1.ch014>
- KSH (2011, 2022). Népszámlálási adatok.
- Lőrinc, B. és Káposzta, J. (2024). Az alacsony presztízsű foglalkoztatottak térbeli eloszlásának összefüggései Magyarországon, 2011–2022. *Tér és Társadalom*, 38(3), 34–56. <https://doi.org/10.17649/TET.38.3.3548>
- Moore-Cherry, N. és Tomaney, J. (2019). Spatial planning, metropolitan governance and territorial politics in Europe: Dublin as a case of metro-phobia? *European Urban and Regional Studies*, 26(4), 365–381. <https://doi.org/10.1177/0969776418783832>
- Nemes-Nagy, J. (2005). Fordulatra várva – a regionális egyenlőtlenségek hullámai. *Dövényi, Z. és Schweizer, F.: A földrajz dimenziói. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest*, 141–158.
- Pénzes, J. (2015). A kedvezményezett térségek lehatárolásának aktuális kérdései. *Területi Statisztika*, 55(03), 206–232.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive Strategy*, Free Press, New York, 1980. <https://doi.org/10.5465/amr.1985.4279111>
- Salamin, G. (2018). *A földrajzi tér alakításának európaizálódása: Az Európai Unió térbeli stratégiáinak, tervezésének és kohéziós politikájának hatása az európai országok térbeli tervezési rendszereinek transzformációjára* (Doctoral dissertation, Szent István Egyetem (2000–2020)).
- Szűcs, A. és Káposzta, J. (2018). A Gyöngyösi járás településeinek komplex fejlettségi rangsora és dinamikája. *Területi Statisztika*, 58(5), 489–504. <https://doi.org/10.15196/TS580503>
- Tóth, G. (2024). A társadalmi innovációs potenciál és a területi jóllét számszerűsítésének lehetőségei. *Hungarian Statistical Review/Statisztikai Szemle*, 102(7), 679–713. <https://doi.org/10.20311/stat2024.07.hu0679>
- Tóth, T. és Káposzta, J. (2021). Successful management of settlements to boost rural development. *European Countryside*, 13(4), 819–833. <https://doi.org/10.2478/euco-2021-0044>

Víziók, elvárások, valóság

VAJDA LÁSZLÓ

Kulcsszavak: alkalmazkodás, érdekérvényesítés, stratégia, versenyképesség, fenntarthatóság

JEL-kód: Q17, Q18, R11

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Az alábbi tanulmány a Gyöngyösön 2025. május 15-én a Gazdálkodás folyóirat konferenciáján tartott előadás szerkesztett változata.

A rendszerváltást követően Magyarországon a politikai és a társadalmi közfelfogásban is egyetértés volt az európai uniós tagság mielőbbi megszerzésében. Az agrárgazdaságot illetően a nagy többség – némi aggodalom mellett ugyan – a tagság előnyeiben és azoknak az agrárium fejlődését elősegítő hatásában bízott. A csatlakozási tárgyalások eredményei ehhez jó alapot teremtettek. Az első évek nehézségeit követően a magyar mezőgazdaság sikeresen alkalmazkodott a közös agrárpolitikához. A mezőgazdasági termelők anyagi helyzete stabilizálódott, kiszámíthatóbbá vált, a fejlesztések folyamatosak voltak. A 2010-es évek közepe óta a közös agrárpolitikát sikerült az átfogó magyar agrárpolitikai törekvések részévé tenni. A velünk együtt csatlakozó országok között a magyar élelmiszer-gazdaság – néhány kiugró ország mellett – jól teljesített. A 2021–27-es időszakban a rendelkezésre álló források a korábbiakat jelentősen meghaladó lehetőségeket biztosítanak. Magasabb hozzáadott értékű/feldolgozottsági fokú termelési szerkezettel hosszabb távon a támogatások szerepének csökkentése is kívánatos. A közös agrárpolitikában kulcsszerepet játszó fenntarthatóság fogalmát a fenntartható termeléssel összhangban álló fenntartható fogyasztással együtt célszerű értelmezni.

VISIONS, EXPECTATIONS, REALITY

Key words: adaptation, enforcement of interest, strategy, competitiveness, sustainability

JEL-codes: Q17, Q18, R11

After the regime change, there was consensus within Hungarian politics and society regarding the importance of achieving accession to the European Union as soon as possible. Regarding the agricultural economy, despite some concerns, the vast majority trusted in the benefits of membership and its advantageous impact on the development of agriculture. The outcome of the accession negotiations provided a solid basis for this. After some difficulties of the first years, Hungarian agriculture

Vajda László, társelnök, Magyar Közgazdasági Társaság, Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakosztály,
ORCID: 0009-0006-4154-2967, Budapest, vajda.laszloeu@gmail.com

* A "VITA" rovatban megjelent közlemények a szerzők véleményét tükrözik, mellyel a Szerkesztőség nem feltétlenül ért egyet.

successfully adapted to the Common Agricultural Policy. The financial situation of the agricultural producers stabilised, became more predictable, and investments were continuous. Since the mid-2010s the comprehensive Hungarian agricultural policy endeavours have successfully integrated the Common Agricultural Policy. Among the member states that joined the EU together with us, Hungarian agriculture and food industry achieved good results, alongside a few outstanding countries. The financial resources available for the 2021–27 period offer significantly greater opportunities for development than before. Decreasing the role of subsidies by a production structure with higher processing levels and added value is a desirable goal in the long run. The term sustainability, which plays a key role in the Common Agricultural Policy, should be understood together with sustainable consumption that is in harmony with sustainable production.

BEVEZETÉS

Az élelmiszer-gazdaság hagyományosan a magyar gazdaság jelentős, fontos ágazata mind a belföldi, mind a nemzetközi piacokra történő termelés szempontjából. Az Osztrák-Magyar Monarchia idején Magyarország volt a „Monarchia élelmiszerkosara”, a két világháború között Európa-szerte elismert volt a magyar mezőgazdasági termékek kiváló minősége (például az „acélos búza”, az alma), valamint a magyar élelmiszeripar, különösen a malomipar fejlettsége, műszaki színvonala. A II. világháború után a rubelelszámolású kereskedelemben agrártermékeinkért cserébe fontos ipari nyersanyagokat és késztermékeket vásároltunk a KGST-piacokról, de fennmaradt a konvertibilis (dollár) elszámolású agrárexport is (például hústermékek, zöldség-gyümölcs, bor), amelyekért magas műszaki színvonalú ipari termékeket tudtunk beszerezni. Az 1970-es évek közepétől újabb lendületet vett a magyar agrárium és a hazai piacok szinte teljes körű ellátása mellett egyre növekvő exportot tudtunk lebonyolítani.

Az elmúlt évtizedekben készült élelmiszer-gazdasági vagy vidékfejlesztési stratégiákban rendszeresen szerepelnek a mezőgazdasági termeléshez kedvező agrárökológia adottságok, a mezőgazdasági és élelmiszeripari munkaerő nagyfokú

szakértelme és elhivatottsága, a termékek kiváló minősége és az ezeken alapuló exportorientáltság. Az 1980-as években Magyarország aktív tagja volt a világkereskedelmi tárgyalásoknak az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT), majd a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) keretében, ahol exportlehetőségeink kihasználása érdekében a Cairns-csoport tagjaként elszántan küzdött a protekcionista országok, országcsoportok – köztük kiemelten az Európai Gazdasági Közösség – importkorlátozó intézkedéseinek enyhítéséért.

A rendszerváltást követően egybehangzó társadalmi követelmény volt az Európai Unióhoz történő mihamarabbi csatlakozás, amelytől jelentős gazdasági felhajtóerőt vártunk. A csatlakozási szándék ügyében egyetértés volt valamennyi parlamenti párt között, ez a téma kívül maradt a pártcsatározásokon.

2025-ből visszatekintve a csatlakozási felkészülés és a csatlakozási tárgyalások történelmileg rövid idő alatt zajlottak, bár akkoriban minden hónapnyi vagy évi csúszást türelmetlenséggel fogadott a közvélemény, elvesztegetett időnek tekintették. A csatlakozási kérelem benyújtása 1994. április 1-én történt, a csatlakozási tárgyalások 1998–2002 között bonyolódtak le, és a tagság végül 2004. május 1-én lépett életbe.

CÉLOK, ANYAG ÉS MÓSZER

A tanulmány át kívánja tekinteni és értékelni a magyar élelmiszer-gazdaság európai uniós csatlakozásához fűződő víziókat, elvárásokat és a valóságot. A cél kettős. Egyrészt bemutatjuk, hogyan készült fel és alkalmazkodott az első évtizedben a magyar agrárgazdaság a közös agrárpolitikához, majd a második évtizedben hogyan sikerült a közös agrárpolitikát egyre inkább a magyar agrárpolitika keretei közé beilleszteni. Másrészt azt kívánjuk bemutatni, hogy Magyarország és néhány velünk együtt csatlakozó ország agrárgazdasága hogyan teljesített az egységes belső piac keretei között. Mindez tanulságokkal szolgál nemcsak a magyar agrárium számára, hanem annak megítéléshez is, hogy a jelenleg csatlakozásra váró államok agrárgazdasága mennyire készült fel a tagságra.

Mind a csatlakozás előtt, mind az azt követő időszakban gazdag szakirodalom foglalkozott a 10 új tagállam és ezen belül Magyarország agrárgazdaságának helyzetével, a várható előnyökkel, kockázatokkal, majd az elért eredményekkel. Az EU statisztikai hivatala (EUROSTAT), a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) adatai alapján készült elemzések mutatják be a magyar élelmiszer-gazdaság helyét az Európai Unióban, illetve néhány kapcsolódó tennivalót. A szerző maga is aktív részese volt a felkészülésnek, a csatlakozási tárgyalásoknak és a belépést követő éveknél, így személyes tapasztalatai is formálták a tanulmányt.

VÍZIÓK, ELVÁRÁSOK

A rendszerváltást követően hatalmas változások indultak el a magyar agrárgazdaságban. Néhány év leforgása alatt magántulajdonba került mind a mezőgazdasági termőföld és az egyéb termelési eszközök, mind az élelmiszeripar nagy része, utóbbinál jelentőssé vált a külföldi magántu-

lajdon. A tulajdonosváltás kihatással volt a termelési szerkezetre, a termelők és a felhasználók közötti kapcsolatokra, a foglalkoztatásra – hogy csak néhány fontosabb területet említsünk. Az átalakulási folyamatokkal párhuzamosan indult meg a felkészülés a tagságra, majd elkezdődtek a csatlakozási tárgyalások.

Az átalakulási állapot közepette remények és aggályok egyaránt megfogalmazódtak a csatlakozással kapcsolatban. Ezek nagy része megtalálható volt a többi, velünk együtt tárgyalásokat kezdő országban, és fellelhetőek a jelenleg európai uniós tagságra váró, vágyó államokban is.

Sokáig jelen volt egy olyan vélemény, hogy „nem fognak sohasem felvenni minket, nem is kellünk mi igazán az EU-nak”. Mások szerint „tudatosan tönkre fogják majd tenni a magyar mezőgazdaságot kvótákkal és teljesíthetetlen követelésekkel”. Az is gyakran elhangzott, hogy a közös agrárpolitika keretében megszűnik majd Magyarország agrárpolitikai mozgástere, „mindent Brüsszelben fognak eldönteni”. A „rég”i tagállamokban – különösen Ausztriában és az ottani gazdaságszféra részéről – megfogalmazódott az is, hogy ne vegyenek fel bennünket, mert tönkretesszük a mezőgazdaságukat, vagy csak jelentős korlátozásokkal történjen a felvétel, mert az állategészségügyi és növényegészségügyi követelményeket nem teljesítjük. A „rég”i tagállamok véleménye az volt, hogy a közvetlen – akkoriban még „kompenzációs-nak” nevezett kifizetéseket ne terjesszék ki az új tagállamokra, hiszen ezeknél a termelői árak nem csökkenni, hanem inkább növekedni fognak (Molterer, 2003; Lukas és Pöschl, 2003).

Az 1990-es években számos hazai és nemzetközi tanulmány született a bővítés várható hatásairól, a felkészülés fő teendőiről. Fontos napirend volt a téma az Európai Agrárközgazdasági Társaság strészei kongresszusán (1993), és a 2002. évi zaragozai kongresszusán (Forgacs, 2004; Forgács

2007). Idehaza kiemelkedőek voltak az Agrárgazdasági Kutató Intézetben, valamint a Világgazdasági Kutatóintézetben készült tanulmányok (Kapronczai, 2010; Halmai, 2002; Vásáry, 2008), de az agrár-egyetemen is – főleg Gödöllőn és Debrecenben – tartalmas műhelymunka folyt a csatlakozás agrárgazdasági hatásaival kapcsolatban. 1997-ben a Földművelésügyi Minisztériumban készült egy anyag „A magyar agrárgazdaság EU-csatlakozási stratégiája” címmel, ami a Kormány elé is került. Az anyag foglalkozott a várható előnyökkel és hátrányokkal, a felkészülés fő feladataival és a versenyképesség növelése érdekében teendő főbb intézkedésekkel. Ebben a stratégiában, valamint további, a felkészülési időszakban készült anyagokban (Popp és Udovecz, 2007) a következőket foglalmazták meg, mint várható előnyöket:

- bekapcsolódás az egységes belső piacba; az exportorientált magyar agrárgazdaság vámok és egyéb, nem vámjellegű akadályok nélkül értékesítheti termékeit a korábban is fontos felvevőhelynek számító 450 millió fős piacon,
 - az Európai Unió egészének erős gazdasági háttere áll majd a magyar agrárgazdaság mögött,
 - hosszabb távon is kiszámítható agrárpolitikai intézkedések, támogatási rendszer,
 - a mezőgazdasági termelői árak és a termelői jövedelmek számottevő növekedése,
 - aktív részvétel az agrárgazdaság uniós kutatási-oktatási hálózatában,
 - a korábbiaknál jóval jelentősebb agrárgazdasági támogatások, és mindennek hatására jelentős fejlődés a magyar mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban.
- A tudományos anyagok azonban rámutattak számos gyengeségre, kockázatra is:
- az agrárgazdaság szereplői a rendszer-váltást követően még átmeneti állapotban voltak, nem szilárdultak meg a nagy- és főleg a kisüzemek,

- a gazdaságok műszaki színvonala, felszereltsége leromlott, az újonnan létrejött üzemek beruházásai a kívánatostól elmaradtak,
- számos élelmiszer-gazdasági termék minősége elmaradt az EU-követelményektől,
- az átalakuló jelleg miatt versenyképességi szempontból nagy volt a hátrányunk a piaci és pénzügyi infrastruktúra kiépítésében,
- hiányoztak a hatékony logisztikai rendszerek,
- a piacok megnyitása a belépés első napjától kölcsönösen érvényes, így az import előtt is szabad lesz az út. A hazai piacon meg kell erősíteni a hazai termékek pozícióját.

A víziókhöz tartozott a magyar agrárgazdaság alkalmazkodóképességének (resilience) kialakítása a mindenkor KAPHoz, valamint a piaci viszonyokhoz, továbbá a gazdálkodók számára az ehhez szükséges tudás, informáltság és a helyes döntési képesség megszerzése.

VALÓSÁG (KRONOLÓGIA)

Felkészülés 1989–2004

A csatlakozásra való felkészülés a következő fő területekre koncentrált: jogharmonizáció, intézményi felkészülés és a humán erőforrás felkészítése.

Jogharmonizáció

Az Európai Unió közös agrárpolitikája hatalmas mennyiségű jogszabályon nyugszik. A csatlakozási tárgyalások során az Európai Bizottság részéről elhangzott, hogy a mintegy 80 ezer oldalnyi, Hivatalos Lapban megjelent EU-s joganyag fele a közös agrárpolitikához kapcsolódik. Az új tagállamnak a belépés napjától kezdve alkalmazni kell a közös joganyagot, valamint az azokhoz kapcsolódó nemzeti jogszabályokat.

Az Európai Unió és Magyarország agrárpolitikái a belépés napjáig párhuzamosan,

de elkülönülten fejlődtek. Volt bennük sok hasonlóság a célokat illetően (például jó minőségű és biztonságos élelmiszerek előállítása; termelékenység növelése; termelők jövedelmének biztosítása), és számos hasonló eszközt használtak (például jövedelemtámogatás, beruházások támogatása, vidéki infrastruktúra fejlesztése), de a különbségek is számottevőek voltak. A felkészülés fontos részét képezte a joganyag fokozatos összehangolása és átvétele. Már az 1990-es évek elejétől az volt a Kormány jogalkotói szándéka, hogy az új jogszabályok minél nagyobb mértékben igazodjanak az EU-s joganyaghoz. Ezt a jogszabályok indoklásánál minden esetben be kellett mutatni. Ugyanakkor nehéz és bonyolult feladatnak számított az EU-s joganyag egyes elemeit az eltérő szerkezetű magyar jogrendszerbe beilleszteni. Ehhez sok segítséget kaptunk az Európai Bizottságtól – például a PHARE és az Előcsatlakozási Strukturális Politikák Eszköze (ISPA) előcsatlakozási programok keretében – és az egyes tagállamoktól is. Az agrárium területén viszonylag gyors volt az előrehaladás például az állategészségügy, növényegészségügy és az élelmiszerjog területén, ahol a számottevő EU-s agrárexport miatt amúgy is ismerni és alkalmazni kellett a KAP előírásait. Lassabb volt az előrehaladás a vidékfejlesztési jellegű támogatásoknál, és a folyamat legvégére maradtak a – jelentős költségvetési kihatású – jövedelemtámogatás és piaci intézkedések.

Intézményfejlesztés

Az „acquis communautaire” (közösségi vívmányok) kötelező átvétele nemcsak a jogszabályokra, hanem az ezek megvalósításához szükséges intézményekre és a kapcsolódó működtetési rendszerekre is kiterjedt. Az egyik ilyen fontos intézmény, ami a nemzeti rendszerünkben nem létezett, az úgynevezett „kifizető ügynökség” létrehozatala és az ahhoz kapcsolódó Integrált Irányítási és Ellenőrzési Rendszer (IIER) kiépítése. Ez a tagállami agrárrendszertől

független, az EU előírásai szerint működő, ugyanakkor nemzeti költségvetésből finanszírozandó intézmény. Létrehozásában segített az előcsatlakozási időszakban megalakult és akkreditált SAPARD Hivatal, de a követelmény egy ennél jóval összetettebb intézmény volt, amely végül Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) néven kezdte meg a működését. Hosszas viták eredményeként alakult ki az egységes növény-és állategészségügyi intézmény, a Magyar Élelmiszer-biztonsági Hivatal. Mindkét szervezet bekapcsolódott az uniós tagállamok hasonló intézményeinek együttműködési hálózatába. Fontos megemlíteni, hogy az agrárstatisztikai rendszernek és az intézménynek is igazodni kellett az EU-s követelményekhez. Lényeges agrárpolitikai eszköz volt a teszüzemi információs rendszer és a piaci árinformációs rendszer, amelyek létrehozása és működtetése az Agrárgazdasági Kutató Intézetben belül történt.

Személyek (humán erőforrás) felkészítése

Ahhoz, hogy a joganyag és az intézményrendszer hatékonyan működjék, szükséges volt az érintett személyek kiválasztása és felkészítése. Az Agrárminisztériumban elsősorban fiatal, nyelvet beszélő szakembereket alkalmaztak és képezték a közös agrárpolitikáról és annak működtetéséről. Az éveken át tartó képzés döntően idehaza történt (központi és ágazati oktatás keretében), ezen túlmenően a régi tagállamok mezőgazdasági minisztériumaiban is felkészítettek magyar fiatalokat a KAP-döntéshozatalban való részvételre, valamint annak tagállami alkalmazására. A fiatal munkatársak közül sokan részt vettek a csatlakozási tárgyalásokon. Sajátos problémát jelentett, hogy a belépést követően az uniós intézményeknél létrejövő, magyar munkatársakkal betölthető helyekre több esetben a felkészült fiatalokat vették fel, akiket itthon újabb képzésekkel kellett pótolni. Néhányan EU-s tapasztalatokkal felvértezve megpróbáltak

hazatérni, de az időközben felvett munkatársak és kinevezett vezetők döntései miatt ez nehézségekbe ütközött.

Óriási feladat volt az agrárgazdaság szereplőinek felkészítése annak érdekében, hogy a magyar agrárgazdaság valóban élni tudjon a KAP nyújtotta lehetőségekkel. A Földművelésügyi Minisztérium számos kiadvánnyal, konferenciával, gazdafórummal járult hozzá a felkészítéshez. A gazdák tájékoztatásában kivették a részüket a minisztérium intézményei, az Agrárkamara és számos civil szervezet is. A felkészítés igazi próbája a belépést követően következett el.

A felkészülést nehezítette, hogy a 2000–2006-ra kialakított közös agrárpolitika és a magyar agrárgazdaságra váró tényleges szabályozás a 2003. évi „félidei felülvizsgálat” során jelentősen változott.

2004–2006

A belépést követő néhány év a felkészülés befejezésének, az alkalmazkodás kezdetének az időszaka volt és számos nehézséggel járt (Potori és Udovecz, 2015). Három évig még úgynevezett átmeneti támogatásban is részesült a magyar agrárgazdaság az Európai Unió részéről. A kifizető ügynökség nehezen birkózott meg az EU-s követelmények szerinti támogatási rendszer kialakításával. A kérelmek beadásának és az ellenőrzéseknek az elhúzódása – a szándékok és ígérek ellenére – a kifizetések több hónapos késéséhez vezettek. A 2005. év elején hatalmas, többhetes gazdatüntetés rázta meg Budapestet. Az Agrárminisztérium és a tüntetők közötti tárgyalások végül megállapodáshoz vezettek, és március közepén a gazdák visszatértek a földekre.

Az agrár-külkereskedelmi mérleget az első három évben az export növekedése mellett az import megugrása jellemezte. A piacok megnyitását gyorsabban használták ki a jelentős tőkeerővel és marketing-tapasztalattal rendelkező régi tagállamok, ugyanakkor sikerült a 2004–2006-ra rendelkezésre álló vidékfejlesztési forrásokat

felhasználni. A termelők a pályázati lehetőségeket kihasználták, ami az ágazat jövője iránti bizalom jele volt.

Az inputárak emelkedése mellett a gazdálkodóknak jelentős kiadásokat okoztak az Európai Unió világviszonylatban kiemelkedő növény- és állategészségügyi, környezetvédelmi, élelmiszer-higiéniai előírásainak teljesítése, valamint a KAP magas adminisztrációs költségei. A termelői árak emelkedésében szerepet játszott, hogy a 2004. és 2005. évek kiemelkedő gabonaterméséből 8,1 millió tonnát (2,7 millió tonna búza és 5,4 millió tonna kukorica) magasabb áron intervenciósi készletre vásároltak, az EU pedig a vételár mellett a tárolási költségeket is fedezte. Az immár központi készleteket a későbbiekben a Bizottság értékesítette.

2007–2014

2013-tól kezdve a közvetlen támogatások kifizetése már a KAP általános rendszerének megfelelően 100%-os szinten történt. A vidékfejlesztés kerete az „Új Magyarország Vidékfejlesztési Stratégiai Terv 2007–2013” volt. A stratégia víziója szerint a magyarországi program az európai mezőgazdasági modell működését kívánta követni, megjelölve a multifunkcionalitást, az összehangolt vidékfejlesztést, a fenntarthatóságot és az élhető vidéket. A program 4 pillérre épült: versenyképesség, környezetvédelem, vidékfejlesztés, LEADER. Ennek közép-kelet-európai vonatkozásait tárgyalja Forgács (2007) munkája.

Erre az időszakra esett az átfogó magyar „Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020” elkészítése és a Kormány általi elfogadása (1074/2021. (III. 28.) Korm. Határozat). Alcíme szerint ez az anyag a „Vidék Alkotmánya” szerepét kívánta betölteni, végrehajtását a mindenre kiterjedő Darányi Ignác Terv szolgálta. Kormányzati átszervezés és egyéb belső és külső okok miatt a stratégia végrehajtása megakadt, utóértékelésére nem került sor.

Az első évek magyar tapasztalataival és az agrárgazdaságra gyakorolt hatásokkal több tanulmány is foglalkozott az Agrárközgazdászok Nemzetközi Szervezete (IAAE) és az Európai Agrárközgazdasági Társaság (EAAE) budapesti konferenciáján (Csáki és Forgács [2008], Csáki és Jámbor [2013], továbbá Jámbor és Gorton [2025]), melyek egybehangzó véleménye szerint a csatlakozás összességében kedvezően hatott a magyar agrárgazdaságra, de felhívták a figyelmet a gyengeségekre és a tennivalókra is.

A közvetlen kifizetéseknel a csatlakozási megállapodás 25%-os induló mértéket tartalmazott, amely fokozatosan növekedve 2013-ra érte el a 100%-t. Magyarország – és kettő kivételével a többi új tagállam is – belépéskor a SAPS-rendszert (Single Area Payment Scheme – egységes területalapú támogatási rendszer) választotta, amely egy egyszerűsített rendszer volt a régi tagállamokban bevezetett SPS-rendszerhez (Single Payment Scheme – egységes támogatási rendszer) képest. Az egyes termékeknek, termékcsoporthoz (például gabona, tej, szarvasmarha) külön-külön járó támogatásokat összevonták, egy összegben fejezték ki („nemzeti boríték”), amelyet területalapon lehetett kifizetni. A SAPS eredetileg 3 átmeneti évre szólt, majd a későbbiekben újra és újra meghosszabbították. Hátránya volt, hogy összemosta a különböző termékekhez (például állattenyésztés) járó támogatásokat, és azt a látszatot keltette, hogy csak a növénytermesztés – és annak sem minden terméke – kapja meg a közvetlen támogatást. Lényeges még megjegyezni, hogy az új tagországok egy hektárra jutó támogatása különbözött – és a mai napig is különbözik – a gabonafélék, az olajosmagvak és a fehérje- és rostonövények („GOFR-növények”) bázisidőszaki termésátlaga alapján. Ez például Magyarországon 4,73 tonna/hektár, Lengyelországnál 3,0 tonna/hektár, a 10 új tagállam átlagában 4,0 tonna/hektár, a „rég” 15 tagállam átlagában 4,77 tonna/hektár, de például

Portugália és Spanyolország esetében 2,90 t/hektár, Olaszországnál pedig 3,90 t/hektár. A 25–100%-os fokozatos életbelépés az összes támogatás kiszámításánál a szorzat egy másik elemére, az egy tonnára jutó 63 euróra vonatkozott (Bori, T. (2003). A 70%-os szint eléréséig a SAPS-t alkalmazó új tagállamok lehetőséget kaptak 30%-ig terjedő nemzeti kiegészítő támogatás („top-up”) fizetésére. Magyarország az első évben teljes összeggel élt ezzel a lehetőséggel, majd ahogy az EU-s forrásokból beérkező közvetlen támogatás növekedett, költségvetési okokból a top-up rohamosan csökkent.

Ennek az időszaknak kiemelkedő jelentőségű eseménye volt az első magyar EU-elnökség. Valójában nem az Európai Unió teljességének, hanem annak egyik legfontosabb intézményének, az Európai Unió Tanácsának elnöki tisztét látta el Magyarország 2011 I. fél évében hat hónapon keresztül. Alapos felkészülést követően az elnökség sikert hozott Magyarország számára. Sok egyéb eredmény mellett ebben a periódusban hagyták jóvá Horvátország felvételét az EU-ba. Az agrárium területén elnökségi állásfoglalást sikerült elfogadtatni az agrárminiszterek tanácsülésén a 2021–27. évekre készülő KAP-ról. Elnökségünk végén indultak meg a Lisszaboni szerződés alapján a trilógus egyeztetések az agrárgazdasági rendeletekről – elsőként a KAP-rendeletéről.

2013-ban lejárt (7+3 év) a csatlakozási tárgyalások során kialakult talán legfontosabb agrárgazdasági eltérési kérelem, amely a termőföld magánszemélyek általi vásárlását egy rendkívül szűk EU-s állampolgári körre korlátozta. Az ezt követően érvényes földtörvény fenntartotta a termőföld jogi személyek általi vásárlásának tilalmát, a magánszemélyeknél pedig diszkriminációmentes feltételekkel nehezítette azt. Időközben a nemzetközi mezőgazdasági tőke is inkább Lengyelországot és a balti államokat, majd Ukrajnát és az Európán kívüli területeket kereste és találta meg.

2014–2020

Erre az időszakra a magyar mezőgazdaság tulajdonviszonyai már lényegében kialakultak, a gazdaságok jelentős része megerősödött, de a koncentráció, elsősorban a kis gazdaságok számának csökkenése, folytatódott. Az agrárkormányzat már aktívan részt vett az új közös agrárpolitika kialakításában, megfogalmazták és képviselték a sajátos magyar érdekeket. Nyilvánvalóvá vált, hogy a KAP-támogatások igen fontos szerepet játszanak a termelői döntésekben és egyre nagyobb mértékben a termelői jövedelmekben is. A KAP-támogatások viszont a nemzeti termeléspolitikai célokkal, a kívánatos termelési struktúrával nem álltak teljes összhangban. Az EU-támogatásokon belül számunkra fontosak voltak a termeléshez kötött támogatások, amelyeket sikerült 15%-os mértékben megtartani. Magyarország széleskörűen élt mind a KAP által engedélyezett nemzeti támogatásokkal – a mezőgazdasági célú csekély összegű (de minimis) támogatásokkal –, mind a KAP által le nem fedett területek támogatásával (például oktatás-kutatás, birtokpolitika, adórendszer).

Ebben az időszakban jelent meg a közös agrárpolitikában a „zöldítés”, a környezetvédelmi szempontok fokozott és kifejezett figyelembevétele mind a célokban, mind a végrehajtásban (Európai Unió Tanácsa, 2025). A közvetlen támogatások egy részét csak a zöldítési előírások teljesítése esetén kapták meg a termelők. Mindez az ellenőrzési rendszer fejlesztését is megkívánta. A magyar gazdák és a végrehajtási intézményrendszer sikeresen megoldotta a zöldítési kihívásokat.

A 2014–2020. évi Vidékfejlesztési Program indulásától 2023 végéig 2185,8 milliárd forintot fizettek ki a pályázóknak, ebből tárgyi eszközökbe történt beruházás 834 milliárd forint volt (Péter et al., 2024).

2021–2027

Ennek az időszaknak a közös agrárpolitikája az – Európai Parlamenten és az Európai Unió Tanácsán belüli és közötti – egyeztetések elhúzódása miatt csak két év késéssel, 2023. január 1-én lépett életbe. 2021 és 2022 átmeneti évek voltak, amikor az előző időszak közös agrárpolitikája és a már az új időszakra meghatározott költségvetési keretek voltak érvényben. Jelentős változás a korábbi időszakokhoz képest, hogy ezúttal nemcsak a vidékfejlesztésre, hanem mindkét pillérre közösen kellett a tagállamoknak egy úgynevezett stratégia tervet kidolgozniuk. Magyarország határidőre, 2020. december 30-ig kidolgozta és benyújtotta az Európai Bizottságnak a Stratégiai tervét. Ezután többfordulós írásos és szóbeli egyeztetések következtek, melyek során a nemzeti érdekeket megértetni és többnyire elfogadtatni is sikerült. A tervet végül 2022. november 7-én hagyta jóvá az Európai Bizottság. Az elfogadott anyag, amely tartalmazza a legfontosabb magyar tárgyalási célkitűzéseket, jó alapot ad a 2021–27. évek agrárfejlesztéséhez. A magyar kormány ehhez még egy történelmi jelentőségű és az uniós országokban egyedülálló döntéssel járult hozzá, mivel az 1003/2021. (I. 11.) számú határozatával a vidékfejlesztési támogatások magyar költségvetésből történő hozzájárulását a korábbi 17%-ról 80%-ra emelte. Ezáltal a vidékfejlesztési forrás a 2014–2020 közötti időszakra tervezett 1300 millió forintról 2021–27-re 2900 millió forintra emelkedett (ebből 2300 millió forint hazai forrás), hatalmas fejlesztési lehetőséget nyitva a magyar agrárgazdaság számára. 2025. július elejéig 46 pályázati felhívás jelent meg 1502 milliárd forint forrással (Agrárminisztérium, 2025). A megnövekedett forrás nemcsak lehetőség, hanem annak hatékony felhasználása valamennyi résztvevő számára hosszú távú felelősség is.

Ezen időszak agrárpolitikájának kulcsfontosságú fogalma a fenntarthatóság, ami

megjelenik a KAP fő célkitűzései között, és számos további fogalom kapcsolódik hozzá, mint a mezőgazdaság ellenálló képessége, a környezetvédelem, a klímaváltozásra való felkészülés, a biodiverzitás megőrzése, a biotermelés vagy a talajvédelem. Mindezek jól tükröződnek a magyar Stratégiai tervben. A fenntarthatóságnak nemcsak a termelésben, hanem a fogyasztásban is meg kell jelennie, aminek része a tudatos vásárlói magatartás, az ételhulladék csökkentése és az energiahatékonyság növelése. Együttesen fenntartható élelmiszerrendszert képeznek (Szakály, 2024). A fenntartható fogyasztással a szakirodalom és a gazdasági intézkedések még viszonylag keveset foglalkoznak, noha a két terület és azok hatékonysága, eredményessége szorosan összefüggnek. Együttesen szerepelnek az ENSZ Fenntartható fejlődési céljai között is, mint a 12. cél: felelős fogyasztás és termelés.

Fontos része a Stratégiai tervnek a magyar élelmiszeripar helyzetbe hozása. A Stratégiai terv 5.1. változata szerint „Magyarország azt a döntést hozta, hogy a KAP vidékfejlesztési támogatások keretében a legfontosabb fejlesztési prioritás az élelmiszeripar lesz”. A mezőgazdasági alapanyagok gazdag rendelkezésre állása a nagy hagyományokkal rendelkező magyar élelmiszeripar újjáélesztését indokolja. Ez összefügg a hozzáadott érték növelésére, a piacra jutás elősegítésére és az energiaellátás növelésére irányuló célkitűzésekkel. A Stratégiai tervben az élelmiszer- és feldolgozóiparra elkülönített forrás nagysága megközelítőleg 500 milliárd forint (Agrárminisztérium, 2025).

A fenntartható termelés és fogyasztás megvalósításának egyik fontos területe a biotermelés. Az ökotermékek piaca gyors ütemben növekszik a fenntarthatósági szempontok alapján, a környezeti problémák tudatosulása és az egészséges életmódra törekvés miatt. Az Európai Unió Bizottsága 2021. április 19-én fogadta el az EU ökológiai termelésének fejlesztésére vonatkozó akciótervet. Az Eurostat

adatai szerint 2022-ben az Európai Unió mezőgazdasági területének 10,5%-án, 16,9 millió hektáron folyt biológiai termelés. A legnagyobb részaránnyal rendelkező országok Ausztria (25,7%) és Észtország (23,4%) voltak. Az akcióterv szerint 2030-ra el kell érni az EU egészében a 25% -os részarányt. Magyarországon 2022-ben 320,5 ezer hektárt, azaz a mezőgazdasági terület 6,3%-át hasznosították biotermeléssel a gazdálkodók. 2016 és 2022 között a támogatások 3,9%-t fordították ökológiai gazdálkodásra (Péter et al., 2023). A magyar kormány 2022-ben fogadta el a Nemzeti cselekvési tervet az ökológiai gazdálkodás 2022–2027 közötti fejlesztéséről. Ebben célként a 10%-os területi részarány szerepel. A cél elérését szolgálja, hogy a Stratégiai terv 2025. január 28-án elfogadott módosítása az ökológiai gazdálkodás támogatásának új rendszerét alakította ki. Az ennek a szellemében megfogalmazott ökológiai célprogram 5 év alatt 290 milliárd forint kifizetést teszi lehetővé (Agrárminisztérium, 2025).

2024 második fél évében került sor az Európai Unió Tanácsának második magyar elnökségére. Az alapos felkészülést követően a magyar agrárium ebben az elnökségi periódusban is sikeresen teljesített. Bár éppen csak lezajlottak az európai parlamenti választások, és folyamatban volt az európai intézmények újjáalakítása, a magyar elnökség számos területen vitte előbbre a közös agrárpolitika ügyeit. Ezek közül kiemelkedett a közös agrárpolitika jövőjéről szóló tanácsi következtetéseknek mind a 27 tagállam általi elfogadása a 2024. december 9-i agrárminiszteri tanácsülésen. Ennek már a címe és a kifejtése is visszatükrözte a magyar agrárpolitika legfontosabb célkitűzéseit: „Úton egy versenyképes, válságálló, fenntartható, gazdabarát és tudásalapú uniós mezőgazdaság felé”. Amennyiben a soron következő elnökségek – amelyek maguk is az elfogadó tagállamok közé tartoznak – következetesen képviselik

az abban foglaltakat, úgy az Európai Unió Tanácsának kezében egy erős eszközt jelennek a gazdák érdekében a KAP jövőjéről folytatandó egyeztetéseken.

A MAGYAR AGRÁRGAZDASÁG HELYE AZ EURÓPAI UNIÓBAN

2020–2024 között a magyar agrárgazdaság az Európai Unió bruttó kibocsátásában 2,0-2,1%-os részt tett ki. 2023-ban exportunk az összes magyar exporton belül 9,0%-t, míg az Unió teljes agrárexportjából 1,9%-t jelentett. A közös agrárpolitika 2023. évi összes támogatásából (58 454 millió euró) a magyar részesedés 3,6% volt (2085 millió euró). A magyar agrár-külkereskedelem 85,7%-a az Európai Unió tagállamaival az egységes belső piacon valósult meg. Az EU-n belüli forgalom több mint fele, 57%-a a régi tagállamokkal bonyolódott, de a csatlakozást követő gyors ütemű fejlődés eredményeként 2023-ra az „újak” részesedése 43%-t tett ki (Molnár, 2024).

A mezőgazdasági termelés szerkezetében több kedvezőtlen elmozdulás történt a csatlakozást követően. Ilyen az állatte-

nyésztés, ezen belül a sertésenyésztés arányának jelentős csökkenése. A növénytermesztésen belül növekedett a gabona és a fehérjenövények termelése, visszatükrözve a területalapú támogatás túlsúlyát és a rendelkezésre álló munkaerő csökkenését. Az utóbbival is összefüggésben visszaesett a zöldség-, a gyümölcs- és a szőlőtermelés.

Az unióhoz történő csatlakozás valamennyi új tagállamban jelentős és gyors változásokat hozott a mezőgazdaságban (lásd 1. táblázat). Ez megnyilvánult a gazdaságok számának csökkenésében, a földterületek koncentrációjában, a megmaradó gazdaságok stabilabbá válásában és a jövedelmezőségben. 2003-hoz képest 2023-ra a mezőgazdaság bruttó kibocsátása mindenhol nagymértékben növekedett. Az Eurostat euróban kifejezett, alapláron számított adatai alapján a legnagyobb, 200%-t meghaladó növekedés Lengyelországban és a balti államokban következett be. A magyar mezőgazdaság kibocsátása 106,7%-kal bővült. A régi tagállamok közül a vizsgálatba vont Ausztriánál a mezőgazdasági termelés 79,8%-kal, Dáni-

I. táblázat
A mezőgazdasági termelés alakulása egyes EU-tagállamokban 2003 és 2023 között, folyó alapláron
(The development of agricultural production in certain EU member states between 2003 and 2023, at current basic prices)

millió euró

Országok	2003	2015	2023
EU27	312 211	390 894	536 925
Csehország	2 941	4 711	7 365
Dánia	8 135	10 280	12 814
Észtország	432	935	1 313
Litvánia	1 219	2 972	4 379
Magyarország	5 586	8 008	11 548
Ausztria	5 671	6 888	10 197
Lengyelország	11 711	22 340	36 810
Románia	n. a.	15 465	22 215
Szlovákia	n. a.	2 161	2 914

n. a. = nincs adat

Forrás: Eurostat-adatok alapján saját számítás

ánál 57,5%-kal emelkedett. Ha a 2015. évi kibocsátáshoz hasonlítjuk a 2023. évi eredményeket, úgy ebben az időszakban is Lengyelország mezőgazdasága mutatja a legmagasabb, 64,8% -s növekedést, Csehország bruttó kibocsátása 56,4%-kal, Magyarországé 44,2%-kal bővült. Ebben az időszakban a balti államok mezőgazdasági kibocsátásának növekedése már a magyarországi adat körül alakult, nem magasabb annál.

A termelési adatok dinamikáját követi az exportadatok alakulása is (lásd 2. táblázat). 2015. évhez képest 2023-ra több mint kétszeres bővülés történt Lengyelországban (217,9%) és Romániában (207,1%). A magyar agrárkivitel 2023-ra 13,6 milliárd eurót és ezzel 170,3%-ra történő növekedést ért el. Hozzánk hasonló mértékben bővült az exportja Csehországnak, Észtországnak és Litvániának, de nem sokkal marad el az osztrák kivitel emelkedése sem (161,9%). Az egy hektár mezőgazdasági hasznosított területre (UAA) vetített élelmiszer-gazdasági export értéke (lásd 3. táblázat) az EU27 tagállamainak átlagában 2023-ban 4 294 euró volt. Ezt lényegesen meghaladja Dánia (9 020 euró) és Ausztria (6 662 euró) exportértéke. Magyarország 1 hektár termőterület-

re jutó élelmiszer-gazdasági exportja 2023-ban 2 670 euró, ami a 2004. évi 529 eurós érték ötszöröse. A V4-államok közül 2023-ban Csehország egy hektárra jutó exportja 3 808 euró, Lengyelországé 3 559 euró, Szlovákiáé 2 847 euró volt. Az adatok tükrözik a termelés és az export szerkezetét, egyúttal felhívják a figyelmet a magyar élelmiszer-gazdaságban rejlő tartalékokra.

Az európai uniós tagsággal együtt járt a mezőgazdasági (KAP) támogatások fokozatos kiterjesztése az új tagállamokra. Az évek előrehaladásával a támogatások egyre fontosabb szerepet játszottak a termelési döntésekben, valamint a gazdák jövedelmében. 2013-tól kezdve a KAP közvetlen támogatások már elérték az új tagállamokban is a nekik járó 100%-os szintet. Az Eurostat adatait alapul véve 2015-ben az EU27 tagállamaiban összességében a KAP támogatások aránya a bruttó kibocsátásra vetítve 13,1%-t tett ki (lásd 4. táblázat). Az új tagállamoknál ez az arány lényegesen magasabb volt, így Magyarországnál 20,7%, Lengyelország esetében 19,9%. Az osztrák mezőgazdasági termeléshez viszonyítva ugyancsak jelentős a KAP-támogatások aránya (20,2%), de például Dánia esetében ez a mutató csak 9,4% volt, ami tükrözi

2. táblázat

Az élelmiszer-gazdasági export dinamikája egyes EU-tagállamokban 2004 és 2023 között
(Dynamics of agri-food exports in certain EU member states between 2004 and 2023)

Országok	2004 (millió euró)	2015 (millió euró)	2023 (millió euró)	2023/2015 (százalék)
EU27	236 929	455 943	725 192	159,1
Csehország	1 946	7 385	12 753	172,7
Dánia	12 751	17 596	23 641	134,4
Észtország	366	1 238	2 096	169,3
Litvánia	856	4 652	7 844	168,6
Magyarország	3 101	7 974	13 581	170,3
Ausztria	5 667	10 694	17 315	161,9
Lengyelország	5 302	23 882	52 031	217,9
Románia	587	5 920	12 260	207,1
Szlovákia	844	2 805	5 196	185,2

Forrás: Eurostat-adatok alapján saját számítás

3. táblázat

A mezőgazdasági hasznosítású területre jutó élelmiszer-gazdasági export növekedése 2004 és 2023 között
(Growth of agri-food exports per agricultural utilised agricultural area between 2004 and 2023)

Országok	2004 (euró/hektár)	2023 (euró/hektár)	2023/2004 (százalék)
EU27	1 404	4 294	306
Csehország	536	3 808	710
Dánia	4 786	9 020	188
Észtország	462	2 041	442
Litvánia	329	2 731	830
Magyarország	529	2 670	505
Ausztria	1 683	6 662	396
Lengyelország	325	3 559	1095
Románia	270	964	357
Szlovákia	436	2 847	653

Forrás: Eurostat-adatok alapján saját számítás

4. táblázat

Az összes KAP-támogatás aránya a bruttó kibocsátásban
(Share of total CAP subsidies in gross output)

Ország	Bruttó kibocsátás, 2015 (millió euró)	KAP-támogatás, 2015 (millió euró)	KAP-támogatás/bruttó kibocsátás, 2015 (százalék)	Bruttó kibocsátás, 2023 (millió euró)	KAP-támogatás, 2023 (millió euró)	KAP-támogatás/bruttó kibocsátás, 2023 (százalék)
EU27	390 894	51 333	13,1	536 925	58 454	10,9
Csehország	4 711	1 093	23,2	7 365	1 341	18,2
Dánia	10 280	964,0	9,4	12 814	888,0	6,9
Észtország	935	171,0	18,3	1 313	214,0	16,3
Litvánia	2 972	451,0	15,2	4 379	608,0	13,9
Magyarország	8 008	1 655	20,7	11 548	2 085	18,1
Ausztria	6 888	1 389	20,2	10 197	1 491	14,6
Lengyelország	22 340	4 435	19,9	36 810	5 140	14,0
Románia	15 465	1 577	10,2	22 215	2 648	11,9
Szlovákia	2 101	473,0	21,9	2 914	575,0	19,7

Forrás: Eurostat-adatok alapján saját számítás

a magas feldolgozottságú termékek jelentős arányát mind a termelésben, mind az exportban. Az új tagállamok támogatottsági szintje 2023-ra csökkent – például a magyar mezőgazdaság esetében 18,1%-ra, Lengyelország esetében 14,0%-ra, de közben az EU27-re vetítve is 10,9%-ra ment

vissza a mutató. (Ausztriánál 14,6%, Dániánál már csak 6,9%). A támogatottsági szint mérésére széleskörűen használatos a KAP-támogatásnak a tényezőköltségen számított jövedelemre – lényegében a termelési tényezők nettó hozzáadott értékére – történő vetítése. 2015-ben – immár 100%-os köz-

5. táblázat

Az összes KAP-támogatás aránya a mezőgazdasági tényezőjövedelemben
(Share of total CAP subsidies in agricultural factor income)

százalék

Ország	2003	2015	2023
EU27	n. a.	35,4	29,7
Csehország	36,4	59,1	53,4
Dánia	51,4	60,9	31,0
Észtország	17,9	57,2	98,8
Litvánia	12,2	41,4	63,8
Magyarország	26,3	46,1	50,0
Ausztria	74,6	63,3	48,9
Lengyelország	6,6	46,4	33,5
Románia	6,1	28,1	37,1
Szlovákia	54,4	70,3	60,7

n. a. = nincs adat

Forrás: Eurostat, Mezőgazdasági számlarendszer

vetlen támogatás mellett – Magyarországon ez a mutató 46,1% volt, és 2023-ra 50,0%-ra növekedett. Ugyanezekben az években a mutató értéke az EU27-ek átlagában 35,4%-ról 29,7%-ra, Lengyelországban 46,4%-ról 37,1%-ra csökkent.

A támogatási adatok elemzése azt mutatja, hogy a magyar mezőgazdaság támogatottsága meghaladja az EU27-ek átlagát és Lengyelországét is (lásd 5. táblázat). Tekintettel arra, hogy a KAP-támogatások az elmúlt években csökkentek és a következő években további csökkenésre kell számítani, a támogatási politikánál és a gazdák fejlesztési döntéseinél ezt célszerű figyelembe venni. Jövőbeli versenyképességünk kulcskérdései közé tartozik a támogatási igény csökkentése és az egy hektárra jutó termelési, jövedelem- és exportértékek növelése, ebben segíthet a termékválaszték diverzifikálása, a feldolgozottsági fok és a hozzáadott érték növelése.

Az, hogy az egyes velünk együtt csatlakozó tagállamokban hogyan alakult a mezőgazdasági termelés a belépést követően, ez több tényezőre vezethető vissza (Popp és Udovecz, 2007; Csáki és Jámor, 2013), amiben szerepet játszottak a belépés előtt

ti és az azt követő nemzeti agrárpolitikák különbségei, a mezőgazdasági szektorok induló helyzetében meglévő különbségek, illetve a KAP működtetéséhez szükséges intézményi rendszer kiépítése és alkalmazkodása. Az OECD számításai szerint 2003-ban a lengyel vagy a litván mezőgazdaság támogatottsága jóval alacsonyabb volt, mint a magyaré, így az EU-s támogatások erőteljesebb ösztönző hatással voltak a gazdaságaikra (Kapronczai, 2010). A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) PSE-mutatója (becsült termelői támogatás) 2003-ban Lengyelországban 8%, Litvániában 16%, Magyarországon 28% volt. Az akkori Európai Unióra számított 33% meghaladta valamennyi jelölt tagállam mezőgazdasági termelőinek támogatását.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás a magyar agrárgazdaság számára összességében sikeresnek bizonyult. Összevetve az előzetes várakozásokkal, reményekkel és félelmekkel a következők állapíthatóak meg: az egységes belső piacon az első naptól kezdve teljes jogú tagként vehetünk részt, és a csatlakozási tárgyaláso-

kon kialakult termelési kvóták egyik termékénél sem jelentettek tényleges korlátot a mezőgazdaság és az élelmiszeripar számára. Exportunk 2004 és 2023 között 5,3 milliárd euróról 13,6 milliárd euróra, az agrár-külkereskedelem pozitív egyenlege 1,1 milliárd euróról 3,5 milliárd euróra növekedett. A csatlakozás előtti időszakhoz képest jóval stabilabbá vált a gazdasági háttér, kiszámíthatóbb lett az agrárpolitika középtávon is. Az Európai Uniótól érkező összes költségvetési forrásnak mintegy harmada a közös agrárpolitika révén jut Magyarországra. Az első tíz évben a közvetlen kifizetések fokozatosan növekedve 2013-ra érték el a 100%-t. Ezt követően Magyarország mezőgazdasági területéhez és termelési értékéhez képest évről évre átlag fölötti uniós agrártámogatásokban részesül, melynek értéke 2022-ben és 2023-ban elérte az évi 2 milliárd eurót, azaz mintegy 800 milliárd forintot.

A mezőgazdasági termelői árak a belépést követően a várankozásoknak megfelelően növekedtek, miközben jelentősen emelkedtek a termelési költségek is, részben a belépéssel együtt járó környezetvédelmi, élelmiszer-higiéniai és adminisztrációs költségek miatt. A magyar agrárgazdaság szereplői hosszú éveken át sikeresen vettek részt az unió oktatási és kutatási programjaiban. Az agráregyetemek nagyszámú (közel összes) hallgatója tanult egy vagy két féléven át az Erasmus-programok segítségével uniós egyetemeken, ami a tudás megszerzése mellett külföldi agráriumi tapasztalatokat és hosszú távra szóló emberi és szakmai kapcsolatokat hozott. Az agráregyetemek és a kutatóintézetek számos nemzetközi projektben vettek részt, eleinte tagként, később néha-néha témavezetőként. Mindez a tudás és tapasztalat a magyar agrárgazdaság fejlődésének egyik motorjává vált. Remélhető, hogy az akadályok elhárulása után ezek a programok ismét hozzáférhetőkké válnak és kifejthetik kedvező hatásukat.

Az aggályok és a kockázatok is ré-

szeivé váltak az elmúlt 20 év agrárfejlődésének és a csatlakozás előtt várhatókhöz még újabb kihívások párosultak. A piacok kölcsönös megnyitásával, az élelmiszeripar és az élelmiszer-kereskedelem nemzetközivé válásával az export mellett az import is jelentősen növekedett, a 2004. évi 2,0 milliárd euróról 2023-ra 10,0 milliárd euróra. Az első években különösen a szomszédos Ausztria tudta termékeit hatékonyan a magyar piacon elhelyezni, ahogy azután később Magyarország is ugrásszerűen növelte kivitelét a taggá váló szomszédos Romániába. Az export szerkezete csak lassan és hullámmásokkal tolódt el a feldolgozott termékek irányába, míg az uniós behozatalban erősen dominálnak a feldolgozott termékek. Mindez ráirányítja a figyelmet az országimage- és a brandépítés, valamint a védett földrajzi jelzésű termékek termelésének és értékesítésének a fontosságára.

Az uniós tagság időszaka alatt a kíváncsnál nagyobb mértékűvé vált az agrárgazdaság támogatásoktól való függése. A gazdálkodói döntésekben elsősorban nem a piaci jelzések, hanem gyakran a támogatások várható mértéke befolyásolja a gazdálkodókat. A nagy összegű közvetlen támogatások földterület alapon történő kifizetése, valamint a munkaerőhelyzet alakulása következtében a termelés eltolódott a növénytermesztés irányába, azon belül is a kevésbé munkaigényes, ugyanakkor alacsony hozzáadott értéket tartalmazó gabonafélék és olajosmagvak irányába. Az elkövetkező években csökkenteni kell a támogatások szerepét a gazdálkodói döntésekben, az árbevételben és a jövedelemben. A meglévő jelentős támogatások hatékony felhasználása szükséges.

Az Európai Unión belül már az elmúlt években is határozott tendencia volt az agrártámogatások csökkenése az uniós költségvetésen belül (lásd 6. táblázat). Számítani kell arra, hogy ez a tendencia a 2028-tól kezdődő új pénzügyi időszakban

6. táblázat
A KAP-támogatás részesedése az EU teljes költségvetésében, folyó áron
(CAP expenditure as a share of EU expenditure, at current prices)

	KAP-támogatás (milliárd euró)	Részesedés a teljes költségvetésben (százalék)
1990	11,6	73,2
2000	41,8	52,0
2005	51,3	49,3
2010	55,2	45,8
2015	55,3	39,1
2020	59,1	34,3
2022	56,4	23,6
2023	57,5	24,6

Forrás: European Commission, The Common Agricultural Policy at a glance

folytatódik, és az agrártámogatások, különösen a közvetlen kifizetések abszolút értékben is visszaesnek.

Mezőgazdaságunk és élelmiszeriparunk versenyképességét erősíteni, a magas hozzáadott értékű termékek előállítását és piacra vitelét növelni indokolt. Ehhez jó lehetőséget biztosít a 2021–27 közötti időszakra a Kormány által a vidékfejlesztési pályázatokhoz jóváhagyott 80%-os társfinanszírozás.

A velünk együtt csatlakozott országok agrárgazdaságára különböző módon hatott az európai uniós tagság. A hatás függött a csatlakozási megállapodásban rögzített támogatásoktól, a csatlakozás előtti és utáni nemzeti agrárpolitikáktól, illetve külső és belső tényezőktől.

Az uniós tagság a legnagyobb ösztönző hatást a lengyel és a balti államok agrárgazdaságára gyakorolta mind a mezőgazdasági termelést, annak eredményességét, mind a bel- és külpiaci versenyképességét tekintve. Lengyelország a 2004. évi 5,3 milliárd euróról 2023-ra 52,0 milliárd euróra nö-

velte agrárkivitelét, export-import egyenlege a 2003. évi 846 millió euróról 2023-ra 18,7 milliárd euróra növekedett. Hasonló látványos növekedés tapasztalható Litvánia agrár-külkereskedelmében is. A 2004. évi 0,5 milliárd eurós negatív egyenlegről 2023-ra 0,7 milliárd eurós pozitív egyenlegre váltott, miközben a kivitele 0,7 milliárd euróról 7,8 milliárd euróra növekedett.

A közös agrárpolitika nem jelenti azt, hogy az agrárpolitika minden részterülete közösségivé és uniformizálttá válik. Fennmarad a nemzeti agrárpolitika kizárólagossága vagy túlsúlya a földbirtokpolitikában, a kutatásban és az oktatásban, az adópolitikában és a szociális politikában, illetve a marketingben. A tagállamok számának növekedésével párhuzamosan a közös döntési körbe vont területeken is egyre több a nemzeti hatáskörbe utalt döntés. Ez jól látható a vidékfejlesztésben, de 2021–27-ben már a közvetlen támogatásoknál is növekedett a tagállamok hatásköre. A KAP tehát a korlátok mellett számos lehetőséget is nyújt a nemzeti sajátosságok figyelembevételére, a nemzeti érdekek érvényre juttatására. A vizsgált 20 évben a magyar agrárgazdaság csak időszakosan rendelkezett a közös és a nemzeti agrárpolitikát egyaránt átfogó stratégiával, ezt a szerepet lényegében a vidékfejlesztési programok, a jelenlegi időszakban pedig a Stratégiai terv tölti be. A magyar nemzeti érdekek azonban határozottan megfogalmazódnak a közös agrárpolitika tárgyalásai során és az elfogadott dokumentumokban, tükröződnek a KAP végrehajtásán, valamint a nemzeti jogszabályokon, intézkedéseken keresztül. Így tehát amíg az első években a fő cél a magyar agrárpolitikának a KAP-hoz való alkalmazkodása volt, az utóbbi 10 évben már egyre tudatosabban használjuk a KAP nyújtotta lehetőségeket az átfogó magyar agrárpolitikai célok megvalósítására.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- 1003/2021. (I. 11.) Kormány határozat a vidéki Magyarország megújításáról, a hazai mezőgazdaság és élelmiszeripar versenyképességének, valamint a gazdák támogatási szintjének a 2021–27-es időszakban történő megőrzéséről.
- 1074/2012. (III. 28.) Kormány határozat a Nemzeti Vidékstratégia végrehajtásával összefüggő feladatokról.
- Agrárminisztérium (2025). Újabb több száz milliárd forint segíti a környezettudatosan gazdálkodókat. Letöltve 2025. május 5. <https://kormany.hu/hirek/ujabb-tobb-szaz-milliard-forint-segiti-a-kornyeztudatosan-gazdalkodokat>
- Agrárminisztérium (2025). Csaknem 100 milliárd forintból fejlődhet tovább az élelmiszeripar. Letöltve 2025. július 12. <https://kormany.hu/hirek/csaknem-100-milliard-forintbol-fejlohdhet-tovabb-az-elelmiszeripar>
- Molnár, P. (2024). Az élelmiszer-gazdaság külkereskedelme 2023. év. Agrárközgazdasági Intézet XXVII. évf. 1. szám, ISBN 1418 2130. <https://www.aki.gov.hu/termek/az-elelmiszer-gazdasag-kulkereskedelme-2023-ev/>
- Bori, T. (2003). A szántóföldi növények piacsabályozása az Európai Unióban. *Európai Füzetek*, 47, 1-36, ISBN 1589 4509
- Csáki, Cs. és Forgács, Cs. (2008). Agricultural economics and transition: what was expected, what we observed, the lessons learned. *Proceedings. (Volume II)* (No. 44, Part II). Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe.
- Csáki, Cs. és Jámbo, A. (2009). The diversity of effects of EU membership on agriculture in New Member States. *Policy studies on rural transition*, 4, 44.
- Csáki, Cs. és Jámbo, A. (2013). The impact of EU accession: lessons from the agriculture of the new member states, *Post-communist economies*, 25(3), 325–342.
- European Commission Common agricultural policy funds. Letöltve 2025. április 7. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/financing-cap/cap-funds_en
- Európai Unió Tanácsa (2025). A mezőgazdaság zöldítése. Letöltve: 2025. július 6. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/greening-agriculture/>
- Eurostat (2025). Statistics Explained, Performance of the agricultural sector. Letöltve 2025 március 21. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Performance_of_the_agricultural_sector
- European Parliament (2023). Fact sheets on the European Union, Financing the CAP, Facts and figures Letöltve <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/106/financing-of-the-cap-facts-and-figures>
- Forgacs, Cs. (2002). The Challenge of Integrating CEEC Agriculture into the EU. Presidential Address. European Association of Agricultural Economists. Xth Congress, Zaragoza, 2002, Studies in Agricultural Economics, Budapest, AKII. No.100, 2004, pp 19-38
- Forgacs, Cs. (2007). Rural Development in Central and Eastern Europe: Plenary paper. 100th Jubilee EAAE Seminar. Novi Sad. 21st-23rd June, 2007. ISBN 978-86-86087-05-8.
- Halmi, P. (2000). Magyar agrársatlakozás: dilemmák, lehetőségek, megoldandó feladatok. AGROMAN Oktatási Alapítvány, Budapest. ISBN 963 00 5457 4
- Halmi, P. (szerk.) (2002). Az Európai Unió agrárrendszere. Második, átdolgozott kiadás, Mezőgazda Kiadó, Budapest. ISBN 963 9358 39 8
- Jámbo, A. és Gorton, M. (2025). Twenty years of EU accession: learning lessons from Central and Eastern European agriculture and rural areas. *Agricultural and Food Economics* 13(1), 1.
- Kapronczai, I. (2010). A magyar agrárgazdaság az adatok tükrében az EU csatlakozás után. Agrárgazdasági Információk https://doi.org/10.1787/agr_oecd-2005-en 2010. 12. szám, Agrárgazdasági Kutató Intézet. ISBN 978 963 491 561 4
- Lukas, Z. és Pöschl, J. (2003). *Bedrohung für Österreichs Landwirtschaft?: Szenarien zur Entwicklung der MOE-Landwirtschaft im europäischen und internationalen Verbund: Agrarökonomisches Forschungsprojekt Nr. 1250 GZ 24.002/46-IIA 1a/01*. Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche (wiiw). ISBN 3-85209-023-7

- Molterer, W. (2003). EU Erweiterung – Probleme, Herausforderungen, Chancen, Agrarische Rundschau. Nr. 2/3, 2003, p 5–6; Ökosoziales Forum Österreich.
- Vidékfejlesztési Minisztérium (2012). Nemzeti Vidékstratégia 2020.
- OECD (2005). Agricultural Policies in OECD countries 2005, Monitoring and Evaluation, OECD Paris, https://doi.org/10.1787/agr_oecd-2005-en
- Peng, B., Melnikiene, R., Balezentis, T. és Agnusdei, G. P. (2024). Structural dynamics and sustainability in the agricultural sector: the case of the European Union. *Agricultural and Food Economics*, 12(1), 31.
- Péter, K., Rózsa, A. és Vörös-Illés, I. (2023). Pénzügyi Hírlevél, XVI. évfolyam 1. szám. Letöltve 2025. július 7. <https://www.aki.gov.hu/termek/penzugyi-hirlevel-52>
- Péter, K., Rózsa, A. és Vörös-Illés, I. (2024). Pénzügyi Hírlevél, XVII. évf. 1. szám. Letöltve 2025. július 7. <https://www.aki.gov.hu/termek/penzugyi-hirlevel-56>
- Popp, J. és Udovecz, G. (2007). Hungarian Agriculture and EU Accession. Joint IAAE-104th EAAE Seminar. *Agricultural Economics and Transition: "What was expected, what we observed, the lessons learned."* Budapest, Hungary. September, 6–8.
- Potori, N. és Udovecz, G. (2005). An assessment of the short-term impact of EU integration on Hungarian agriculture. *Studies in Agricultural Economics* No. 102, pp. 8–14, Budapest, Research Institute for Agricultural Economics (AKI)
- Szakály, Z. (2024). A fenntartható élelmiszer-fogyasztás összefüggései. *Táplálkozásmarketing*, 11(1) 3–22. <https://doi.org/10.20494/TM/11/1/1>
- Vajda, L. (szerk.) (1997). A magyar agrárgazdaság EU-csatlakozási stratégiája. FM-EU Integrációs sorozat, Földművelésügyi Minisztérium, Budapest.
- Vajda, L. (2014). Elvárások, realitások, lehetőségek – A magyar agrárgazdaság tíz éve az Európai Unióban. *Gazdálkodás: Scientific Journal on Agricultural Economics*, 58(3), 200–210.
- Vásáry, M. (2008). Az EU-csatlakozás hatása a magyar agrárgazdaságra. A közvetlen támogatások és a magyar KAP adaptáció. Szűcs István (szerk.) *Az EU-tagság hatása a magyar agrárgazdaságra (MAE szemmel)*, Magyar Agrártudományi Egyesület, Budapest.

Közös lesz-e az agrárpolitika a jövőben? – szakértői pódiumbeszélgetés

WILL THE CAP BE COMMON IN THE FUTURE? EXPERT PANEL DISCUSSION

RÁKOS MÓNIKA¹

Kulcsszavak: alkalmazkodás, érdekérvényesítés, stratégia, versenyképesség,
fenntarthatóság

JEL-kód: Q17, Q18, R11

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat Szerkesztőbizottsága, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Agrár- és Élelmiszergazdasági Intézete, a Magyar Tudományos Akadémia Agrár-közgazdasági Tudományos Bizottsága és a Gazdálkodás Baráti Köre *EU-tagságunk 20 éves agrár- és vidékfejlesztési tapasztalatai* címmel konferenciát szervezett a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Károly Róbert Campusán (Gyöngyös). Magyarország 2004-es EU-csatlakozása óta az agrár- és vidékfejlesztési politika meghatározó tényezője a közös agrárpolitika (KAP) rendszerébe való integrálódás. Az elmúlt két évtized során a hazai mezőgazdaság és a vidéki térségek működésében gyökeres változások történtek: megerősödött a támogatási rendszer szerepe, átalakult a birtokszerkezet, modernizálódtak az üzemek, és Magyarország egyre szorosabban bekapcsolódott az európai agrárkereskedelembé. Ugyanakkor a folyamat nem volt zökkenőmentes: számos kihívás, strukturális probléma és alkalmazkodási kényszer kísérte a fejlődést.

Az elmúlt húsz év tapasztalatai alapján elmondható, hogy az EU-tagság alapvetően pozitív hatással volt a magyar agrárgazdaságra és a vidékfejlesztésre. A támogatások nélkül a szektor nem tudott volna ilyen mértékben fejlődni, modernizálódni és bekapcsolódni a globális piacba. Ugyanakkor a jövő kihívásai – a klímaváltozás, a generációváltás, a társadalmi egyenlőtlenségek és a fenntarthatósági elvárások – új válaszokat követelnek. Az agrár-felsőoktatás, a kutatás, az innováció és a helyi közösségek megerősítése kulcsszerepet játszanak abban, hogy Magyarország a következő évtizedekben is versenyképes és fenntartható agrárgazdasággal rendelkezzen.

PÓDIUMBESZÉGETÉS

A konferencia második részében egy ke-rekasztal-beszélgetésre került sor, melynek címe: *Közös lesz-e az agrárpolitika a jövőben?* A beszélgetést Papp Zsolt György, a

Nemzeti Agrárgazdasági Kamara elnökének előadása nyitotta meg.

Papp Zsolt György kifejtette, hogy a jövő szempontjából nélkülözhetetlen a közös agrárpolitika szerepe az unióban, azonban az nem biztos, hogy a többi politikától elkülö-

Rákos Mónika, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Vidékfejlesztés, Regionális Gazdaságtan és Turizmusmenedzsment Intézet, ORCID: 0000-0002-2986-4334, Debrecen, rakos.monika@econ.unideb.hu

nülten kezelik, és közös agrárpolitikának fogják hívni, illetve az sem, hogy hasonló pénzügyi keretek és támogatáspolitikai mellett fog megvalósulni, mint jelenleg.

Kifejtette, hogy az EU 27 tagországa – számos szakterületen – közös gazdasági teret és szabályozási környezetet tart fent saját társadalmi, piaci és gazdasági érdekeinek érvényesítése érdekében, melyek közül a mezőgazdaságot szabályozó anyag, a közös agrárpolitika az egyik legjelentősebb. Véleménye szerint ennek az előnyéről nem szabad lemondani, különös tekintettel a globális gazdaság kihívásaira. Vélhetően – ahogy eddig is – a gazdasági racionalitás fogja meghatározni a következő évek EU- és KAP-reformját. A közös agrárpolitika számos jogszabályból áll, 1962-ben történt létrehozása óta a legrégebbi uniós szakpolitika. Finanszírozása a 2021–2027-es uniós költségvetésben 386,6 milliárd euró, ami 30 százalékos részesedést jelent az uniós költségvetésből.

Előadásában hangsúlyozta, hogy 5-ből 1 uniós polgár vidéki térségben él, az agrár-élelmiszeripar az EU egyik legnagyobb gazdasági ágazata, 40 millió munkahelyet biztosít. Mintegy 10 millió termelő dolgozik az uniós földterület 39 százalékán, annak érdekében, hogy kiváló minőségű és megfizethető élelmiszerek álljanak rendelkezésre, mindezt úgy, hogy egyre szigorodó előírások mellett őrzik meg a környezet, a táj és a vidéki térség értékeit, betartva komoly állatjóléti, állat- és növényegészségügyi előírásokat. Az EU a világ gazdaság egyik legmegbízhatóbb élelmiszer-előállítója.

Az Előadó kiemelte, hogy a mezőgazdaság más ágazatokhoz képest egyedi kihívásokkal szembesül. A termelők jövedelme még mindig közel 40 százalékkal alacsonyabb, mint a nem mezőgazdasági ágazatokban. A termelés erősen függ az időjárástól és az éghajlattól, illetve szélsőséges időjárási eseményeknek van kitéve, ami a termelés ingadozásához vezet. Ezt ki kell egyenlíteni és szükség szerint kom-

penzálni. Emellett az agrár-élelmiszeripari ágazat olyan kihívásokkal is szembesül, mint a globális verseny, illetve a gazdasági és pénzügyi válságok.

A Covid okozta piaci fennakadások is megmutatták, hogy a mező- és élelmiszer-gazdaság stratégiai és nemzetbiztonsági jelentőségű. El kell ismerni annak szabályozott, egységes keretek közötti működésének szükségességét is egy 450 millió fogyasztót összefogó gazdasági egységben, amely nem csak Európán belül kell kereteket adjon gazdálkodóinak a piacra jutáshoz, hanem a világpiacon is meg kell őrizze versenyképességét. Ezekkel a kihívásokkal korábban is szembe kellett néznie a közös agrárpolitikának, amelyekre a belső és külső folyamatok tükrében igyekezett válaszolni az uniós szakpolitika. Amennyiben folyamatában nézzük az 1962-ben létrehozott közös agrárpolitikát, az sosem volt állandó, időről időre igyekezett az egyre erősödő piaci és társadalmi elvárásokra reagálni szerkezeti és támogatási politikájának változtatásával. Kulcskérdés, hogy milyen feltételeket tudunk kiharcolni a jövőre nézve az agrár-gazdaság számára azért, hogy az továbbra is közös, továbbra is érdemi agrárpolitika legyen. Ha az unió az alapelveit nem kívánja megváltoztatni, és a jövőben is a fenntartható, egészséges élelmiszer-termelést, az európai lakosság ellátását kiemelt célként határozza meg, akkor szükség van a termelők támogatására. Ugyanakkor számos ellentmondást figyelhetünk meg ennek kapcsán, amelynek tisztázása és sok esetben elutasítása alapvető érdekünk.

A KAP-költségvetés aránya az EU-s költségvetésben belül 50 százalékról 30 százalékos szintre csökkent az elmúlt évek során, de nominálisan még így is sokkal nagyobb összeg található a KAP-ban, mint például a strukturális alapokban. Ezek összevonása – más ágazatok mozgásterének bővítése érdekében – nem elfogadható, az agrárérdekek érvényesülésének visszaszorulását okozná. A KAP-ból származó pénz a gaz-

dák bevételeinek rendkívül nagy arányát, Magyarországon csaknem 50 százalékát teszik ki. Ez az új ciklusban mérséklődik, de így is igaz, hogy a KAP forrásai rendkívüli mértékben befolyásolják a gazdálkodók döntéseit, abban az értelemben is, hogy tevékenységüknek milyen környezeti hatása van. Ennek a támogatásnak az elvesztése drasztikus és negatív hatással lenne a hazai termelőkre és az ágazatra.

Papp Zsolt György kiemelte, hogy a KAP rendszerében az ismétlődő reformok során egyre markánsabban jelentek meg a zöldítési szempontok, ugyanakkor a források folyamatosan csökkennek. Ezzel párhuzamosan a EU egymás után nyitja meg piacát harmadik országokból származó – sokkal enyhébb termelési feltételek és szabályok szerint előállított – mezőgazdasági termékek előtt. Keményebben fogalmazva: az ipar és a szolgáltatási szektor kereskedelmi igényeinek előmozdítása érdekében az agrártermékeket tekinti „puha tárgyalási alapnak”. Ezek tükrében Ukrajna EU-taggá való felvételének gyorsított terve ismét rávilágít arra, hogy hatásaiban nem átgondolt, a mezőgazdaságra és az arra fordítható forrásokra hátrányos intézkedést kíván meghozni az Unió saját gazdáinak érdekei ellenében, a szakmai indokok mellőzésével.

A KAP költségvetése gyorsan zsugorodik, ami megszünteti a Green Deal beruházások mozgásterét. A Bizottság Green Dealre (Európai Zöld Megállapodás) és a Farm to Fork (termelőtől a fogyasztóig) stratégiákra vonatkozó javaslataival kapcsolatban gyakran elhangzott, hogy a termelők jövedelmére gyakorolt negatív hatásokat a közös agrárpolitika kompenzálhatja. Ezzel a „mindent a KAP fizet” megközelítéssel azonban több probléma van. Az első, hogy – mivel a KAP költségvetése adott és érdemi növelésére nincs esély – a pénzeszközök átcsoportosítása új támogatási formákba vagy új tagok felé szükségszerűen azzal járna, hogy a meglévő támogatási formáktól vonnának el pénzesz-

közöket. A KAP költségvetése ezen folyamatok miatt gyorsan csökkenhet. Ehhez hozzájárul az infláció is, amely akár egy költségvetési cikluson belül is jelentősen mérsékelheti a támogatások reálértékét. A KAP költségvetését reálértéken, azaz évente az infláció mértékével ki kellene igazítani. Ilyen körülmények között sürgősen új politikai utat kell találni a zöldmegállapodás megvalósításához. A csökkentést célzó szabályozáson alapuló stratégiáról át kell térni egy megfelelő beruházási stratégiára, amely az innovációt és a gazdálkodókat a gazdaság és az éghajlat szempontjából egyaránt pozitív irányba tereli. Amennyiben mindezekhez még a mezőgazdasági támogatások erősödő racionalizációja is társul, úgy tovább sérülhetnek a közös agrárpolitika alapjai.

A közös agrárpolitika rendre változik, de a jövőben is közös kell maradjon, el kell fogadtatni az agrárgazdaság érdekeit, szakmai érveit a társadalommal. A biztonságos és ellenőrzött körülmények között folyó élelmiszer-termelés és a „kültúrtáj” fenntartása fontos szempont kell legyen a jövőben is, ahogy a termelők megélhetésének biztosítása is. Ehhez pedig erős, szakmailag megalapozott – nem csak nevében – közös agrárpolitikára van szükség!

Papp Zsolt György előadását követően kezdődött meg a kerekasztal-beszélgetés, melyen az Előadó mellett dr. Apáti Ferenc, a Magyar Zöltség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet elnöke, dr. Goda Pál, az Agrárközgazdasági Intézet ügyvezető igazgatója, Harcz Zoltán, a Tej Szakmaközi Szervezet és Terméktanács ügyvezető igazgatója, valamint Vancsura József, a Gabonatermesztők Országos Szövetségének tiszteletbeli elnöke vett részt.

A beszélgetés egyik legfontosabb célja az volt, hogy átfogó képet adjon a közös agrárpolitika jelenlegi állapotáról, annak fejlődéséről, valamint a jövőre vonatkozó kilátásokról. A tanácskozás során az egyes ágazati képviselők és szakmai szerveze-

tek osztották meg tapasztalataikat és véleményüket, kiemelve az agrárgazdaság stratégiai jelentőségét, a támogatások felhasználásának hatékonyságát, valamint a globális piacikörnyezetből adódó kihívásokat. A szakmai beszélgetés rámutatott arra is, hogy a mezőgazdaság nem csupán gazdasági tevékenység, hanem a vidéki közösségek fennmaradásának és az élelmiszer-önrendelkezésnek az alapja.

A diskurzus középpontjában a *közös agrárpolitika jelenlegi helyzete, valamint a 2027 utáni jövőbeli kilátások* álltak. Harcz Zoltán, a tejágazat képviselője arról számolt be, hogy a támogatásoknak köszönhetően az elmúlt évtizedekben sikerült jelentős fejlődést elérniük. A tejtermelő telepek korszerűsödtek, új trágyakezelési és tárolási megoldások jelentek meg, valamint az állatjóléti szempontok is előtérbe kerültek. A feldolgozóiparban is dinamikus fejlődés zajlott, amelynek eredményeként a hazai piacon ma már több százféle tejtermék érhető el. Az ágazat előtt álló kihívások ugyanakkor jelentősek. Az állatjóléti és környezetvédelmi előírások szigorodása komoly költségeket ró a gazdákra, miközben a társadalmi párbeszédben gyakran negatív narratívák jelennek meg a tehéntartás környezeti hatásaival kapcsolatban. Harcz Zoltán szerint a tejágazat hosszú távú fennmaradása csak akkor biztosítható, ha

a szabályozások szigorítását megfelelő támogatások kísérik.

Vancsura József véleménye szerint a gazdálkodó emberek a megélhetésért küzdenek. Példának hozta fel, hogy a tehéntartó gazdálkodók száma csökken, aminek nem minden esetben a megöregedésük az oka. Ahhoz, hogy eredményt érjünk el, ahhoz profitot kell termelni. Az adatalapú és tudásalapú gazdálkodók fognak jól élni, akármilyen támogatási rendszer is lesz (földalapú vagy célorientált). Megjegyezte, hogy a földalapú támogatási rendszer évek óta csökken. Hiszi, hogy a mezőgazdaságnak van jövője, látja az új generációt, amely másként gondolkodik és az adatok alapján dönt. Véleménye szerint mindenképpen profittermelésre kell törekedni.

Goda Pál kiemelte, hogy a termelők szempontjából a legfontosabb kihívás a megélhetés biztosítása. A gazdálkodók alapvető célja, hogy családjuk fenntartásához elegendő jövedelmet termeljenek, miközben a piaci és környezeti feltételek egyre nehezebbé válnak. A konferencia előadásai rámutattak, hogy a gazdák számára elengedhetetlen az adatvezérelt és tudásalapú gazdálkodás, amely lehetővé teszi a hatékonyabb döntéshozatalt és a kockázatok csökkentését. A falugazdász-hálózat kulcsszerepet játszik ebben a folyamatban, hiszen ők közvetítik a támogatási rendsze-

rekhez kapcsolódó információkat, és segítik a termelőket a jogszabályi környezetben való eligazodásban. Véleménye szerint azt kell eldönteni, hogy milyen mezőgazdaságot szeretnénk látni, ellenkező esetben a közös agrárpolitikát nem tudjuk befolyásolni.

Apáti Ferenc a zöldség- és gyümölcsstermelőket illetően a termelés visszaeséséről, a globális verseny erősödéséről és a szervezettség hiányáról számolt be. Az elmúlt másfél évtizedben a kibocsátás 20–25 százalékkal csökkent, miközben a termelési érték nőtt. Az ágazat részesedése a teljes mezőgazdasági termelésből jelentősen mérséklődött. A visszaesés okai között az időjárási károk – fagy, jég, szél – mellett a külkereskedelmi teljesítmény romlása és az alacsony szervezettségi szint is meghatározó. Az export csökkent, az import nőtt, és az önellátottság mértéke is visszaesett. Véleménye szerint a támogatás a szabályozó környezetnek nem az egyetlen, hanem csak az egyik eleme. A termelők számára központi kérdés a profitabilitás biztosítása, amely nélkül nem garantálható a fenntartható működés és az új generációk bevonása. A verseny egyre inkább globális szinten zajlik, hiszen a hazai termelők már nemcsak uniós, hanem például marokkói vagy kazahsztáni versenytársakkal is találkoznak a piacon. Az ágazat fejlődésének kulcsa a szervezettség növelése, a szövetkezeti formák erősítése, valamint a korszerű technológiák alkalmazása. Kiemelt problémát jelent a munkaerőhiány, amelyet csak gépesítéssel, digitalizációval és automatizálással lehet áthidalni.

Meghatározó téma volt az *Európai Zöld Megállapodás (Green Deal)* is, amely bár fontos környezetvédelmi célokat tűz ki, a szigorú szabályozások jelentős gazdasági terheket róhatnak a gazdákra. A résztvevők hangsúlyozták, hogy a fenntarthatósági célok csak akkor valósíthatók meg, ha azokhoz megfelelő források és társadalmi elfogadás társul. Az Európai Zöld Megállapodás hatásai széles körű vitát váltottak ki.

A résztvevők egyetértettek abban, hogy a környezetvédelem, a talajok és vizek állapotának megőrzése, valamint a biodiverzitás védelme kiemelten fontos. Felmerült az a probléma is, hogy a harmadik országokból érkező termékekre kevésbé szigorú szabályok vonatkoznak, így a piaci verseny torzul. A vita során többen hangsúlyozták, hogy a fenntarthatósági célok betartása csak akkor lehet sikeres, ha azokhoz megfelelő források társulnak, és ha a társadalom is hajlandó magasabb árat fizetni a környezetbarát módon előállított élelmiszerekért. Ellenkező esetben a gazdák ellehetetlenülhetnek, és a fenntarthatósági célok is meghiúsulhatnak. Goda Pál úgy gondolja, hogy fontos a zöldítés, de kiemelte a hatástanulmányok jelentőségét. Véleménye szerint több hatástanulmány készítésére kellene törekedni, példaként a német piacot említette. Úgy gondolja, a problémát az okozza, amikor a gazdaság társadalmi hatásait nem megfelelően számolják ki. Apáti Ferenc hangsúlyozta, hogy minden környezeti tényező (klímaváltozás, munkaerőhiány, a piac minőségi követelményeinek növekedése stb.) a tőkeigényes, intenzív művelési rendszerek irányába kényszeríti a fejlődést.

Véleménye szerint a zöldítésnek van sok hasznos eleme, amit alkalmazni kell, de a talaj szervesanyag-tartalmának csökkenését is meg kell állítani. Oda kell figyelni a vizek állapotára, továbbá a méhek védelmére, ezek mind olyan tényezők, amelyekre hangsúlyt kell fektetni. Vancsura József véleménye szerint a talaj és a növények ismerete elengedhetetlen. Minden gazdálkodónak a tudás mellett érzelmi kötődése is van a talajhoz és a növényekhez. Úgy látja, ha ez meg van, akkor a zöldítéssel nincs probléma. Harcz Zoltán úgy véli, hogy a tejtermelés terén nagy az elvárás. Meg kell győzni az embereket, hogy a tejtermelés igenis fenntartható. Véleménye szerint a magyar tejtermelés koncentrált.

A *generációváltás kérdése* szintén központi téma volt. Magyarországon a gaz-

dák átlagéletkora közelíti a 60 évet, miközben a 35 év alattiak aránya alig éri el az 5 százalékot. Ez hosszú távon komoly fenntarthatósági problémát jelent. Az agrárgazdaság jövője a tudásra, az innovációra és a digitalizációra kell, hogy épüljön. A precíziós gazdálkodás, a mesterséges intelligencia, a robotizáció és a big data (nagy adathalmazok) mind olyan eszközök, amelyek segíthetik a termelést a jövőben. Ehhez azonban elengedhetetlen a megfelelő képzés és a kutatás támogatása. A fiatalok bevonása az ágazatba kulcskérdés: csak akkor lehet biztosítani a folytonosságot, ha vonzóvá válik számukra a gazdálkodás mint életpálya.

A kerekasztal-beszélgetés rámutatott arra, hogy a magyar agrárgazdaság jövője szorosan összefügg a közös agrárpolitika alakulásával. A KAP a tudásalapú és digitalizált gazdálkodás megerősítésén, valamint a generációváltás elősegítésén múlik. A támogatások elengedhetetlenek, de önmagukban nem elegendőek a fenntartható fejlődéshez. Szükség van az innovatív megoldások támogatására, a szervezettség növelésére és a generációváltás elősegítésére. A 2027 utáni időszak kulcskérdése az lesz, hogy sikerül-e megőrizni a KAP önállóságát, valamint az, hogy a magyar érdekek mennyire tudnak érvényesülni az uniós döntéshozatalban. A résztvevők véleményei alapján négy fő következtetés emelhető ki:

- A KAP továbbra is az európai agrárgazdaság egyik legfontosabb pillére, amelynek forrásai nélkül a termelők jelentős része nem tudná fenntartható módon biztosítani működését. A 2027 utáni időszak legnagyobb kérdése, hogy a KAP megőrizi-e önálló formáját és kiemelt költségvetési szerepét.
- Az ágazati hozzászólások alapján a különböző szektorok eltérő kihívásokkal néznek szembe: míg a tejágazatban az állatjóléti előírások és a társadalmi megítélés okoz problémát, addig a zöldség- és gyümölcsstermelésben az időjárás károk,

a szervezettség hiánya és a globális verseny jelentik a legnagyobb gondot. A közös pont ugyanakkor mindenhol a jövedelmezőség megőrzése.

- A Green Deal kapcsán egyetértés mutatkozott abban, hogy a fenntarthatósági célok fontosak, de csak akkor érhetők el, ha a szabályozásokhoz elegendő forrás és társadalmi támogatottság társul. Különösen fontos kérdés, hogy az uniós piacra belépő harmadik országbeli termékek esetében is azonos szabályok érvényesüljenek.
- A generációváltás és a tudásalapú gazdálkodás elősegítése elengedhetetlen. Az átlagéletkor magas, a fiatal gazdák aránya pedig alacsony, ezért szükséges olyan intézkedéseket hozni, amelyek vonzóvá teszik az agrárgazdaságot az új generációk számára. A digitalizáció és az innováció kiemelt szerepet kapnak a jövő agrárgazdaságában.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az elmúlt húsz év agrár- és vidékfejlesztési tapasztalatai egyértelműen azt mutatják, hogy a magyar mezőgazdaság fejlődése és versenyképessége több egymással szorosan összefüggő tényezőn alapul. A feldolgozóipar fejlesztése, a beruházások hatékonyságának növelése, a generációváltás elősegítése, a termelők közötti összefogások erősítése és a tudásalapú gazdálkodás elterjesztése mind kulcsfontosságú szerepet játszanak abban, hogy a magyar agrárgazdaság hosszú távon is fenntartható és versenyképes legyen.

A feldolgozóipar fejlesztése az egyik legfontosabb terület, mivel a magyar agrárgazdaság akkor tud valóban értéket teremteni, ha nemcsak alapanyagokat exportál, hanem magasabb hozzáadott értékű termékeket is előállít. Az EU-tagság ideje alatt több feldolgozóipari beruházás valósult meg, de regionális különbségek továbbra is fennállnak. A jövőben a cél az, hogy minden térségben megerősödjenek a helyi feldolgozási

kapacitások, amelyek képesek stabil piacot biztosítani a gazdálkodóknak.

A beruházások hatékonysága szintén alapvető kérdés. Az uniós források segítségével számos gépeszerzés, állattartótelep és infrastruktúra-fejlesztés történt, ugyanakkor ezek hosszú távú sikeressége nem mindig bizonyult egyértelműnek. A tanulság az, hogy a beruházások eredményességét elsősorban a szaktudás, a menedzsment és a piaci kapcsolatok határozzák meg, nem pusztán a pénzügyi támogatás.

A generációváltás problémája továbbra is súlyos kihívás. Bár a fiatal gazdák számára léteznek célzott támogatási programok, az ágazatban dolgozók átlagéletkora továbbra is magas. A sikeres generációváltás feltétele a biztos jövedelmezőség, a modern technológiák elérhetősége és az agrárpálya társadalmi presztízsének növelése. Ezek nélkül a mezőgazdaság hosszú távú fenntarthatósága kérdésessé válik.

A termelési szervezetek és az összefogások megerősítése az egyik leghatékonyabb eszköz a piaci kiszolgáltatottság csökkentésére. Az elmúlt két évtizedben ugyan történt előrelépés, különösen a zöldség-gyümölcs ágazatban, de a szervezetségi szint továbbra is elmarad az uniós átlagtól. A közös

fellépés, az értékesítési szövetkezetek és a szakmaközi szervezetek szerepe nélkülözhetetlen a stabilabb piaci pozíció eléréséhez.

Végül hangsúlyoznánk, hogy a tudásalapú gazdálkodás elterjedése határozza meg leginkább a jövőt. A precíziós technológiák, a digitalizáció, a mesterséges intelligencia és a big data alkalmazása fokozatosan teret nyer a magyar mezőgazdaságban. Ezek alkalmazása nemcsak a termelés hatékonyságát növeli, hanem a környezeti terhelést is mérsékli. A tudás és az innováció központi szerepének köszönhetően az agrár-felsőoktatásnak és a szaktanácsadói hálózatnak a következő években is kulcsfeladata lesz.

Elmondható, hogy a felsorolt tényezők együttesen alkotják a magyar agrárgazdaság fejlődésének pilléreit. Ha ezek a területek megfelelő támogatást kapnak, Magyarország képes lesz arra, hogy a globális kihívások ellenére is versenyképes és fenntartható mezőgazdasággal rendelkezzen. A szakmai beszélgetés tanulsága az, hogy a magyar agrárgazdaság versenyképessége csak akkor tartható fenn, ha a KAP forrásai biztosítottak maradnak, és ha a termelők képesek alkalmazkodni az új technológiai, környezeti és társadalmi kihívásokhoz.

KRÓNKA

A 70 éves Popp József akadémikus köszöntése

Tisztelt Popp József Akadémikus Úr!

Kedves Józsi!

A Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat Szerkesztőbizottsága, Tudományos Tanácsadó Testülete és a Gazdálkodás Baráti Köre nevében tisztelettel köszöntünk abból az alkalomból, hogy Te is tagja lettél a „Hetvenesek Klubjának”. Köszöntünk, mint a folyóirat Tanácsadó Testületének tagját és mint a folyóirat állandó és rangos szerzőjét.

Talán nem szerénytelenség részünkről azt mondani, hogy szakmai pályafutásod szorosan kapcsolódik a Gazdálkodáshoz. Első publikációd e lap hasábjain jelent meg 1983-ban, és az Európai Gazdasági Közösség agrárkereskedelmével foglalkozott. A frissen megjelent közleményeid is kapcsolatban vannak a Gazdálkodással, hiszen az idei (2025. évi) 3. számban az innovációs rangsor és teljesítmény globális és uniós szintű összehasonlítását végezted el Vajna István és Oláh Judit kollégáid közreműködésével. Megtisztelő számunkra, hogy az elmúlt évtizedben szinte minden évben megkerested a folyóiratot egy-egy nívós tanulmánnyal. Az MTA honlapján felsorolt 810(!) tudományos publikációd közül számos a Gazdálkodás hasábjain jelent meg, elsősorban a körforgásos bioökómia, a megújuló energia, az agrárgazdaságtan, a kereskedelem és az agrárpolitika témakörökben.

Köszönet illet azért, hogy 2012-ben az

űjjáalakult Szerkesztőbizottság felkérésére elvállaltad a Gazdálkodás Tudományos Tanácsadó Testületének tagságát, és azóta időről időre tanácsaiddal, javaslataiddal, nem ritkán kritikáddal segített a munkánkat.

Kedves Józsi! Tudományos pályád kiemelkedik korunk hazai agrárökonómiájában. Aki Rád tekint, az egy elkötelezett agrárközgazdász példaképet lát benned. Tevékenységed szerteágazó: az EU-csatlakozási keretek elemzésétől a bioüzemanyagokig, az agrárpolitikai szakértéstől a nemzetközi tudományos jelenlétig terjed. Mindig a magyar agrárgazdasági fejlődés fenntarthatóságára helyezted a hangsúlyt, jelentős publikációs és oktatói munkád révén a szakterület meghatározó személységévé váltál.

Sokra vitted, és ezért a felelősséged is nagy. Sokat vár Tőled az agrárökonómia tudományág közössége. Neked kell első-sorban képviselni a tudományág érdekeit akadémiai körökben. Amellett, hogy tudóssá váltál, tudománypolitikussá is kell válnod, hogy vezér lehessél, aki adott esetben szolgálni is tud.

Ehhez kívánunk Neked további erőt,
egészséget, bölcsességet és sikereket.

Kecskemét, 2025. szeptember 2.
A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága,
Szerkesztősége
Tudományos Tanácsadó Testülete és
Baráti Köre nevében:
Szűcs István
egyetemi tanár,
szerkesztőbizottsági tag

Popp József – egy kutatói életpálya lépcsőfokai

Nevét a magyar élelmiszer-gazdaság döntéshozói jól ismerik, hiszen évtizedek óta foglalkozik agrárközgazdasági elemzéssel, legújabbán pedig a fosszilisalapú gazdaságot helyettesítő biomassza-alapú gazdaság kilátásaival. Az agrárgazdaságot leggyakrabban az élelmiszer-termeléssel azonosítják, holott mindig is része volt a kender, len és gyapot termesztése, illetve nem élelmiszercélú feldolgozása. A bioökonómia (biomassza-alapú gazdaság) térhódításával egyre több biomasszát, elsősorban élelmiszernövényt, illetve annak melléktermékét használják fel nem élelmiszerként – például a kukorica, a növényolaj és a cukornád 15-25%-ából bioüzemanyag, csomagolóanyag stb. készül. Tehát a mezőgazdaság szerepe átalakul(t) a növekvő bioalapú vegyszer, gyógyszer, műanyag, gumi, textil és energia előállításával. Az erdőgazdaság is része a bioökonómiának a fa magas hozzáadott értékű feldolgozásával (fatermékek és -bútorok). A fenntartható fejlődést szolgáló ökoszisztéma-szolgáltatások piaci alapú kifizetései is előtérbe kerültek a bioökonómiában. Ezek a változások növelik az agrárgazdaság GDP-részarányát, a rangos folyóiratok és nemzetközi agrárközgazdasági elemzések is erre összpontosítanak (a kukorica, a növényolaj és a cukornád 15-25%-ából bioüzemanyag és csomagolóanyag készül).

A bonyhádi Petőfi Sándor Gimnáziumból a Keszthelyi Agrártudományi Egyetemre jelentkezett továbbtanulásra, elsősorban azért, mert a felvételi tantárgyakból – biológia, kémia és matematika – kiváló középiskolai eredményei voltak. Pályaválasztásában a nagyszülői indíttatás említhető, ami a mezőgazdasághoz kapcsolódott, de a továbbtanulásban a racionalitás erős szere-

pet játszott. Első generációs értelmiségi, szülei a magán-szférában kisiparosok voltak, édesapja szobafestő-mázoló, míg édesanyja harisnya-szemfelszedő vállalkozást vezetett. Édesapja vállalkozói pályáját a kényszer szülte, mivel 1956-ot követően három év börtönbüntetésre ítélték, amiből másfél évet le is töltött. Szabadulása után erkölcsi bizonyítvány híján

nem tudott elhelyezkedni, így kisiparos lett. A szülők természetesen nem rendelkeztek az értelmiségi közegebe való sikeres beilleszkedéshez szükséges kapcsolati hálóval és ismeretekkel, ezért fiatalként kívülről az új környezetbe való integrálódás az ezzel járó élmények mellett személyes dilemmákat és problémákat is okozott neki. Meg kellett küzdenie a családjá és az új közeg közötti társadalmi és kulturális különbségekkel. Budapesten, ahol pályafutását kezdte 1979-ben, a megélhetés nehézségei is gyakran nagy kihívást jelentettek számára az első 5-10 évben.

Első munkahelye

Az Agrárgazdasági Kutató Intézetben (AKI) 1979-ben állt munkába. Fiatal diplomás szakemberként egy kutatóintézetbe bekerülni és beilleszkedni nem szívderítő élmény, mivel itt ráébred az ember arra, hogy mennyire keveset is tud az agrárgazdaság komplex működéséről. Ráadásul az irodajaírókon különböző doktori címek és más nagyra tartott titulusok sorakoztak, ami még nagyobb kihívást jelentett. Pályafutását tudatosan tervezte, de nem akart kutató lenni. Több idegen nyelv ismerete miatt a külkereskedelemben szeretett volna elhelyezkedni Budapesten, mert vonzó volt számára a külföldi utazás, és úgy gondolta,

hogy ezen a pályán lehetősége adódik majd erre. Az egyetemen azonban az évfolyamfelelős tanára – dr. Kótun Károlyné – úgy vélekedett, hogy tudását ne fecsérje el, hanem legyen inkább kutató. Neki köszönheti, hogy állást kapott az AKI-ban.

Amikor bekerült a Kutató Intézetbe, elsősorban tervezéssel kellett foglalkoznia, de a pártközpontból irányított öt-éves tervek elemzése nem igazán tetszett neki, mert minimális mozgásteret adott. Erről a területről 1980-ban a főnök- és beosztottválasztási rendszer szabadította fel, amikor a nemzetközi pénzügypolitikai osztályra sikerült átigazolnia. Ha a főnöknel (osztályvezetőnél) nem maradt beosztott, akkor megszűnt a főnöki állás is. Az akkori főigazgató, Márton János által bevezetett szabad főnök- és beosztottválasztást ma is működtetni kellene, hogy akár a főnök, akár a beosztott legalább ötvenként megszabadulhasson egymástól. 1990-ben az AKI-ban is megszüntették a jól működő rendszert sok beosztott legnagyobb bánatára. 1982-ben mezőgazdaság-tudományi doktori címet szerzett a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen, majd 1984-ben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen mérnök-kölgazdász diplomát. 1989-ben a „dr. universitatis” fokozatot kapta pénzügytan szaktudományban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, 1988-ban a közgazdaság-tudományok kandidátusa lett (MTA).

A szocializmusban a bázisszemlélet uralkodott az agrárgazdaságban is, ahol a teljesítményeket főleg mennyiségben (tonna, liter) mérték, a minőségi szemlélet háttérbe szorult. Még ma is bennünk él a mennyiségi szemlélet. A magyar mezőgazdaság akkori teljesítménye látszólag versenyképes volt a világban a nemzeti támogatás, valamint a kőolaj- és élelmiszer-árak arány alakulásának függvényében. Alacsony olajár esetén relatíve felértékeltek az élelmiszert, de növekvő olajáraknál az élelmiszer értéke csökkent az olajhoz képest. Volt olyan idő-

szak, amikor a magyar élelmiszer-gazdasági termékek nagyon versenyképesek voltak (főleg a KGST-piacokon), de az 1979-es olajválság után egyértelműen kiderült, hogy a magyar mezőgazdaság nemzetközi összehasonlításban már közel sem annyira versenyképes, mint korábban volt. Ennek ellenére az 1980-as évek második felében a világbanki hitelfelvételekhez készített kalkulációk a realisnál pozitívabb képet festettek a magyar élelmiszer-gazdaság nemzetközi versenyképességéről, a rendszerváltás utáni évek azonban gyorsan rácafoztak erre.

Már a rendszerváltást megelőzően is sok időt töltött külföldön. 1984–1988 között az MTA ösztöndíjasaként Kelet-Berlinben tanult a Humboldt Egyetemen, ahol a tudományok doktorának megfelelő Promotion B, azaz közgazdaság-tudományok doktora (Dr. sc. oec.) címet szerzett. Ezt követően 1988–1990 között Nyugat-Németországban (NSZK) dolgozott, ugyanis a Hanns Seidel Alapítványnál vendégkutatói állást nyert a Münchener Műszaki Egyetemen (Technische Universität München). A München közelében található Freising-Weihenstephanban végzett oktatói/kutatói munkát, miközben az NSZK egész területén tartott előadásokat (számos sajtócikk is megjelent erről).

Hogyan élte meg a rendszerváltást külföldön?

Popp József 1990-ben Münchenből egyenesen Washington DC-be került diplomatának (mezőgazdaság, Kereskedelmi Világszervezet [WTO]), ahol nyolc évet töltött el. Kívülről szemlélve Magyarország helyzete kedvezőtlenebbnek tűnt, mint belülről. Amíg belül van az ember, addig kronológiailag tudja megfigyelni az ország fejlődését, azaz időrendben látja a változásokat. Amikor viszont az ország határain kívülre kerül, akkor ez a viszonyítási alap megszűnik, ezért a hazai folyamatokat a globális összefüggésekben volt célszerű megvizsgálni már akkor is, hogy a világban is el tudjuk helyezni magunkat.

Nehéz döntés volt a washingtoni állás elfogadása, mivel Németországban is marasztalták, de nagyon kíváncsi volt, hogy Washingtonból milyennek látszik a világ és különösen Magyarország. Egy átlagpolgár az USA-ban Magyarországról keveset, vagy jószerivel semmit sem tud. Persze a képzetesebb amerikaiak azért tudják, hogy létezik Magyarország, de ennél sokkal többet nem, mivel a posztoszocialista közép-kelet-európai országokat egy blokként, panelként kezelik. Szerintük Európában túlságosan ragaszkodnak az emberek a gyökereikhez, a hagyományokhoz, a múlthoz, ami a gazdasági fejlődés gátját is jelentheti. A nagyon kritikus vélemények között szerepel az is, hogy komoly változás nélkül az öreg kontinens belátható időn belül leszakad a világon meghatározó régióit teljesítményétől. Lehet, hogy ez már megtörtént?

Igaz, hogy az EU-ban a tagországok között is nagy szemléletbeli különbség van. Vegyük példának a mezőgazdaságot Magyarországon és Dániában (Popp József itt is több hónapot töltött el ösztöndíjjal). Dániában leggyakrabban a sertésszektor nemzetközi versenyképességét emelik ki. Dániából az előállított sertéshús mennyiségének 90%-át exportálják, legnagyobb exportpiaca az EU, de az összes export 30%-a harmadik országokba kerül. A harmadik országokba irányuló sertéshúsexport árai meghatározzák a belső termelői árat függetlenül attól, hogy Dániában hogyan alakul a sertéshizlalás önköltsége. Azzal foglalkoznak inkább, hogy például Kína, Japán, Dél-Korea és Oroszország milyen áron mennyi sertéshúst vásárol, ezeket az exportárakat közvetítik a termelők felé. Magyarországon viszont az önköltségből indulnak ki a termelők, és ehhez képest szeretnének nyereségesen gazdálkodni, nem a nemzetközi piaci árakhoz viszonyítva. Ez a szemlélet nem veszi figyelembe, hogy a globalizált élelmiszer-kereskedelem kiterjedt földrajzi régióból szerzi be az élelmiszert, és az átlagos beszerzési árat közvetíti általában a helyi termelők felé is, vagyis a

helyi gazda önköltsége már nem mérvadó. Nekünk arra kell törekedni, hogy mi szorítsuk ki őket saját piacairól.

Magyarország élelmiszer-gazdasága nehezen alkalmazkodik a megváltozott viszonyokhoz. Ökológiai adottságainkra sok évtizeden keresztül a kitűnő jelzőt használtuk, utána viszonylag kedvezőnek (aszály és árvíz) írtuk le, ma már ez sem mondható el a klímaváltozás tükrében. Ha Magyarország tömegárúkkal szeretne versenyezni a világpiacon, akkor tudomásul kell venni a kegyetlen nemzetközi versenyt egyrészt az alapanyag-termelésben (tömegárut számos országban tudnak előállítani a hazainál alacsonyabb önköltségen), másrészt a feldolgozóiparban, ahol a magyarországi kisebb méretű kapacitások jelentenek méretgazdaságossági hátrányt. Ezért hazánk elsősorban magas hozzáadott értékű, hagyományos, speciális és földrajzi árujelzővel ellátott élelmiszerexportjával lehet versenyképes a nemzetközi piacon.

Külföldről visszatérve újra az AKI-ban

Amikor visszatért Magyarországra, éppen kormányváltás zajlott, így jobb híján közel egy évig a Külügyminisztériumban dolgozott az Integrációs Államtitkárság Európai Közösségek Főosztályán közigazgatási főtanácsadóként, ahol Magyarország EU-csatlakozásának kérdéseivel foglalkozott. 1999-ben igazgatóhelyettesi állásajánlatot kapott az AKI-ban Udovecz Gábor főigazgató jóvoltából. Akkor az Intézet napi kapcsolatban állt a mezőgazdasági input-ellátókkal, a gazdálkodókkal, az élelmiszeriparral és az élelmiszer-kereskedelemmel, továbbá a szakmai érdekképviselői szervezetekkel, az agrár-felsőoktatási intézményekkel, valamint a hazai, külföldi és nemzetközi kutatóintézetekkel. Az AKI mint háttérintézmény számos területen dolgozott együtt (az akkori nevén) a Vidékfejlesztési Minisztériummal is. Popp József rendszeresen képviselte a minisztériumot Brüsszelben

az EU bizottságainak ülésein, Párizsban a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) munkaterveinek kidolgozásában és Genfben a WTO munkájában.

Az AKI-ből nézve a magyar mezőgazdaság egyik legnagyobb megoldásra váró problémája az volt, hogy a kis- és a nagygazdaságok integrációjában, a munkamegosztásban továbbra sem történt komoly előrelépés, pedig ezzel jelentős mértékben javíthatta volna a rendelkezésre álló kapacitások kihasználtságát a kölcsönös előnyök alapján. A másik jelentős gondot a birtokszerkezet jelentette, amelyet a racionalitás helyett – számos kivétel mellett – sokkal inkább a politikai döntések határoztak meg, így nem beszélhettünk az egész magyar mezőgazdaság versenyképességének javításáról. 2008-ban a Magyar Tudományos Akadémia az MTA doktora tudományos címet adományozta neki. 2009-ben kapott egyetemi tanári kinevezést a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karán. Az AKI-ből főigazgató-helyettesként távozott 2012-ben, azóta a felsőoktatásban tevékenykedik.

Mit jelent számára a felsőoktatás?

2012–2019 között a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karán oktatott és kutatott, ahol egyetemi tanár, intézetigazgató, dékánhelyettes és a doktori iskola vezetője volt. Az Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskolában nevéhez fűződik az angol nyelvű PhD-képzés elindítása. 2019. július 1-én vette át a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karának vezetését, majd a Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola vezetését is. A Szent István Egyetem súlyos pénzügyi hiánya komoly hatékonysági intézkedéseket, átszervezést tett szükségessé, de 2021. február 1-jén létrejött az alapítványi fenntartású Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE), ahol Popp József intézetigazgató, valamint a Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola vezetője volt. A MATE első feladata az új

Szervezeti és működési rend (SzMR) kialakítása volt, amivel nagyon sok oktató és kutató nem értett egyet. Megkezdődött a tömeges elvándorlás, Popp József pedig 2021-ben a Neumann János Egyetemen helyezkedett el, ahol egyetemi tanárként aktív szerepet játszott a Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola létrehozásában.

A sikeres doktori iskolai akkreditáció (2023) után elindult a magyar és angol nyelvű PhD-képzés, jelenleg már 80-nál több magyar és angol nyelvű PhD-hallgatója van a Doktori Iskolának.

A felsőoktatásban meghatározó szerepet játszott az MSc-képzésben, a Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskolák vezetésében, a doktori képzés színvonalának növelésében és a követelményrendszer szigorításában, valamint az angol nyelvű képzés elindításában és megszilárdításában. A PhD-képzésben oktatott tárgyak között szerepel a tudásmetria, a körforgásos gazdaság, a bioökonómia, a fenntartható fejlődés, valamint az élelmezés-, energia- és környezetbiztonság.

Számtalan nemzetközi konferencia keretében tartott komoly nemzetközi visszhangot kiváltó előadásokat, és számos könyvfejezetet is publikált neves nemzetközi kiadványokban. Előadásokat tartott az Európai Bizottság, az Európai Parlament, az OECD és a WTO felkérésére is. A brüsszeli RISE Alapítvány által 2009-ben szervezett brüsszeli fórumon a munkacsoport tagjaként részt vett a legújabb KAP-reform megalapozását szolgáló nemzetközi kiadvány elkészítésében az Európai Bizottság számára. Külföldi egyetemeken is részt vesz az oktató- és kutatómunkában – a WSB Egyetemen Lengyelországban és a University of Johannesburg egyetemen a Dél-afrikai Köztársaságban, ahol korábban a North-West University kutatója is volt. 11 végzett doktorandusza van (ebből 2 angol nyelvű) és 5 PhD-hallgató témavezetője. Kutatói és oktatói kapcsolatai kiterjednek a nemzetközi szervezetektől kezdve az európai és tengerentúli kutatóinté-

zeteken át a külföldi egyetemekig. Popp József angol és német nyelvből felsőfokú, orosz nyelvből középfokú állami nyelvvizsgával rendelkezik. A Stanford Egyetem által a világ vezető kutatóiról publikált listán a felső 2 százalékban Popp József neve is szerepel évek óta. 2019-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, 2025-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja lett.

Tudományos közéleti tevékenységei, kitüntetései és díjai

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) testületeiben is visel tisztséget, ahol az Agrártudományok Osztályának elnökhelyettese, az Agrár-közgazdasági Tudományos Bizottság tiszteletbeli elnöke, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Szakértői Kollégiumának elnöke, az MTA Körforgásos Gazdaság Osztályközi Állandó Bizottságának tagja (korábbi elnöke) és az MTA Fenntartható Fejlődés Elnöki Bizottságának tagja. Számos külföldi szervezet aktív tagja volt, ma pedig

az EU bioökonómiai stratégiájában központi szerepet játszó BIOEAST Tanácsadó Testület tagja (2021–), a Körforgásos Bioalapú Európai Gazdaság Közös Vállalkozás (Circular Bio-based Europe Joint Undertaking) Tudományos Bizottságának tagja (2022–2025) és az ENSZ Környezetvédelmi Programjának (UNEP) Globális környezeti kihívások (GEO-7) fenntarthatósági jelentés vezető társszerzője (2023–). Egy tucat hazai és külföldi folyóirat szerkesztőbizottsági tagja és elnöke. Tudományos kitüntetései közül kiemelhető a Lifetime Achievement Award (életműdíj), Delhi School of Professional Studies and Research (2011); az Akadémiai Díj (2011); a Dr. Kádár Béla-díj, Debreceni Egyetem (2013); a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Karának ezüst díszérme (2015); az Év kutatója – Neumann János Egyetem Kiválósági díj (2023); A Zöld Pénzügyi Tudományos Nagydíj, Magyar Nemzeti Bank (2024); az Anniversary Plaque „Amfiteatru Economic 25” és a Diploma of Excellence „Amfiteatru Economic 25”, Bucharest University of Economic Studies (2024) és a DAB Pro Scientia érme, MTA Debreceni Területi Bizottsága (2025). Munkáját díszdoktori címeikkel is elismerték, 2010-ben a Pannon Egyetemen tiszteletbeli doktori (Doctorem Honoris Causa), a Delhi School of Professional Studies and Research egyetemen tiszteletbeli professzori (Honoris Causa Professorship) címet vehetett át.

Gyakorlati tapasztalatai

1999–2018 között a pápai Agroprodukt Zrt. igazgatóságának elnöke, 2004–2008 között pedig a Komáromi Mezőgazdasági Zrt. igazgatóságának tagja volt. Az OTP Agrár Kollégium számára több mint 10 tanulmányt írt társszerzőkkel együtt a legfontosabb növénytermesztési és állattenyésztési ágazatok, illetve a takarmányipar kilátásairól, legújabbban pedig az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodásról. Országszerte előadásokat tartott az Axiál, a KITE, az IKR, az

Agrárkamara, a MOSZ (TESZÖV) és számos multinacionális inputellátó cég (Syngenta, Bayer/Monsanto, Dow Chemical/DuPont, Pioneer, BASF stb.) cégvezetőinek, továbbá tanácsadási tevékenységgel és elemzésekkel is foglalkozott piaci szereplők felkérése. Ukrajnában élő tv-műsorban is részt vett a földpiacról szóló vitában (Public Debate – Land Market, Kijev, Ukrajna, <https://www.youtube.com/watch?v=NCUVEETHNYw>).

Munka után mi kapcsolja ki?

Sportol, ezen belül a teniszezést, futást és úszást helyezi előtérbe. A futás szeretete még

Keszthelyről származik, ahol a Keszthelyi Haladás SC-ben volt futóatléta.

Debrecen, 2025. szeptember 1.

Oláh Judit

*egyetemi tanár, az MTA doktora
az Agrár-közgazdasági Tudományos
Bizottság elnöke*

Popp József székfoglaló előadása meghallgatható az MTA Videótár felületén:

<https://www.youtube.com/watch?v=YpXU9C7MRxM&t=242s>

Popp József – 70 felett is van élet

2025 nyara van. Ülök a badacsonyi teraszon, és azon gondolkodom, mikén tudnék megfelelni egy felkérésnek. A kérés az volt: írjak Popp professzorral kapcsolatos közös élményekről, emlékekről, tapasztalatokról, írjam meg, mit gondolok róla és munkásságáról. Ehhez hozzáteszem a laudációval szembeni saját igényeimet is: mindezt tisztelettel, szeretettel és őszintén. Nehéz műfaj!

Józi néhány napja elmúlt 70 éves. Beleptett életének abba a szakaszába, amit fiatalabb korában sokszor maga is kicsit viccesen, kicsit csipkelődve – nem túl udvariasan – jellemzett. Nem volt igaza – és ezt saját pályája bizonyítja a legjobban. Popp József professzor 70 éves kora után is az agrárökonómia jelenének kimagasló személyisége marad, akadémikus, számtalan tisztség viselője, a fiatalabb pályatársak számára szakmai példakép.

Popp Józsefről az agrárközgazdászról, a tudományos kutatóról már az 1980-as években többször hallottam, publikációit olvastam. Személyes megismerkedésünkhöz azonban messze kellett utazni, Washingtonba. 1991-ben egy minisztériumi tisztviselőkből és tudományos kutatókból álló 10 fős küldöttség utazott az Egyesült Államokba a *U.S. Department of Agriculture* (USDA) meghívására. A delegációnak én is tagja lehettem. Józi akkor Washingtonban szolgált a magyar nagykövetségen, mint mezőgazdasági attasé. (Diplomata volt, holott egyáltalán nem diplomata alkat.) Mi a két hét döntő részét az *Economic Research Service* (ERS) oktató termeiben töltöttük, Józsit alig láttuk. Ő a delegáció államtitkár vezetőjének más programot szervezett. Egy este azonban meghívta lakására a küldöttséget egy baráti összejövetelre, ahol először találkoztunk. Kitűnő vendéglátót, szórakoztató társasági embert ismertem meg benne.

Később szakmai kapcsolatunk szorossá vált. 1992-ben az Agrárgazdasági Kutató In-

tézetet (AKI) és a minisztérium Statisztikai és Gazdaságelemző Központját (STAGEK) – amelynek akkor a munkatársa voltam – összevonták. Józsinak is véget ért diplomáciai kiküldetése, és a Külügyminisztérium után az újonnan létrejött Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetben (AKII, később újra AKI) helyezkedett el. 1997-től Udovecz Gábor lett a főigazgató, hárman segítettük közvetlenül a munkáját: Popp József, Dorgai László és jómagam. Ekkor már napi munkakapcsolatban álltunk, sőt közös volt a titkárságunk is. Sokszor és sok mindenről beszélgettünk, sok volt a közös értekezlet, a közös munka. Ekkor ismertem meg mély szakmai tudását, emberi tulajdonságait. Ekkor tapasztaltam meg, hogy a keménység sok esetben álarc, gazdag érzelemvilág, sőt, érzékenység is van mögötte.

2000-ben az akkori minisztériumi államtitkár, Szabadi Béla és Udovecz Gábor közti addig is feszült viszony egy apró ügy miatt robbant, az államtitkár azonnali hatállyal menesztette a főigazgatót. Kaptam az üzenetet: vegyem át az Intézet vezetését. Nemet nem lehetett mondani, mert azt már nem csupán személyi, hanem intézményi szabotázsnek minősítette volna az államtitkár, amit meg is üzent. Átvettem tehát az Intézet vezetését, és nagyon nehéz két-három év következett, amikor mind anyagilag, mind szakmailag talpon kellett tartani az AKI-t, ráadásul az uniós felkészülés finisében voltunk, tele fontos és kényes szakmai munkákkal. Megoldottuk a feladatokat, és ez nem sikerülhetett volna Popp József elkötelezett támogatása nélkül.

2004-ben Gábor visszatért az Intézet élére. Józi ekkor már 50. életéhez közeledve, amellet, hogy az AKI-ban is elvégezte a rábízott munkát, tudatosan egy tudományos karrier építését helyezte a fókuszba. Erre minden lehetősége és adottsága megvolt. Mivel továbbra is közös volt a titkárságunk, közvetlenül tapasztalhattam szakmai te-

kintélyének növekedését, itthoni és nemzetközi kapcsolatrendszerének bővülését, elfogadottságát akadémiai körökben. Kiváló nyelvismeretét úgy hasznosította, hogy a nemzetközi szakirodalmat feldolgozta, szintetizálta és hazai vonatkozásokkal, kutatási eredményekkel, saját megfigyelésekkel egészítette ki. Így számos nagy érdeklődést kiváltó publikációt jelentetett meg hazai és jegyzett külföldi folyóiratokban. Egyre inkább az agrárökonómia tudományág meghatározó szereplőjévé vált. Mindezt úgy érte el, hogy nem zárkózott be a tudomány „elefántcsont-tornyába”, a gyakorlat szakemberei számára is érthető maradt, népszerű meghívottja több agrárgazdasági fórumnak.

2011-ben – Udovecz Gábor nyugdíjazása után – ismét átvettem az Intézet vezetését. Ekkor már nem volt ellenemre, hogy megfogadjam a kollégák biztatását, és pályázzak a főigazgatói posztra, amit el is nyertem. Ez volt az első olyan döntés szakmai pályafutásom során, amikor saját ambícióm alapján aktív szerepet vállaltam egy pozíció elnyerésében (pályáztam), bár ezt is inkább a helyzet adta. Popp József tudományos teljesítménye, nemzetközi elfogadottsága és kapcsolatrendszere alapján jogosan aspirálhatott volna a főigazgatói pozícióra. Volt azonban egy kockázati elem. Józsi mindig keményen képviselte saját valós vagy vélt igazát. Ez egy pozitív tulajdonság, de nem minden esetben hasznos. Egy minisztériumi háttérintézmény vezetőjének azzal is kell kalkulálni, minek mi a következménye. Közös munkánk során többször figyelmeztettem: „Józsi, mindig mondj igazat, de nem minden igazat kell feltétlenül »csomagolatlanul« megmondani. Ráadásul nem is hordjuk mindig a zsebünkben a »bölcsek követ«.

Nem csupán önmagunkért vagyunk felelősek, hanem az Intézetért, az itt dolgozó kollégákért is, amelyet, akiket képviselünk. Vigyázni kell az Intézetre, mert a kimondható igazat is ki kell mondani valakinek, sőt a kimondhatatlan igaz is – megfelelően »csomagolva« – kimondható.”

Az új vezetői ciklusban Popp József főigazgató-helyettesként dolgozott az AKI-ban. A feladata volt saját tudományos munkájának elvégzése mellett a nemzetközi kapcsolatok építése, az akadémiai szférával a kapcsolattartás, a kutatásszervezés. Mindezeket becsülettel végezte, amellett, hogy a tudományos pályáiv kiteljesítése volt célkeresztjében. Ezt támogattam, mert nem volt érdemtelen a törekvése, és az Intézet is nyert volna egy magas tudományos ranggal bíró munkatárssal. Sajnos csak nyert volna, mert az AKI és Popp József munkakapcsolata 2012-ben véget ért. Egy olyan szakmai kérdésben keveredett vitába a hivatalos politikai véleménnyel, amelyben egyébként neki volt igaza.

Az azóta eltelt több mint egy évtizedben lazult a korábbi szoros munkakapcsolat. Néha találkozunk konferenciákon, az MTA rendezvényein. Néhányszor meghívtuk az OTP Agrár Kollégiumába, hogy tartson előadást, megbíztuk tanulmányok készítésével. A banki szféra keretei közt is bizonyította hatalmas tudását, felkészültségét, naprakészségét. Minden esetben érzékeli a megrendelő igényét, és megfelel az elvárásoknak.

Ha összefoglalóan akarom jellemezni Popp József professzor, akadémikus tevékenységét és személyiségét, akkor az „összesített” szót kell használnom. Józsi ma a hazai agrárökonómia tudományának vezére, aminek tudatában van, és él is ebből adódó lehetőségeivel. Többekkel ellentétben nem irigylí a tudományos előmenetelt kollégáitól, a fiataloktól, sőt elősegíti azt. Akik vele dolgoznak, azoknak kinyitja a pályát. Szorgalma, szakmai elkötelezettsége példaeértékű. Tud azonban kemény is lenni, sarkos vélemények megfogalmazója. Keménysége azonban érző lelket palástol.

Kedves Józsi! Én ilyennek ismertelek meg, ilyennek tisztellek, becsüllek, ilyenek miatt morgok néha miattad. Adjon az Isten Neked még hosszú éveket, nyugalmat, boldogságot és szakmai sikereket.

Badacsony 2025. július 30.

*Kapronczai István
főszerkesztő, Gazdálkodás*

OTP Agrár Kollégium – Mi foglalkoztatja a szakmát?

*A hazai élelmiszer-kereskedelem helyzete;
agrár- és vidékfejlesztési támogatások*

THE SITUATION OF DOMESTIC FOOD TRADE; AGRICULTURAL AND RURAL
DEVELOPMENT SUBSIDIES

BENEDEK FÜLÖP

Az OTP Agrár Kollégium olyan fontos szakmai kérdésekkel foglalkozik, hogy felmerült az eredmények szélesebb körben történő megismertetésének igénye, ezzel az OTP társadalmi szerepvállalásának további erősítése. Ennek szellemében állapodott meg a Kollégium és a Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága, hogy a kollégiumi ülések után jelenjen meg egy tájékoztató a folyóiratban az üléseken megtárgyalt tanulmányokról, illetve a vitában elhangzott hozzászólások néhány megállapításáról.

Az Agrár Kollégiumon megtárgyalt témák tudományos igényességgel készülnek, és az ország meghatározó agrárműhelyei készítik. Ezek a tanulmányok tájékoztatják az Agrár Kollégium tagjait az aktuális agrárpolitikai kérdésekről, definiálják a gazdaságpolitikai döntéshozók indítékait, feltárják a vélelmezett termelői reagálásokat. Mindezek keretében a kollégiumi ülések áttekintik az OTP Bank szerepét és lehetőségeit, ezzel hozzájárulva a releváns, a gazdálkodók érdekeit szolgáló bankstratégia megfogalmazásához.

A most olvasható ismertető az OTP Agrár Kollégiumának 2025. szeptember 9-i ülése alapján készült, amely a hazai élelmiszer-kereskedelem helyzetét, struktúráját, aktuális kihívásait vizsgálta, majd az agrár- és vidékfejlesztési források kifizetésének helyzetét értékelte.

Az **első napirendi pont** keretében **Szűcs István a Debreceni Egyetem intézetigazgató egyetemi tanára** „A hazai élelmiszer-kereskedelem helyzete, struktúrája, aktuális kihívásai” című előadásában ismertette azonos című tanulmánya főbb megállapításait. (**Szerzőtársai Marczin Tamás, Mihály-Karnai Laura és Kertész-Molnár Szilvia voltak.**)

Az előadó prezentációjában az alábbi főbb megállapításokat tette:

- Az agrár-külkereskedelmi forgalom 87 százalékát az uniós országokkal bonyolította Magyarország 2024-ben. A régi tagállamok részesedése 47,6 százalék, míg az új tagországoké 35,6 százalék volt a teljes agrár-külkereskedelmi exportból. Az első öt legnagyobb exportpiac – Német-

- ország (1 919 millió EUR), Olaszország (1 737 millió EUR), Románia (1 593 millió EUR), Ausztria (1 111 millió EUR) és Lengyelország (847 millió EUR) – együttes részesedése a teljes agrárexportból 52,5 százalék volt 2024-ben. Az import vonatkozásában az öt legfontosabb partner – Németország (1 767 millió EUR), Lengyelország (1 390 millió EUR), Hollandia (925 millió EUR), Szlovákia (865 millió EUR) és Ausztria (663 millió EUR) – részesedése a teljes agrárimport értékéből 57,7 százalékot ért el 2024-ben.
- Jelenleg a statisztikai külkereskedelmi adatokon az agrártermékek és az élelmiszerek vonatkozásában érdemben nem látszik a „keleti nyitás” eredménye.
 - A hazai élelmiszerexport és -import 2022-től – kismértékben, de – növekedett, és 2024-ben az export értéke mintegy 4 514,0 Mrd Ft-ot, míg az importé 3 463,2 Mrd Ft-ot ért el. Ugyanebben az évben az árufőcsoport exportjának az aránya az összes termékexporton belül 7,9 százalék, míg az import esetében 6,5 százalék volt. Kedvező tendencia, hogy az export-import egyenlegünk évtizedek óta pozitív (1. táblázat).
 - Ugyanez nem mondható el az összes árucsoportról. A húsiparhoz kötődő *hús és húskészítmények* esetében mindhárom vizsgált évben pozitív volt az egyenleg, de például a tejiparhoz és az étkezési tojás ágazathoz kapcsolható *tejtermék és tojás* esetében már az utolsó két évben negatív volt az egyenleg. Az, hogy a *kávé, tea, kakaó, fűszer; hal, rák, puhatestű állat és a dohány és dohányáru* árucsoportok esetében az egyenleg negatív, az nem meglepő, viszont a *zöldségféle és gyümölcs* esetében problematikus, hogy nem minden évben (2023 és 2024) pozitív az egyenleg.
 - Az importban a *zöldségféle és gyümölcs*, míg az exportban a *gabona és gabonakészítmény* árucsoportok adják a legnagyobb részesedést.
 - Az EU-on belüli országokkal folytatott kereskedelem mind a behozatal, mind a kivitel esetében – egy év kivételével – az átlagnál kedvezőbbek az árindexértékek. Ugyanakkor a cserearányindex értéke mind a 2023. (96,3 százalék), mind a 2024. évben (94,2 százalék) romlott, ami mindenképpen kedvezőtlen folyamat. Mindez azt jelenti, hogy ennek a termékcsoportnak az esetében az importárak nagyobb mértékben emelkedtek, mint az exportáraink, így ebben a két évben a termékcsoport egységnyi exportért kisebb mennyiségű importot tud vásárolni.
 - Ha megvizsgáljuk a külkereskedelmi termékforgalom volumenindexeinek alakulását az *élelmiszerek, italok, dohány árufőcsoport* esetében, akkor láthatjuk, hogy az import évről évre nőtt (a 2023. év kivételével) az előző évhez képest,

I. táblázat

Az élelmiszerek, italok, dohány (0+I) árufőcsoport külkereskedelmi termékforgalmának alakulása folyó áron
(Development of foreign trade turnover of the commodity group „Food, beverages, tobacco [0+I]” at current prices)

Évek	Import (Mrd Ft)	Import aránya az összes termékimporton belül (%)	Export (Mrd Ft)	Export aránya az összes termékexporton belül (%)	Egyenleg (Mrd Ft)
2022	3 106,5	5,2	4 036,2	7,2	929,6
2023	3 241,5	6,0	4 184,2	7,3	942,7
2024	3 463,2	6,5	4 514,0	7,9	1 050,7

Forrás: Agrárminisztérium

2. táblázat

Néhány hazai kiskereskedelmi lánc egyes mutatóinak alakulása 2024-ben
(Development of certain indicators of some domestic retail chains in 2024)

Üzlet	Üzletek száma	Dolgozói létszám	Egy üzletre jutó dolgozói létszám	Bruttó forgalom (Mrd Ft)	Egy üzletre jutó bruttó forgalom (Mrd Ft)	Egy dolgozóra jutó bruttó forgalom (Mrd Ft)
LIDL	214	8 186	38,3	1 611,3	7,529	0,197
SPAR	652	16 203	24,9	1 111,6	1,705	0,069
TESCO	198	9 449	47,7	912,5	4,609	0,097
ALDI	182	6 465	35,5	629,2	3,457	0,097
PENNY	238	4 858	20,4	627,7	2,637	0,129
AUCHAN	26	5461	210,0	529,9	20,381	0,097

Forrás: Agrárminisztérium

míg az export a vizsgált 10 évben három évben is csökkent.

- 2024-ben lassú növekedésnek indult a kiskereskedelmi volumen, a kiskereskedelem forgalma 2,6 százalékkal emelkedett 2024-ben. Az élelmiszer- és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem 3,7 százalékkal, a nem élelmiszer-kiskereskedelem 2,4 százalékkal bővült, az üzemanyag-kiskereskedelem 0,1 százalékkal mérséklődött a volumen.
- 2024-ben az élelmiszertermékek (élelmiszerek, italok, dohányáru) kiskereskedelmi áruforgalomból elért 42,8 százalékos részesedése 0,6 százalékkal haladta meg az egy évvel korábbit. Ezen belül az élelmiszereknek a kiskereskedelmi árucikkek forgalmából 2024-ben mért 29,1 százalékos részesedése 0,5 százalékkal, az alkoholmentes italoké 0,1 százalékkal nőtt, a kávé és a dohányáru árucsoport részaránya nem változott, míg az alkoholtartalmú italoké 0,1 százalékkal csökkent a 2023. évihez képest. 2024-ben az italok részesedése 7,0 százalék, míg a dohányárué 6,7 százalék volt.
- A jövő kihívása a magyar élelmiszer-kiskereskedelemben az, hogy a hagyományos alapanyagexport helyett egyre inkább a feldolgozott, magas hozzáadott értékű termékek aránya növekedjen. Ez hosszú távon nemcsak a külpiaci pozíciót

erősítené, hanem a hazai élelmiszeripar versenyképességét is javítaná.

- 2013-tól a kiskereskedelmi üzletek száma folyamatosan csökkent, ami 2024-ben is folytatódott. 2024. június végén 96 ezer üzlet működött, számuk 7,0 százalékkal (7 157-tel) mérséklődött az egy évvel korábbihoz képest. Mind-egyik üzlettípust csökkenés jellemezte: az élelmiszer- és élelmiszer jellegű vegyes üzletek száma 5,4 százalékkal, a nem élelmiszertermék jellegű üzleteké 7,9 százalékkal csökkent, míg az üzemanyagtöltő állomások száma 1,0 százalékkal mérséklődött.
- Szembetűnő, hogy a zöldség-, gyümölcs-szaküzlet kategóriában a 2020. június 30-i állapothoz képest már csak az üzletek 72 százaléka működött, de a hús-, húsáru-szaküzletek száma is drasztikusan, 85 százalékra esett vissza öt év alatt.
- A kiskereskedelmi üzletek alapterülete csak kismértékben, 1,5 százalékkal mérséklődött az előző év azonos időszakához képest, miközben átlagos alapterületük 4,7 százalékkal emelkedett.
- 2024-ben a teljes magyar élelmiszer-kiskereskedelmi forgalom több mint 70 százalékát a tíz legnagyobb lánc bonyolította le, a legnagyobb három szereplő (Tesco, Lidl, Spar) részesedése pedig meghaladta az 50 százalékot. A jövőben várhatóan folytatódik a kon-

centráció, különösen a diszkontláncok további terjeszkedésével (2. táblázat).

- A kereskedelmi láncok között erősödik a verseny. A multinacionális diszkontláncok (pl. Aldi, Lidl, Penny) folyamatosan erősítik piaci pozíciójukat, elsősorban az árérzékeny vásárlói rétegek körében, ugyanakkor a hazai tulajdonú beszerzési láncok (pl. CBA-Privát, Coop, Reál) a helyi beágyazottságra, a regionális termékekre és a közösségi kapcsolatokra építenek.
- 2024-ben a láncok forgalmi értékének 68,0 százalékát adta az élelmiszer, 7,0 százalékát az alkoholtartalmú ital, 7,1 százalékát az alkoholmentes ital, 2,3 százalékát a kávé és 15,6 százalékát a dohányáru.
- A 2021-ben bevezetett élelmiszerárstop jelentős hatással volt a kiskereskedelmi láncokra, a beszállítókra, a fogyasztói magatartásra és a piaci versenyre is. Az árszabályozás kifejezetten a kiskereskedelmi árakat érintette. Az árstop rövid távon fékezte az inflációt; középtávon viszont torzította a piacot és veszteséget okozott a szereplőknek; hosszabb távon hozzájárult a kiskereskedelem koncentrációjához és a kisebb boltok leépüléséhez.
- A 2023 nyarán kivezetett élelmiszerárstop után a kormány újabb, a kiskereskedelmi árképzést befolyásoló intézkedést vezetett be: az árrésstopot. Ez az intézkedés nem rögzítette a fogyasztói árakat, hanem felső korlátot szabott az egyes alapvető élelmiszerek kereskedői árrésének. Az intézkedés a fogyasztók számára rövid távon pozitív, hiszen az árak jelentős része a bevezetés után érzékelhetően csökkent. A kiskereskedők számára pénzügyileg fájdalmas, a kisebb, főként hazai tulajdonú vállalkozások számára, az árrésvesztesség és/vagy a forgalom elterelődése miatt, akár végzetes is lehet. A központilag meghatározott, mesterséges szinten tartott

árazás terhei ugyanakkor előbb vagy utóbb, de mindenképp a fogyasztók fejére hullanak vissza, mindez csak idő kérdése. Tény, hogy az árrésstop átmeneti intézkedésként enyhítette az inflációt, de hosszabb távon nem kínált tartós megoldást a kiskereskedelem és a fogyasztók problémáira. Az intézkedés torzította a piaci árképzést, csökkentette a promóciós versenyt, felerősítette a kicsik és nagyok közötti különbségeket, végső soron az infláció „áttelődését” okozta más termékkörökre. A kisebb üzletek aránytalanul nagyobb terhet viseltek, a nagy láncok pozíciója erősödött, a beszállítói láncban pedig újabb feszültségek keletkeztek. A tanulság, hogy az árrés direkt korlátozása bár rövid távon politikailag vonzó, közgazdasági szempontból nem fenntartható.

- A kiskereskedelem 4.0 területén új trendek, illetve értékesítési modellek jelentek meg, mint pl. a keresztt-, a többcsatornás és az omnichannel (ügyfélközpontú) üzleti modellek. Az internetnek köszönhetően áttértelődött a földrajzi közelség, a vásárlók a „felhőben vannak”, és virtuális közösséget alkotva kommunikálnak. Ebből következően új tér- és piacszemlélet, újfajta módszerek, algoritmusok kellenek a potenciális ügyfelek eléréséhez, a vásárlói igények megértéséhez és kiszolgálásához. Ezen keretek között jelentős mértékben előre tört az online kiskereskedelem, mely egyben új cégek megjelenését is lehetővé tette a piacon.

Előadása végén Szűcs István konklúzióként fogalmazta meg, hogy az élelmiszer-kereskedelemben kulcsfontosságú tendenciák: a koncentráció, a diszkontok dominanciája, a digitális átalakulás, a fenntarthatóság és az egészségtudatos vásárlás térnyerése (ESG szempontoknak való megfelelés), a Loyalty programok és hűség, valamint a házhoz szállítás és a személyre szabott élmények iránti növekvő igény. Ezen trendek együttesen formálják

a vásárlási szokásokat, a bolti stratégiákat és a digitális platformok fejlődését az élelmiszerpiacon.

A prezentáció utáni **vitában** az első kérdésként hangzott el: miként alakult a vizsgált időszakban az élelmiszer-termékpályán a szereplők közti jövedelem-osztzkodás, illetve ez miként érintette az élelmiszer-kereskedelmet? A második kérdésként azt fogalmazta meg az Agrár Kollégium egy részvevője, hogy vannak-e információk arról, hogy a hazai, illetve a külföldi termékek milyen arányban jelennek meg az élelmiszer-forgalmazók polcain, illetve milyen tendencia volt megfigyelhető ezen a területen a vizsgált időszakban? Az is felmerült, van-e realitása annak, hogy az élelmiszer-kereskedelem 2025-ben 3-4 százalékos növekedéssel pótolni tudja azt a kiesést, ami az elmúlt években keletkezett? Végül az élelmiszer-infláció várható alakulását firtató kérdés is elhangzott.

A termékpályán való jövedelemosztzkodással kapcsolatban Szűcs István elmondta, hogy a kiskereskedelmi szektorban nagyon alacsonyak a jövedelmezőségi ráták, és ismerve néhány mezőgazdasági és élelmiszeripari vállalkozás elmúlt időszaki profitrátáját megállapítható, hogy nem igaz az a sztereotípiá, hogy az élelmiszer-kereskedelem kizsákmányolja az élelmiszeripart, az élelmiszeripar pedig az alapanyagot termelő mezőgazdaságot. Igaz, hogy a forgási sebességet és a tőkelekötést is figyelembe kell venni a konklúzió levonásakor. Problémaként említette, hogy az élelmiszerláncban nincs arányos jövedelemosztzkodás, mert az egyik szereplő mindig a másik szereplő kárára akar jövedelemtöbbletet realizálni.

A külföldi termékek részarányának változásával kapcsolatban az előadó azt emelte ki, hogy tényadatok nem állnak rendelkezésre, mert ha vannak is ilyenek, azt nem teszik elérhetővé birtokosai. Ugyanakkor megállapította: minden kiskereskedelmi lánc zászlójjára tűzte a rövid ellátási láncok

és a hazai termelésű élelmiszerek arányának növelését.

Azt a kérdést, hogy 2025-ben már eltűnt-e a kiskereskedelem azt a veszteséget, amit a korábbi években elszenvedett, nehéz válaszolni, de az előadó szerint ennek nincs realitása. Ehhez az inflációnak kedvezőben kellene alakulnia, mint amit az előrejelzések mutatnak. Az infláció a keresletet fogja csökkenteni, mert a vásárlókat óvatossá teszi.

A vitában egy, az alapanyagárak, illetve a kiskereskedelmi bolti árak kapcsolatára vonatkozó kérdéssel összefüggésben is is elhangzott, hogy az alapanyagárak és a fogyasztói árak kapcsolatát korábban több kutatás is vizsgálta. Ezekből az derült ki, hogy kiskereskedelmi árak növekedése általában meghaladta az alapanyagokét. Ugyanakkor figyelembe kell venni, hogy az alapanyagok ára csak egy kis hányadát adja a kész termékek költségeinek. Emellett a kiskereskedelemben is hatalmasak a rárakódó költségek. Ennek az is oka, hogy a kiskereskedelemben a kereslethez képest túlnövekedtek az eladótérek, így kihasználtságuk alacsony – következésképpen magasak a fajlagos állandó költségek.

Pozitívként hangzott el a Kollégium tagjai részéről, hogy az export szerkezetében az elmúlt években nőtt a feldolgozott termékek aránya. Ennek ellenére még mindig azt kell mondani, hogy tovább kell javítani ezt az arányt, mert az alapanyag-exporttal hozzáadott értéket és munkalehetőséget is kiviszünk az országból.

Az árréssel kapcsolatban a vitában Szűcs István azt emelte ki, hogy a kiskereskedelmi láncok sokszor kihasználják a fogyasztók azon törekvését, hogy vásárlásaikkal a hazait szeretnék támogatni, és ezért megemelik a Magyarországon előállított termékek árrését.

A vita során arra a kérdésre, hogy áruházláncok hatékonysági indikátorai miként viszonyulnak a környező országok hasonló mutatóihoz, az előadó azt a választ adta:

az egy dolgozóra jutó alapterület alapján valószínűsíthető a nemzetközi sztenderdektől való elmaradás, és elsősorban a hipermarketeknél.

Áttérve a **második napirendi pont-ra, Viski József, az Agrárminisztérium államtitkára** „KAP Stratégiai terv, pályázati és kifizetési aktualitások” címmel adott elő. Felvezetőjében azt hangsúlyozta, hogy a program alapkövei már le voltak fektetve, amikor átvette az államtitkárság vezetését, és az ő feladata a kifizetések felgyorsítása.

Az előadó prezentációjában először az első pilléres támogatási rendszerről tett említést, kiemelve, hogy akármi is a véleménye az agrárgazdaság szereplőinek erről a mai rendszerről, az nagyon valószínű, hogy az EU Bizottság jelenlegi javaslata alapján 2-3 év múlva „vissza fogjuk sírni a mai támogatási szintet, de azon vagyunk Magyarország és a többi tagállam is, hogy a mostani elképzeléseiken változtassanak”. Az első pillérrel kapcsolatban a következő fontosabb megállapításokat tette:

- A magyarországi területek több mint fele 100 ezer forint feletti nagyságrendben kap első pilléres támogatást. A 2025. évi kifizetéseket Viski József a 3. táblázatban összegezte.
- AKG esetében közel 20 ezer támogatási kérelem érkezett be 1,6 millió hektárra,

ÖKO felhívásra mintegy 5 800 kérelmet nyújtottak be a gazdák, összesen 350 ezer hektár területre. Az Agrárminisztérium – tekintettel a nagy igényre – források átcsoportosításának segítségével tudott olyan döntést hozni, mely lényegében minden formailag megfelelő és a minimum vállalásokat teljesítő pályázó részére támogatást tud nyújtani.

- Viski József előadása ezen részében részletesen beszélt azokról az intézkedésekről, amelyek célja a kifizetések gyorsítása, a gazdákat terhelő adminisztratív kötelezettségek enyhítése és az ellenőrzésekkel való indokolatlan terheltség csökkentése. Eszközei:
 - több segítség a kérelmek javításában;
 - alacsonyabb ellenőrzési ráta;
 - új területi monitoringrendszer (TMR) ellenőrzések;
 - nagyfelbontású felvételek alkalmazása a műholdképek kiértékelésekor;
 - georeferált fotókészítés bővítése.

A prezentáció második pillérrel kapcsolatos főbb megállapításai a következők voltak:

- A Vidékfejlesztési Programban (VP) összesen 394 127 db projekt kötelezettségvállalására került sor, amelyek 3 173,48 Mrd Ft értéket értek el, ebből 2 793,37 Mrd Ft került eddig kifizetésre. Az idei évben a VP keretéből összesen

3. táblázat

KAP Stratégia terv I. pillér 2025. évi igénylési adatok, várható keretösszegek
(CAP Strategic Plan Pillar I application data for 2025, expected budget amounts)

Jogcím	Igényelt terület (millió hektár)	Kérelmek száma (darab)	Várható keretösszeg (Mrd Ft)
Alaptámogatás (BISS)	4,95	145 816	270
Újraelosztó támogatás (CRISS)	4,95	145 816	75
Agroökológiai program (AÖP)	4,33	73 754	100
Fiatal gazda támogatás (CIS-YF)	0,27	7 308	7,5
Agrár-környezetgazdálkodási program (AKG) (támogatói döntéssel érintett)	1,6 (1,1)	20 000 (19 600)	201,6
Ökológiai gazdálkodás (ÖKO) (támogatói döntéssel érintett)	0,35 (0,33)	5 800 (5 700)	76,7

Forrás: Agrárminisztérium

4. táblázat

Kifizetések a Vidékfejlesztési Programban
(Payments in the Rural Development Program)

Pályázati felhívás típusa	Támogatott kérelmek száma (darab)	Teljes kötelezettségvállalás összege* (Mrd Ft)	Teljes kifizetés VP terhére* (Mrd Ft)	Kifizetés aránya a kötelezettségvállaláshoz viszonyítva (százalék)
Beruházási pályázat	53 733	1 986,23	1 675,93	84,38
Normatív pályázat	339 341	1 049,16	993,77	94,72
Egyéb pályázat	1 053	138,10	123,67	89,55
Összesen	394 127	3 173,48	2 793,37	88,02

* Vidékfejlesztési Program és Új Magyarország Vidékfejlesztési Program

Forrás: Agrárminisztérium

5. táblázat

Lezárult beruházási pályázati felhívások
(Closed investment calls for proposals)

Felhívás neve	Keret-összeg (Mrd Ft)	Beérkezett kérelem (darab)	Beérkezett igény (Mrd Ft)	Ígény/keret aránya (százalék)	Eldöntve (Mrd Ft)
Kertészeti üvegházakhoz, hűtőházakhoz kapcsolódó és post-harvest fejlesztések támogatása	50	290	113,1	226	9,3 (48 db)
Állattartó telepek fejlesztésének támogatása	150	438	719,3	480	n.a.
Állattartó telepek megújításának támogatása	50	1419	95	190	39,5 (836 db)
Kertészet – ültetvénytelepítés és gyógynövénytermesztés támogatása	25,2	637	55,6	220	1,5 (117 db)
Feldolgozóüzemek komplex fejlesztésének támogatása	150	548	708,5	472	237 (213 db)
Feldolgozóüzemek fejlesztésének támogatása	50	860	54,6	109	37,7 (761 db)
Kertészeti üzemek technológiai fejlesztésének támogatása	25	2105	40,4	162	n.a.
Díszkertészeti ágazat kisvállalkozásainak támogatása	1,6	179	3,2	200	1,4 (92 db)
Összesen	501,8	6476	1789,8	356	

n.a = nincs adat

Forrás: Agrárminisztérium

215,3 Mrd Ft-ot folyósítottak a kedvezményezetteknek. A VP indikatív kerete 2 942,8 Mrd Ft, a kötelezettségvállalás aránya jelenleg 107 százalék, míg a kifizetések aránya 95 százalék (4. táblázat).

- A lezárult beruházási pályázatok jellemzője volt a jelentős túligénylés (5. táblázat).
A prezentáció után a **vitában** a hozzászólók általában elismerően említették,

hogy az elmúlt hónapokban felgyorsultak a döntések, így a gazdák is bizakodóbbá váltak. Felhívták ugyanakkor a figyelmet arra, hogy a mezőgazdaság likviditása az elmúlt években mérséklődött. A növénytermesztés bruttó kibocsátása is visszaesett, mintegy 10 százalékkal. A nettó vállalkozói jövedelem is csökkent 27 százalékkal. Mindezekből adódóan a mezőgazdasági termelőknek nincs pénze arra, hogy újabb beruházásokat indítsanak, holott a versenyképességüknek ez az alapja. Ebben a helyzetben segíthet, ha a termelők időben megkapják a támogató okiratokat.

Egy hozzászóló kérte: „ne ámítsák a gazdálkodókat azzal, hogy nem mondja ki az agrárpolitika határozottan: nem lesz precíziós géptámogatás ebben a költségvetési ciklusban”. Viski József erre reagálva megerősítette, hogy ebben a kormányzati ciklusban nem várható a precíziós géptámogatás meghirdetése. Véleménye szerint ezt a közlést az Agrárminisztérium és személy szerint ő is többször megtette, de a sajtóban ez mindig úgy jön le, hogy a „minisztérium elhalasztotta a precíziós géptámogatás meghirdetését”.

A vita során az állattenyésztésben érdekeltek az állatjóléti támogatások felgyorsítását kérték. Az Egységes Nyilvántartási és Azonosítási Rendszer (ENAR) esetében felvetették, hogy különböző megyékben az ellenőrzések során nem azonos a hibákhoz kapcsolódó szankciós gyakorlat – kérték ennek egységesítését. Javasolták, hogy az agrárirányítás az uniós elvárásoknál ne hozzon szigorúbb jogszabályokat, legyen elégséges az uniós szankciós gyakorlat alkalmazása. Megemlítették, hogy egyes hatóságok – különösen a környezetvédelem – esetében nagyon sok a beruházások megvalósítását nehezítő indokolatlan akadály.

Viski József az állatjóléti kifizetések elhúzódnásával kapcsolatban fő okként az állatnyilvántartási rendszer hiányosságait említette. A baromfi esetében is ez okozta a gondot, de egy jogszabálmódosítással

kezelni lehetett a problémát, és november végéig ki lesz fizetve 15-20 milliárd forint, tehát majdnem az összes igényelt baromfi állatjóléti támogatás. Hangsúlyozta, hogy az ENAR helyett fel kell építeni egy másik, jól működő állatnyilvántartási rendszert.

A hozzászólók közül többen egyetértettek azzal, hogy ha nagy mennyiségű pályázat érkezik egy-egy jogcímre, akkor azokat össze kell gyűjteni minél hamarabb, de ez kérdőjeleket is felvet a jövőre nézve. Ez ugyanis hatalmas nyomást fejt ki a kivitelező iparra, ráadásul akkor, amikor a lakásépítési projektek is kulminálnak. A nagy kereslet és a szűkebb kivitelezési kapacitás miatt a megvalósulási arány romolhat.

Kérdésként vetődött fel a vita során, hogyan lehetne a pályázati mechanizmusba olyan fékeket építeni, amelyek kiszűrjék a vágyalapú pályázatokat, kiszűrjék a párhuzamosságokat, illetve a rosszindulatú, a pályázati céloktól eltérően felhasználni tervezett igényeket. Ezzel a felvetéssel kapcsolatban Viski József hangsúlyozta: ezek a fékek már korábban – még az ő kinevezése előtt – beépültek a rendszerbe, és többségében jól működnek.

Egy hozzászóló arra hívta fel a figyelmet, hogy az ágazat szereplői most elsősorban amiatt illetik kritikával a rendszert, hogy megint előkészítés alatt van egy „kis élip” (azaz élelmiszeripari pályázat kisebb beruházási célokra). Nem lenne racionálisabb a „nagy élip” döntéshozatala utánra tenni ennek kiírását? Ez azért lehet indokolt, hogy akik valami miatt most elbukják a pályázatot, később a tervezett „kis élip”-ben (esetleg) valamilyen korrekciós pályázatot tudnának indítani. Viski József ugyanakkor úgy ítélte, a „kis élip” minél előbbi kiírása szükségszerű, mert később ezt már nem lehet kiírni. Véleménye szerint, ha egy vállalkozás több milliárd forintos pályázatot adott be a „nagy élip”-ben, és azt nem fogadják el, annak nem oldja meg a problémáját 100 millió forint.

A hozzászólók megemlítették, hogy az árfolyamnyereség felhasználására van felhatalmazása az Irányító Hatóságnak, de a többlet-kötelezettségvállalásra nincs. Tapasztalatok azt mutatják, hogy a kis élelmiszeripari pályázatok esetében nincs nagy bizonytalanság, ott a nyertes pályázók megfogják csinálni azt a beruházást, aminek támogatására pályáztak. A nagy élelmiszeripari pályázatok esetében már sokkal több a kétség azt illetően, hogy a támogatási okiratot elnyerők végül megvalósítják-e a beruházást, vagy sem. A meg nem valósult beruházások aránya akár a 30 százalékot is elérheti, és ezért lenne fontos a többlet-kötelezettségvállalás engedélyezése, és ez nem csupán az élelmiszeripar esetében releváns felvetés, hanem például az állattenyésztő beruházásoknál is. A többi tagállam is él a többlet-kötelezettségvállalás lehetőségével, általában 10 százalékos arányban. Egy hozzászóló az öntözésfejlesztési pályázatok elbírálásnak nehézségeire is felhívta a figyelmet.

Az árfolyamnyereséggel kapcsolatban

az államtitkár megemlítette, hogy az nem hozhat jelentős forrásbővülést tekintettel arra, hogy 80 százalékos a nemzeti társfinanszírozás. A többlet-kötelezettségvállalással kapcsolatban jelezte, hogy az azt engedélyező Nemzetgazdasági Minisztériumot (NGM) az óvatosság jellemzi. Tapasztalatok alapján az agrártárca 20 százalékot célzott meg többlet-kötelezettségvállalásként, de az NGM 10 százaléknál többet nem engedélyezett, illetve azt kérték, hogy intézkedésenként legyen eldöntve a többlet-kötelezettségvállalás mértéke.

Végül Viski József azt hangsúlyozta, hogy a most bírálat alatt lévő jogcímek közül a kis élelmiszer- és állattenyésztési beruházások esetén az a kormányzati cél, hogy valamennyi formailag megfelelő és a minimumpontot elérő pályázat nyerjen, míg a nagy beruházások esetén a források rendelkezésre állása függvényében a pályázatban foglalt minimumpontoszámnál valamennyivel magasabb ponthatárt alkalmaznak.

CONTENT

STUDIES

<i>Keszthelyi, Szilárd</i> : Income-generating Capacity of Farms, Changes in Asset and Capital Efficiency	371
<i>Tóth, Péter</i> : Land Use Structure, Land Concentration, Farm Structure in Hungary between 2010 and 2023	382
<i>Jámbor, Attila – Vásáry, Miklós</i> : Changes in Hungarian Agri-food Trade during 20 Years of EU Membership.....	400
<i>Káposzta, József-Lőrinc, Balázs</i> : Increasing Territorial Disparities in the Domestic Spatial Economic System	411

DEBATE

<i>Vajda, László</i> : Visions, Expectations, Reality	421
<i>Rákos, Mónika</i> : Will the CAP be Common in the Future? Expert Panel Discussion...	438

CHRONICLE

<i>Szűcs, István</i> : Greetings to the 70-year-old academician József Popp	445
<i>Oláh, Judit</i> : József Popp - the Steps of a Research Career	446
<i>Kapronczai, István</i> : József Popp – There is Life even after 70	452
<i>Benedek, Fülöp</i> : OTP Agrár Kollégium – Mi foglalkoztatja a szakmát?	454
Contents.....	463

A bírálat során alkalmazott szempontok

A folyóirathoz beküldendő kéziratok elkészítéséhez segítségképpen közöljük azokat a szempontokat, amelyeket a tanulmányok lektorálásakor a bírálónak vizsgálniuk kell.

Tartalom, mondanivaló (kifejtős válaszok):

1. Van a tervezetnek érdemi mondanivalója?
2. A tervezet mondanivalója összhangban van a címmel?
3. A tervezet szerkezete áttekinthető és logikus felépítésű?
4. A tervezet bevezető összefoglaló részében megfogalmazott állítások megfelelnek a tudományos közleményektől elvárható követelménynek?
5. A tervezet tartalmi része megfelelően alátámasztja az összefoglaló részben megfogalmazott tudományos állításokat?

Módszer, forma (igen, nem, részben válaszlehetőségek):

1. A szerzők a kutatási témához kapcsolódó mérvadó szakirodalmat feldolgozták és azt megfelelő módon interpretálták?
2. A szakirodalmi hivatkozások megfelelőek?
3. A felhasznált adatbázis megfelelő a kutatás célkitűzéseinek eléréséhez és/vagy a hipotézisek teszteléséhez?
4. A szerzők a kutatáshoz megfelelő elemzési, modellezési stb. módszertani eszközöket alkalmaztak?
5. A szerzők következtetései logikailag, illetve egzakt módon kellően alátámasztottak?
6. A táblázatok és ábrák kellően segítik a mondanivaló megértését?
7. A szöveg, illetve a táblázatok és az ábrák aránya megfelelő?
8. A szerzők az egyes szakkifejezéseket helyesen használták?
9. A táblázatok és az ábrák címei és forrásai megfelelően vannak feltüntetve?
10. A mértékegységek használata megfelel a nemzetközi előírásoknak?

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS

A Gazdálkodás előfizetőihez, olvasóihoz, szerzőihez

A **Gazdálkodás** több mint 60 éve hazánk egyetlen olyan agrárgazdasági tudományos folyóirata, amely helyt ad az agrárpolitikai, gazdálkodási, üzleti, marketing, vidékfejlesztési, üzem- és munkaszervezési, élelmiszer-feldolgozási kérdéseknek, valamint a korszak hazai és nemzetközi kihívásainak.

A **Gazdálkodás** szerzői a mező-erdőgazdaságban, az élelmiszer-feldolgozásban, a vidék- és területfejlesztésben tevékenykedő szakemberek, oktatók, kutatók, menedzserek, doktoranduszok, egyetemi és főiskolai hallgatók. A folyóirat nélkülözhetetlen segítséget nyújt a PhD-hallgatók publikációs tevékenységéhez, és ezáltal a fokozat megszerzéséhez.

A **Gazdálkodás** hozzájárul az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájának keretében a nemzeti agrárstratégia tudományos igényű formálásához is.

A **Gazdálkodás** publikációi gyakran elsődleges forrásai új felismeréseknek, gondolatoknak, tananyagoknak és gyakorlati megoldásoknak. A megjelent cikkek aktualitásukat hosszasan megőrzik, s az egyes lapszámok könyvszerűen újra elővehetők.

A **Gazdálkodás** gondolkodásra, mérlegelésre és cselekvésre ösztönöz!

A **Gazdálkodás** nemcsak tudástárház, hanem tudásközlő is! A **Gazdálkodás** – mint minden más tudományos folyóirat – rangját, elismertségét nemcsak a megjelent közlemények színvonala, érdekes újszerűsége, a szerzők, lektorok, szerkesztők munkája fémjelzi, hanem az előfizetések, olvasók, interneten érdeklődők száma is, ami egyúttal az adott szakmai körhöz való tartozást, az előfizetők identitását is tükrözi. Ezért is örömmel üdvözljük előfizetőink körében.

A **Gazdálkodás** rendkívül olcsó, előfizetési díja 7200 Ft/év (áfával). Ennek fejében az évi hat számot kapja kézhez az előfizető. Kérésére megrendelőlapot küldünk!

A folyóirat előfizethető készpénz-átutalási megbízással vagy átutalással, amiről számlát küld a Kiadó (Herman Ottó Intézet, 1123 Budapest, Park u. 2., tel.: 1/362-8100, e-mail: info@agrarlapok.hu, Bajner Ibolya osztályvezető), továbbá a Magyar Posta alábbi webshoprendelési oldalán: <https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/gazdalkodas/prodB041612.html>.

**A Gazdálkodás Szerkesztőbizottsága
és Szerkesztősége**

A megrendelőlap visszaküldhető

Postán: Herman Ottó Intézet, 1223 Budapest, Park u. 2.

A borítékra kérjük írja rá: „Folyóirat-rendelés”

E-mailen: info@agrarlapok.hu

Gazdálkodás
MEGRENDELŐLAP

Előfizetési díj 2026. évre: **7.200 Ft.** Példányonkénti ár: **1200 Ft**

Megrendelem a Gazdálkodás c. folyóiratot 2026 . évre ... példányban.

Megrendelő

Neve:

Számlázási címe:

.....

Telefon:

E-mail:

Kézbesítés helye

Név:

.....

Cím:

.....

.....

Kiadja a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

1223 Budapest, Park u. 2.

Tel.: +36 1 362 8100

Web: www.agrarlapok.hu

E-mail: info@agrarlapok.hu

Az előfizetési díjat a Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

10032000-00286662-00000017 számú számlájára való átutalással egyenlítheti ki.

GAZDÁLKODÁS

AGRÁRÖKONÓMIAI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT
SCIENTIFIC JOURNAL ON AGRICULTURAL ECONOMICS

TÁMOGATÓINK:
AGRÁRMINISZTERIUM
HERMAN OTTÓ INTÉZET NONPROFIT KFT.

GAZDÁLKODÁS SZERKESZTŐSÉGE:

1093 Budapest, Zsil utca 3–5.

Telefon: +36 20 9474 583

E-mail: gazdalkodas@aki.gov.hu

www.agrarlapok.hu

Kéziratokat a szerkesztőségbe szíveskedjenek küldeni, ahol a folyóirattal kapcsolatban minden más kérdésben is szívesen állnak rendelkezésére.

KIADJA ÉS TERJESZTI:

1223 Budapest, Park utca 2.

Felelős kiadó: Füredi Kornél ügyvezető

LAPTULAJDONOS:

A folyóirat éves előfizetési díja 7200 Ft/év, amely az áfát is tartalmazza.

A folyóirat előfizetése történhet: készpénzáttutalási megbízással

Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft.

1223 Budapest, Park utca 2. „Gazdálkodás” jelöléssel. Áttutalással
(megrendelésre számlát küldünk).

ISSN 0046-5518 (Nyomtatott) ISSN 3003-9894 (Online)

Nyomdai kivitelezés:
Zemplén-Vektor Nyomda

E SZÁMUNK SZERZŐI

Benedek Fülöp, elnöki főtanácsadó, OTP, Budapest, benedekf@otpbank.hu,

Jámbor Attila, intézetvezető egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Fenntartható Fejlődés Intézet, ORCID: 0000-0001-8089-7222, Budapest, attila.jambor@uni-corvinus.hu

Káposzta József, egyetemi tanár, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet, Vidék- és Területfejlesztési Tanszék, ORCID: 0000-0002-1239-8541, Gödöllő, kaposzta.jozsef@uni-mate.hu

Kapronczai István, főszerkesztő, Gazdálkodás agrárökonómiai tudományos folyóirat, ORCID: 0009-0007-7960-4809, Budapest, kapronczai.ist@gmail.com

Keszthelyi Szilárd, tudományos tanácsadó, Agrárközgazdasági Intézet, Agrárgazdasági és Információs Rendszerek Igazgatóság, ORCID: 0000-0002-4561-4503, Budapest, keszthelyi.szilard@aki.gov.hu

Lőrinc Balázs, osztályvezető, KSH, Környezeti- és energiasztisztikai osztály, balazs.lorinc@ksh.hu; doktorjelölt, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gazdaság- és Regionális Tudományok Doktori Iskola, ORCID: 0000-0002-9513-2959, Gödöllő, lorinc.balazs@phd.uni-mate.hu

Oláh Judit, egyetemi tanár, Neumann János Egyetem MNB-Tudásközpont, ORCID: 0000-0003-2247-1711, Kecskemét, olah.judit@nje.hu

Rákos Mónika, egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar Vidékfejlesztés, Regionális Gazdaságtan és Turizmusmenedzsment Intézet, ORCID: 0000-0002-2986-4334, Debrecen, rakos.monika@econ.unideb.hu,

Szücs István, intézetigazgató egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Ökonómia Intézet, Agrárpolitikai és Környezetgazdaságtani Tanszék, ORCID: 0000-0001-8041-6636, Debrecen, szucs.istvan@econ.unideb.hu

Tóth Péter, főosztályvezető, KSH Természetierőforrás-statisztikai főosztály, ORCID: 0009-0004-4513-0551, Budapest, peter.toth@ksh.hu

Vajda László, társelnök, Magyar Közgazdasági Társaság, Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakosztály, ORCID: 0009-0006-4154-2967, Budapest, vajda.laszloeu@gmail.com

Vásáry Miklós, egyetemi docens, Budapest Metropolitan Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, ORCID: 0000-0003-4501-6367, Budapest, vasarym@gmail.com